T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE SIBYAN MEKTEPLERİ ÜZERİNE HALK BİLİMSEL BİR İNCELEME

MERVE GÜNALTAY BAŞAK
14723007

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. AYNUR KOÇAK

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE SIBYAN MEKTEPLERİ ÜZERİNE HALK BİLİMSEL BİR İNCELEME

MERVE GÜNALTAY BAŞAK
14723007
ORCID NO: 0000-0002-0140-6307

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. AYNUR KOÇAK

İSTANBUL
2020

ÖZ

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE SIBYAN MEKTEPLERİ ÜZERİNE HALK BİLİMSEL BİR İNCELEME
Merve Günaltay Başak
Haziran, 2020

Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri hem Türk eğitim tarihi hem de kültür mirası açısından oldukça önemlidir. Sıbyan mektebine başlanmadan önce, mektebe başlarken ve mektep döneminde uygulanan birçok âdet ve uygulamalar mevcuttur. Çocuğun hayatındaki geçiş dönemlerinden biri olan okula başlama sürecinde gerçekleştirilen bu âdet ve uygulamalar, yakın tarihte yaşamış olan pek çok değerli ismin hatıralarında yer alarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda, araştırmalara Osmanlı Dönemi Sıbyan mektebi uygulamalarından bir kısmının hâlihazırda yaşatıldığı "Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursu" projesinden seçilen pilot bölgeler ile Müftülük izniyle eğitim vermekte olan bazı sıbyan mektepleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı dini ağırlıklı eğitim veren okul öncesi kurumlar da dâhil edilmiştir. Bu incelemede, Osmanlı ve günümüz sıbyan mekteplerindeki uygulama ile âdetler Halk Bilimi çerçevesinde değerlendirilerek bilgiler verilecektir. Beş ana bölümden oluşan çalışmanın *giriş bölümünde*; Osmanlı sıbyan mektepleri, günümüz sıbyan mektepleri, 4-6 yaş Kur'an kursları ve sıbyan mektebi muallimlerinden Ali bin Hüseyin ve eseri "Tarîkü'l-Edeb" hakkında bilgiler sunulacaktır. *Birinci bölümde*, İslami eğitim, Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri ile günümüz 4-6 Yaş Kur'an kursları hakkında genel bilgiler verilecektir. *İkinci bölümde ise,* "Mektep Öncesi" ana başlığı ile "Mektep Öncesi Hazırlıklar", "Mektebe Başlama Yaşı" ve "Mektep Öncesi Uygulamalar" başlıklı konularda bilgiler sunulacaktır. *Üçüncü Bölümde,* "Mektep Dönemi" başlığı altında sıbyan mekteplerine ait fiziksel özeller ve şartlar ile "Âmin Alayı" merasimi uygulamaları hatıralarla birlikte ele alınacaktır Ayrıca bu bölümde "Mektebe başlama" ile "Mektep Dönemi" esnasındaki inanış, âdet ve uygulamalar başlıklar halinde anlatılacaktır. Bu bilgilere ek olarak sıbyan mekteplerinde görülen derslerle ödül ve cezalara da yer verilecektir. *"*Sıbyan Mekteplerine Günümüz Yaklaşımı" ana başlıklı *Dördüncü bölümde* ise, bugün ilgili Müftülük onayıyla eğitim

vermekte olan sıbyan mektepleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an kursları hakkında ayrıntılı bilgiler sunulacaktır. Beşinci *son bölümde* ise, yine bu kurumlardaki âdet ve uygulamalar detaylı olarak anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Sıbyan mektebi, Halk Bilimi, Âmin Alayı, Geçiş dönemi.

ABSTRACT

A FOLKLORIC RESEARCH ABOUT OTTOMAN PRIMARY (SIBYAN) SCHOOL FROM OTTOMAN TO PRESENT

Merve Günaltay Başak
June, 2020

Ottoman Sıbyan (Primary) Schools are very important in terms of both Turkish educational history and cultural heritage. There are many folk customs and practices before, during and after these Sıbyan Schools. These customs and practices performed in the beginning period of school which is one of the transition periods in the child's life, have survived by taking part in the memories of many important figures who lived in more recent times. For this reason, the pilot regions selected from the project called "Presidency of Religious Affairs Quran Courses for Children 4-6 ages" and Sıbyan Schools providing education with the permission of the Office of Mufti, where some of the Ottoman Sıbyan School practices are still alive and Preschool institutions providing religious-intensive education under the Ministry of Education have been also included in the research. In this study, there will be information about the practices and customs in the Ottoman and modern day Sıbyan Schools in addition to the evaluations from a folkloric perspective. In the introduction part of the study which consists of five main chapters, there will be information about the Ottoman Sıbyan Schools, modern day Sıbyan Schools, 4-6 year old Quran courses and Ali bin Hüseyin, one of the teachers of Sıbyan Schools and his work "Tarîkü'l-Edeb". In the first chapter, general information about education, Islamic education, information about the Ottoman Sıbyan Schools and information about the Qur'an courses for 4-6 years olds will be mentioned. In the second part the practices and customs of the Ottoman Sıbyan Schools will be mentioned under the subtitles of "Preparations for School" and "Pre-School Practices" together with memories. In the third chapter, "School Period", school structure, the physical characteristics of the school and the starting ceremony of the school called 'Amin Pageants' practices will be discussed together with the memories. Then, ritual practices that used to be performed when the students started school will be mentioned. In the fourth chapter titled "Today's Sıbyan School

Practices", there will be detailed information about the Qur'an courses for 4-6 years olds and Sıbyan schools which are currently providing education with the approval of the relevant Office of Mufti. In the last chapter the practices in these institutions will be explained in detail.

Key Words: Ottoman Period, Sıbyan Schools, Folklore, Âmin Pageants, Transition Period.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusu *"Osmanlı'dan Günümüze Sıbyan Mektepleri Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme"* dir. İnceleme, "Mektep Öncesi, Mektep Dönemi ve Sıbyan Mekteplerine Günümüz Yaklaşımı" çerçevesinde olacaktır. Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri üzerine birçok defa araştırma yapılmış, makale yazılmış, tez hazırlanmıştır. Ancak bu çalışma, daha önce çalışılmış eserlerde özel olarak ele alınmamış sıbyan mektebi âdet, uygulama ve inanışlarının başlıklar halinde Halk Bilimi bağlamında mercek altına alınması; günümüzde sıbyan mektebi anlayışının incelenmesi ve okula başlamanın bireyin hayatında bir "Geçiş Dönemi" olarak değerlendirilmesi hususunda alanında ilk olma niteliği taşımaktadır.

Temelde, Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerine dair günümüze ulaşan bilgiler ve hatıraların incelenip folklorik unsurlarının bulunmasını hedefleyen bu araştırma, sıbyan mekteplerindeki eğitim, kültürel unsurlar ve kültürümüz açısından zenginlik olarak değerlendirilecek ögelere farklı bir bakış açısıyla bakmayı da amaçlar. Bu bağlamda, sıbyan mekteplerinin ve ona ait gelenek, merasim ve uygulamaların yakın geçmiş sayılabilecek bir zamanda yaşandığı ve bunların tümünün hem eğitim tarihi hem de folklorik açıdan büyük öneme sahip olduğu herkesçe kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Tez yöntemi olarak, öncelikle *giriş* bölümünde sıbyan mektepleri hakkında genel bilgi verilmiştir. *Birinci bölümde,* İslami eğitim, Türk eğitim tarihi ve Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri hakkında bilgiler yer almaktadır. *İkinci bölümde*, mektep öncesine ait hazırlıklar, uygulamalar ve âdetler anlatılmıştır. *Üçüncü bölümde,* mektep dönemi, mektebe başlama sırasındaki İnanış ve uygulamalarla Âmin Alayı incelenirken bu uygulamalardaki unsurlar günümüze ulaşan hatıralardaki misallerle örneklendirilmiştir. *Dördüncü bölümde,* Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş Kur'an kurslarına ait ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. *Son bölümde* ise, Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş Kur'an kursları, Müftülükler ya da Milli Eğitim Bakanlığı izni ile eğitim vermekte olan sıbyan mektepleri özel kurumlar olarak eğitim veren mekteplerdeki âdet ve uygulamalara yer verilmiştir. *Sonuç bölümünde*, tüm bu veriler dâhilinde değerlendirme yapılmıştır.

Dördüncü bölüm hazırlanırken bazı kurslar pilot bölgelerden seçilmiştir. Bunun sebebi bu kurslardaki uygulamaların diğer kurslara/okullara göre daha çeşitli olmasıdır. Örneğin İstanbul'da özellikle; Başakşehir, Gaziosmanpaşa, Fatih ilçelerindeki bazı kurslar/okullar hakkında bilgiler toplanmış, gözlem yapılmıştır. Ayrıca 4-6 yaş Kur'an kursu projesinin ilk uygulanmaya başlandığı illerden biri olması sebebiyle Adana'daki uygulamalar hakkında da bilgiler yer almaktadır. Araştırma sürecinde: 10 kurum ziyaret edilmiş olup 3 yönetici 13 öğretmen ile görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca 2010-2020 yılları arasında resmi ya da gayri resmi olarak sıbyan mektebi tarzında eğitim veren anaokullarında çocukları eğitim görmüş 11 ebeveyn ile görüşülmüştür. Çalışma sürecinde sözlü kaynak olarak araştırmamıza katkı sağlayan kişilerden kaynak kişi olarak gösterilmeyi kabul edenlerin şahsi bilgileri ricaları üzerine kısıtlı olarak paylaşılırken konunun çocukları kapsamasından ötürü içerdiği hassasiyet sebebiyle de bazı bilgiler ile fotoğraflar kısıtlı olarak sunulmuştur.

Çalışmada rehber edinilen eserlerden de bahsedecek olunursa; Osman Nuri Ergin'in "Türkiye Maârif Tarihi" başlıklı eseri ile Yahya Akyüz'ün "Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2015)-(M.Ö.1000- M.S. 2008)" adlı eseri kaynak kitaplardandır. Literatür için büyük derecede önemli olan bu eserlerin haricinde; Bayram Kodaman'ın "Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi", Hasan Ali Koçer'in "Eğitim Tarihi", Nafi Atuf Kansu'nun "Türkiye Eğitim Tarihi", Necdet Sakaoğlu'nun " Osmanlı Eğitim Tarihi", Ali Birinci ve İsmail Kara tarafından kaleme alınan ve bu konuda kapsamlı bir çalışma olan "Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri: Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler " isimli eseri ve Aynur Koçak, İbrahim Şirin, Faruk Yavuz'un yayına hazırladığı "Mehmet Esat Serezli Memleket Hatıraları" isimli eserleri de bu tezde ana kaynak olarak başvurulmuş kıymetli çalışmalardır. Bunların yanı sıra alanında önemli ve kıymetli bilgilere sahip daha birçok kaynaktan istifade edilmiştir.

Sıbyan mektepleri, Osmanlı eğitim sisteminin başlangıcı olduğu gibi, kültürümüzü zenginleştiren ögelerin de fazlaca olduğu müstesna bir kaynaktır. Bu çalışma için gerek tez konumun belirlenmesinde, gerekse çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyerek kaynak araştırmalarımda ve araştırmam boyunca yaşadığım çeşitli zorluklarda yardımlarını hiç esirgemeden sunan, beni yüreklendiren ve sonsuz anlayış gösteren değerli hocam Prof. Dr. Aynur Koçak'a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Ayrıca çalışmalarım boyunca kütüphanesini bana açan Sayın Süleyman Zeki Bağlan'a; bilgi ve hatıralarını paylaşan Sayın Abdulkadir Ozulu'ya; araştırma sürecindeki nazik yaklaşımları ve katkıları için kurs yöneticileri ve öğretmenlerine; varlıklarıyla bana her zaman güç veren aileme ve sonsuz desteği için eşim Recep Başak'a teşekkürü borç bilirim.

İstanbul; Haziran, 2020 Merve Günaltay Başak

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xv**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Eğitim 1
1.2. İslami Eğitim Hakkında Genel Bilgi 2
1.3. Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri Hakkında Genel Bilgi 4
1.3.1. Öğretim Yöntemleri ve Felsefesi 10
1.3.2. Mektepte Tutulan Resmi Defterler ve Kurallar 11
1.4. Sıbyan Mektebi Muallimlerinden Ali Bin Hüseyin 11
1.5. Günümüzde Sıbyan Mektepleri 12
1.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları Projesi 12
1.5.2. Diyanet İşleri Başkanlığınca Desteklenen 4-6 Yaş Kur'an Kursları Programının Genel Amaçları 13
1.5.3. Programın Temel Yaklaşımı ve İlkeleri 14
1.5.4. Programın Temel İlkeleri 15
2. OKUL ÖNCESİ **18**
2.1. Okul Öncesi Hazırlıklar 22
2.1.1. Okula Başlama Yaşı ve Zamanı 22
2.1.2. Giyim Kuşam 25
2.1.3. Nazarlık ve Şal 25
2.1.4. Cüz Kesesi 26
2.1.5. Sarık ve Fes 27

2.1.6. Rahle ve Minder 27
2.2. Okul Öncesi Uygulamalar 28
2.2.1. Temizlik 28
2.2.2. Alışveriş 29
2.2.3. Hamam 29
2.2.4. Türbe Ziyaretleri 30
2.2.5. El Öpme 31
2.2.6. Mürekkep Yalama 33
2.2.7. Tütsüleme 33
2.2.8. Muska Takma 34
3. OKUL DÖNEMİ 35
3.1. Okul Düzeni 35
3.1.1. Okulun Dış Yapısı 35
3.1.2. Dersliklerin Fiziki Yapısı 36
3.1.3. Dersliklerin Fiziksel Şartları 36
3.2. Okula Başlama Töreni "Âmin Alayı" 38
3.2.1. Okuldaki Talebelere Duyurulması 43
3.2.2. Evdeki Hazırlık 44
3.2.3. Talebelerin Yürüyüşleri 44
3.2.4. Okuldaki Karşılama 45
3.2.5. Midilli ve Fayton 45
3.2.6. İlahicilere ve Çocuklara Harçlık Verilmesi 46
3.2.7. Okunan İlahiler 47
3.3. Okula Başlama Sırasındaki Âdet ve İnanışlar 51
3.3.1. Çocuğun Sırtta Taşınması 51
3.3.2. Çocuğun Midilli, At ya da Faytona Bindirilmesi 52

3.3.3. Kurban Kesilmesi 53
3.3.4. El Öpme 53
3.3.5. Çocuklara Şeker ve Harçlık Verilmesi 54
3.3.6. Hocaya ve Kalfaya Hediye Verilmesi 55
3.3.7. Lokma ve İkramların Dağıtılması 56
3.4. Okuldaki Görevliler 57
3.4.1. Mütevelli 57
3.4.2. Muallim 58
3.4.3. Kalfa (Halife) 61
3.4.4. Nâzır 62
3.4.5. Bevvap (Kapıcı) 62
3.4.6. Mubassır 62
3.4.7. Talebeler 62
3.5. Okulda Verilen Dersler 63
3.5.1. Ders Düzeni ve Kurallar 65
3.5.2. Kur'an-ı Kerim Dersleri 66
3.5.3. Arapça ve Farsça 66
3.5.4. Selamlama 67
3.5.5. İlk Ders 67
3.5.6. Derse Başlama 68
3.5.7. Oturma Düzeni 69
3.5.8. İlk Dersin İşlenişi 69
3.5.9. Yiyecek Dağıtma 70
3.5.10. Hocaya Hediye Verme 70
3.5.11. Eve Dönme 71
3.6. Hatim Duası 71

3.7. Okul Dönemi İnanış ve Uygulamaları 73
3.7.1. Fes Kapma 73
3.7.2. Hocaya Kırmızı Horoz Getirme 74
3.7.3. Hilal ve Balmumu 75
3.7.4. Hocalara Perşembelik Verilmesi 76
3.7.5. Hacı Karşılama 76
3.7.6. Geldi - Gitti Tahtası 78
3.8. Sıbyan Mektebinde Görülen Dersler 78
3.9. Ödül ve Uygulamalar 81
3.10. Sıbyan Mektebinde Disiplin ve Cezalandırma: "Mücazat" 82
3.11. Mektep Gezmeleri: "Mektep Seyri" 88
3.12. Talebelere Ketebe Verilmesi ve Cemiyet 90
4. SIBYAN MEKTEPLERİNE GÜNÜMÜZ YAKLAŞIMI 93
4.1. Sıbyan Mekteplerinin Günümüzdeki Yansımaları ve Diyanet İşleri Başkanlığı Projesi 96
4.2. Öğretim İlkeleri Hakkında Bilgi 100
4.3. Kur'an-ı Kerim Öğretim İlke ve Yöntemleri 103
4.4. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretici Yeterlikleri 103
4.5. Sıbyan Mektebi Bağlamında Bugünkü 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları ve Diğer Sıbyan Mekteplerindeki Çalışmalar ve Yapılan Uygulamalar 104
4.6. Dinî Eğitim Verilirken Oynatılan Oyunlara Örnekler 106
5. GÜNÜMÜZ SIBYAN MEKTEBİ UYGULAMALARI 110
5.1. Günümüz Sıbyan Mektebi (Kur'an Kursu) Öncesi 110
5.1.1. Bed'-i Besmele Merasimi 111
5.1.2. Çocuğa Mürekkep Yalatma 113
5.2. Okul Dönemi 113
5.2.1. El İzi, İlk Resim ve İsim Kartı 113

5.2.2. Tanışalım Kaynaşalım 114
5.2.3. Selamlaşma 115
5.2.4. “Rabbi Yessir” Duası İle Derse Başlama 115
5.2.5. Haftanın Öğrencisi 116
5.2.6. Dersimiz Dışarıda Günü 116
5.2.7. Gönül Kumbarası 117
5.2.8. Namaza Başlama ve Merasimi 117
5.2.9. Abdest Köşesi 119
5.2.10. Cuma Günü Beyaz Giyilmesi 119
5.2.11. Kur’an Alfabesini Öğrenen Öğrenciyi Belgelendirme 120
5.2.12. Kur’an’a Geçme Merasimi 121
5.2.13. Kur’an’a Geçen Öğrencilere Kına Yakılması 123
5.2.14. Kandil Günlerinde Yapılan Uygulamalar 124
5.2.15. Millî ve Dinî Bayramlarda Yapılan Uygulamalar 125
5.2.16. Özel Günlerde Yapılan Uygulamalar 125
5.2.17. Hadis Ezberleme Yarışması 126
5.2.18. Öğrencilere Karne Verilmesi 127
5.2.19. Hatim Töreni 128
5.2.20. Yılsonu Merasimi 129
6. SONUÇ 131
KAYNAKÇA 137
SÖZLÜ KAYNAKLAR 147
EKLER 148
ÖZ GEÇMİŞ 176

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Verilen Ana Dersler....……..……...……...65
Tablo 2: Değişikliklerden Sonra Verilen Dersler....…….65
Tablo 3: Bismillah Her Hayrın Başıdır Oyunu...…….……...109
Tablo 4: Harfi Kaldır Oyunu……...…….…..110

1. GİRİŞ

1.1. Eğitim

Bireyin eğitim vasıtasıyla gerçekleştirmek istediği, ihtiyaçlarını karşılamak için kendisine yardım etmeyi öğrenmektir. Eğitimin tanımlarında da bu noktalara değinildiği görülmektedir. Taymaz'a göre, bireyin ve toplumun sosyal, ekonomik ve politik gelişmelerdeki değişmelere uyum sağlayabildiği süreç eğitim olarak adlandırılmaktadır[1]. Tezcan ise "*Kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu temel alan, bireyi yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri, tutum ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç"* olarak eğitimi tanımlamaktadır[2]. Bu tanımlardan başka Durkheim de eğitimi; *"Henüz toplumsal yaşam için hazır olmayanlara, yetişkinler tarafından uygulanmış bir eylem"* şeklinde açıklamaktadır[3]. Eğitimin iki boyuttan oluştuğu düşünülmektedir. Bireysel ve toplumsal eğitim olarak ikiye ayrılan sistemin daha iyi kavranabilmesi için tanımların dikkatle incelenmesinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, eğitim yalnızca birey için değil aynı zamanda topluma yönelik de hedefler belirlemektedir. Eğitim yaşamın gerçekliğinden ya da gereksinimlerden uzaklaşırsa kullanılan kaynakların fayda sağlamadıkları düşünülmektedir[4].

İnsan kendini gerçekleştirmek, sağlıklı iletişim kurmak, toplum içinde uyumlu olmak, problemlerin üstesinden gelmek ya da yaşamakta olduğu dünya hakkındaki sorularına cevap bulmak ister. Bunlar ve öğrenme yolu, aslında kişinin nasıl bir birey olacağının örneğini oluşturur. Toplum, eğitimden insanın yaşamına devam edebilmesi için kendinde var olan potansiyeli dışarı aktarmasını beklemektedir. Bu potansiyel için güç yine insandır. Toplumdaki bireylerin içinde bulunduğu çevreye yabancılaşmasına mani olmak ve toplumun sahip olduğu değerlerle yaşamasına olanak sağlamak için

[1] Haydar Taymaz, "Hizmet İçi Eğitim Elemanı Yetiştirme", **Eğitim Bilimleri Sempozyumu, 5-6 Nisan 1984** (Ankara: Ankara Üniversitesi,1984): 65.
[2] Mahmut Tezcan, "**Türk Kişiliği ve Kültür-Kişiliği İlişkileri",** (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1997): 4.
[3] İbrahim Ethem Başaran, **"Eğitime Giriş",** (Ankara: Ekinoks Yayınevi,1994):10.
[4] Gül, Gülbahar. "Birey Toplum Eğitim Ve Öğretmen", **Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi.** s.1 (2004): 231.

eğitilmesi şarttır. Bu sebeple, toplum fertlerinin sahip oldukları ilke ve kurallar dâhilinde toplum bilincine varması; kültürel değerlerini ve davranış şekillerini özümseyerek kültürlü hale gelmesini sağlamak son derece önemlidir. Neticede toplumdaki bireylerin nasıl nitelikte olmaları gerektiği konusunda bir model oluşabilir.

1.2. İslami Eğitim Hakkında Genel Bilgi

İslamiyet öncesi eğitim-öğretim sistemli değildir. Arabistan topraklarında sözlü geleneğe bağlı ve ezbere dayalı eğitim ve öğretim yapılır. Yaygın olarak seyyah ve tüccarlık tercih edilirken ziyaretler esnasında öğrenilen hikmetli sözler ile yaşanan deneyimler bu kimseler tarafından toplum içinde paylaşılmaktadır. Sözlü gelenek ve doğaçlama söz söyleme sanatı gelişip yaygınlaşır. O dönemde bir eğitim aracı olan şiirin kıymeti artar ve toplum nezdinde yeri doldurulamaz bir hal alır. Araplar için ilk yazılı eser Kur'an'dır. "Oku" manasına gelen ve ilk inen ayet olan vahyin dahi çok az insan tarafından el ile yazılabildiği bilinmektedir. İslam'ın gelmesi Arapların yazılı bir esere sahip olmasını mümkün kılar. İslamiyet öncesinde okuma ve yazmanın öğretildiği yerler bulunsa da sayıca çok azdır. Süfyan b. Ümeyye b. Abdi Şems ile Ebu Kays b. Abdimenat b. Zuhre b. Kılab ilk Arapça yazı öğrenenlerdir. Hire'de[5] eğitim alan Bişr b. Abdülmelik onlara yazmayı öğreten kişidir[6].

"Tâlim" ve "Terbiye" kelimeleri İslam kültürü için öğretim ve eğitim kelimelerine karşılık gelmektedir. Öğretim bireye bilgi sahibi olmasında yardım etmek ve bu bilgileri de sonraki nesillere iletmektir. Ancak Eğitim; davranış ve kişilikle alakalı değerleri edinmektir[7]. Öğrenmek ve öğretmek manasına gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de fazlaca kullanılır. Burada sözü geçen ve öğretilmek istenen İslam'dır. Nitekim bu eğitime dâhil olan sadece manevî eğitim değildir, maddi eğitim de bu kapsamdadır[8]. Bireyin eğitimine çok önem veren İslam dini, bireyler arasında ayrım yapmamaktadır. Hicretten kısa bir süre sonra yapılan ilk cami Mescid-i Nebevî'dir. Bu camide eğitim verilmek üzere bir yer bulunması İslamiyet'te eğitime ne denli kıymet

[5] Hîre, İslamiyet'ten önce Arap tarihi için mühim bir şehirdir. 4.-7. yüzyıllar arasında Lahmîler'in başkenti olarak hizmet etmiştir.
[6] Ahmet Çelebi**, İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi,** çev. Ali Yardım, (İstanbul: Damla Yayınevi 1998), 23. Eser, Kahire Üniversitesi öğretim üyesi olan Dr. Ahmet Çelebi'ye ait Cambridge Üniversitesi'nde hazırlanan doktora çalışmasıdır.
[7] Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 39, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları,2010): 516
[8] Beyza Bilgin, **"İslam'da Çocuk",** (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1987): 128-129.

verildiğine güzel bir örnektir[9].Kur'an-ı Kerim'de çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiği ve gelecek nesilleri İslami bir görüşle yetiştirme fikri yer almaktadır. İyi ahlaka sahip çocuğun ehemmiyeti[10] ve çocuğun bu dünyanın süsü olduğu[11] hakkında ayetler mevcuttur.

Karakter oluşup kişilik gelişirken okulun önemi de büyüktür. Bireyin hayatında verimin en yüksek olduğu zamanlar okul dönemidir. Örtük bir şekilde okulda ahlak eğitimi neredeyse bütün derslerde yer alır. Bunun sebebi ahlak eğitiminin okulun esas hedeflerinden biri olmasıdır. Toplum için, yetişmekte olan bireylerin ahlaklı olmaları ve yurttaş olarak da sorumluluk bilincine varmaları adına daima ahlak eğitimi öğretim programlarına dâhil edilmektedir. Bu niyetle, nitelikli bir ahlak eğitimi ile sorumluluk sahibi, çalışkan, yardımsever, merhametli, hoşgörüye sahip ve ahlaklı nesiller yetiştirilerek toplumun erdem olarak daha ileri bir seviyeye ulaşması mümkün kılınabilir[12].

Çocuk eğitimi dendiğinde İslam kültüründe sadece okuma ve yazma öğretilmesi durumu anlaşılmaz. Medine'de Hicretin akabinde görülen küttaplar İslami bakış açısıyla yeniden hayat bulurlar. Gelişen halinde küttaplarda çocuklar sadece okuma ve yazma eğitimi almazlar, İslam ahlakına da sahip olmaları için eğitim görürler. Müslüman aileler çocukları ve kendileri için okuma-yazma bilmenin ehemmiyetinin farkındadırlar. Okuma-yazma bilenlerin varlığı da bu sebeple süratle çoğalır. Halktan çocuklar ile kölelerin çocukları Emeviler Dönemi'ne gelinceye kadar halife çocuklarıyla beraber eğitim alırlar. Verilen dinî eğitim, Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın tarzında çocukların halkalar halinde dinlenmesiyle yapılır[13].

İslam toplumunun yönetimini Emevi Devleti'nden sonra üstlenen Abbasiler, Emevilerin devamı gibi hareket edeler. Medrese kurumuna oldukça önem atfedilir; eğitim-öğretim, bilhassa da çocuk eğitimi ile ilgili önceki yönetimlerden farklı bir uygulama ortaya konamaz. Küttapların ve buralara devam eden talebelerin sayılarında bir artış olsa da verilen eğitimin içeriğinde gözle görülür büyük bir değişikliğe

[9] Ziya Kazıcı, **"Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi",** (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,2016):12-13.
[10] Bakara Suresi 2/128; Âli İmran Suresi, 3/38; İbrahim Suresi, 13/40; Furkan Suresi, 18/74.
[11] Kehf Suresi, 18/46.
[12] Seval Yinilmez Akagündüz, "Türkiye'de Ahlak Eğitimi Üzerine Bir İnceleme", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2016), 28.
[13] İrfan Aycan vd., **"Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı",** (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011): 103.

gidilmez[14]. Ayrıca çocuk eğitiminden eğitim-öğretimin her aşamasına kadar ezber metodunun kullanımı artar. Ezbere dayalı sistemin doğal bir sonucu olarak olaylara rasyonel ve eleştirel yaklaşabilen nesiller yerine, geleneği sorgulamadan kabul eden nesillerin yetişme ihtimalinin yüksek olduğu da düşünülür[15].

Hz. Muhammed'in (SAV) eğitime çok önem verdiği bilinmektedir. Bedir savaşının akabinde fidye ücreti verilerek Medine'de yaşayan 10 çocuğa okuma ve yazma öğretilmesi görevi uygun kişilere tahsis edilir. Eğitim faaliyetlerine daha sonra da devam edilir[16]. Yine aynı dönemde öğretimin kolaylaştırılması amacıyla bazı araç-gereçler kullanılır. Yazı levhası bunlardan biridir. Talebeler derste yazılanları bu levhadan temizlemek için ders görülen yerde daima su dolu bir kap bulundururlar ve Kur'an harflerine duydukları saygı sebebiyle kirlenen suyu rast gele bir yere dökmezler. Bu su bir denize, kuyuya akarsuya ya da kazılan bir çukura dökülür[17]. Başarılı olan talebeler için merasimler düzenlenir, bu merasimlerde üstlerine kuruyemişler atılır ve kutlamalar yapılır[18].

Bu bilgiler ışığında, sıbyan mekteplerinin her döneminde âdetlerin olduğu ve merasimlerin yapıldığı söylenebilir. Çocuklara nasıl davranılması gerektiğini bundan yüzyıllar önce bilimin bugün onayladığı şekilde bilen Hz. Muhammed'in (SAV) öğrenmeye dair şevk ve cesaret veren uygulamaları desteklemiş olacağı da düşünülebilir.

1.3. Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri Hakkında Genel Bilgi

Tarihte, Türkler tarafından etkilenen medeniyetlerin varlığına şahit olunurken Türklerin de diğer medeniyetlerden etkilendikleri görülür. Bu etkileşim çeşitli alanlardadır. Eğitim alanındaki etkileşim dikkati çekerken; ekonomik ve sosyal alanlarda da etki ve yansımalar mevcuttur. Osmanlı Devleti Selçuklulardan örnek aldıkları eğitim kurumlarını sahip oldukları görüşler çerçevesinde geliştirip değiştirir. Okul kavramı; Osmanlı Dönemi'nin başlangıcından sonuna kadar temel eğitimin

[14] Mehmet Dağ, Hıfzurrahman R. Öymen,**" İslam Eğitim Tarihi",** (Ankara: Milli Eğitim Basımevi,1974): 69.
[15] Philip K. Hitti, **"Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi",** çev. Salih Tuğ (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,2011): 556.
[16] Nebi Bozkurt, Mektep, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 29 (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları,2004): 5.
[17] **age,**5.
[18] **age,**6.

verildiği ve halkın tümünün istifade edebildiği kurumlar olarak varlığını sürdürür. İstanbul'un fethiyle birlikte bu alanda çalışmalar hız kazanır[19]. Mimari olarak Türkler tarafından geliştirildiği bilinse de eski uygarlıkların çoğunda aynı minvalde eğitim verilen okullar vardır. İslam kültürüne ait ögeleri barındıran bir eğitim sistemi böylece ortaya çıkar.

Selçuklular ve Karamanlılarda bugünkü adıyla "Sıbyan mektebi" olarak anılan okullar; Abbasîler Dönemi'nde ise "küttâb" şeklinde isimlendirilirler. Osmanlı Dönemi'nde de Selçukluların etkisiyle yine aynı ismin tercih edildiği düşünülebilir[20]. O dönemde Selçuklular talebeleri fakîh, mülâzım olarak isimlendirirken Osmanlı Dönemi'nde ise talebe, tullâb, talebe-i ulûm, danişmend, softa (suhte), müsteid isimleri kullanılmaktadır. Terimlerim birbirinden farkı bulunmazken yine de sıbyan mektebi talebeleri için yaygın olarak talebe, şâkird demek tercih edilmektedir. Alt kademe medrese talebeleri için "softa" demek tercih edilirken yüksek kademe medrese talebelerine "danişmend" demek tercih edilmektedir[21].

Sıbyan kelimesine etimolojik olarak bakıldığında, sıbyan " صبيان ", Arapça "küçük çocuk" manasına gelen "صبي" kelimesinin çoğul halidir. Mektep "مكتب " kelimesine bakıldığında da Arapça "كتب " fiilinin mekân ismi olarak kullanılan halidir ve "yazı yazılan yer, yazıhane" manasındadır. Türkçede "okuma yapılan yer", "okul", manasına tekabül eder. "Sıbyan mektebi" tamlaması da Osmanlı Dönemi'nde çocuklara temel eğitim veren okullar için kullanılır. Sıbyan mektepleri o döneme ait resmi belgelerde ayrıca "taş mektep" olarak da geçer. Bu ilk eğitim kurumlarının genellikle taştan yapılmış olmalarından kaynaklanır[22]. Ayrıca bu okullardan mahallelerin hepsinde bulunduğu için aynı zamanda "mahalle mektebi" ismini de alır. Bu bilgilere ek olarak Fatih Sultan Mehmet zamanından XVI. Yüzyılın ilk yarısına kadar mektepler daha çok "mu'allimhane" ismiyle kabul görürler. Daha sonra genellikle "mektep" kelimesinin söylendiği bilinmektedir. Fakat bunun yalnızca bir kanaat olduğu, bu kelimelerin kullanıldığı dönemlerde birbirinin yerini tutmakta

[19] Hasan Akgündüz, "Sıbyan mektebi", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986), 36.
[20] Cahit Baltacı, "Mektep", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** c. 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004): 6-7.
[21] Yahya Akyüz, **"Türk Eğitim Tarihi Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2008),** (İstanbul: Pegem Akademi, 2008): 68.
[22] Ali Birinci, İsmail Kara **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri: Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler,** (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016) : 23.

olduğu unutulmamalıdır. Tanzimat Dönemi sonrasında bu isimler sırasıyla; "ibtidaiyye" ve "ilk mektep" olarak değiştirilirler[23].

Sıbyan mekteplerinde çocuklar vakıf desteği ile ücretsiz okurken aynı zamanda yeme-içme ihtiyaçları karşılanıp günlük kıyafetleri de temin edilmektedir[24]. Sıbyan mekteplerinin genel olarak medrese eğitiminin başlangıç noktası olarak kabul edildiği söylenebilir.

Vakıf sistemi Osmanlı Devleti'nde kabul görür ve geliştirilir bir sistem haline gelir. Mehmed Fuad Köprülü tarafından İslam vakıflarının teşekkülünde örnek teşkil ettiği düşünülebilecek kurumlar hakkında şu yazı kaleme alınır[25]:

> "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti" isimli makalesinde şu ifadeler yer almaktadır: "İslam Vakıf müessesesi ilk örneğini Bizans'ın Suriye ve Mısır'daki dini müesseselerinden almış olabilir. İçtimai hayatın bütün tezahürlerinde, maddi ve manevi kültürün her şubesinde, Bizans İslam ve Sasani İslam münasebetleri çok barizdir. Dini müesseselere hürmet eden ve esasen fütuhat devrinde mahalli Bizans idaresini bütün teşkilatıyla, kanun ve nizamlarıyla devam ettiren İslam fatihleri, bu suretle Bizans vakıflarını ve onların hukuki mahiyetlerini tabiatıyla öğrendiler. İslam dünyasında vakıf müessesesinin Suriye ve Mısır'daki ilk İslam fütuhatından sonra, yani hicretin birinci asrında başladığını görüyoruz. Ancak İslam'ın zuhuru sıralarında, Bizans ve Sasani müesseselerinden birçoğu hatta Bizans'tan mı Sasanilere, Sasaniler'den mi Bizans'a geçtiği halledilemeyecek derecede müşterek bir karakter arz etmektedir. Bundan başka, İslamların Irak'da, İran'da, Afganistan'da ve Maveraünnehir'de tesadüf ettikleri Mazdeen ve Budist dini müesseselerinden de etkilenme ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Ve elde Budist Türkler tarafından tesis edilmiş vakıflara ait vesikalar bulunması bunu teyit eder."

Osmanlı Dönemi'nde sıbyan mektepleri medrese, cami gibi varlıklarını sürdürmede daha çok kendileri gayret gösterirler. Halil İnalcık bu konu hakkında şöyle söyler[26]:

> "Bugün devletin yüklendiği birtakım kurumları, meselâ eğitim kurumlarını Osmanlı Dönemi'nde devlet karşılamıyordu. Vakıf, toplum için zaruri bazı kamusal hizmetleri üzerine alarak geniş ölçüde uygulamıştır."

Sıbyan mekteplerinin kurulmasında vakıfların etkisi büyüktür ve şekillenmesine katkıda bulunur. Bu vakıfların katkısıyla, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde İstanbul'da eğitimler verilmeye başlar[27]. Sıbyan mekteplerinin devlet tarafından idare edilmesi de yine Fatih Sultan Mehmet Dönemi'ndedir. Daha önce bu kurumlar, molla ve müderrislerin denetimindedirler. Ayrıca bu mekteplerde yapılan düzenleme ve

---

[23] Osman Ergin, "**Türkiye Maarif Tarihi", (**İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1939): 69.
[24] Hasan Ali Koçer, **"Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu",** (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1974): 89.
[25] Fuat Köprülü, **" Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti**", (Ankara: Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938): 1.
[26] Halil İnalcık, **"Osmanlı ve Modern Türkiye",** (İstanbul: Timaş yayınları, 2013): 156.
[27] " Sıbyan Mektepleri Tarihi" http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/tarihce/vakif-tarihcesi-4.html [10.1.2019]

yenilikler gelecek dönemler için emsal teşkil eder. Böylece Klasik Osmanlı medrese sistemi ortaya çıkar. Bu mektepler kurulurken amaç, dini bir eğitim verilmesidir. Türk eğitim tarihi araştırmacısı Osman Ergin bu okulların "Kur'an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak" gibi hedefleri gerçekleştirmek için açıldıklarını belirtmektedir. Bu sebeple, Osmanlı sıbyan mekteplerinde verilen dersler elifbadan başlamaktadır. Buna ek olarak; Kur'an, tecvid, ilmihal ve yazı dersi öğretilirken çocukların hesap (matematik) konusunda az da olsa ders görme imkânları vardır. Daha sonra coğrafya ve tarih gibi dersler öğretime dâhil edilir.

Padişahlar tarafından yaptırılan mektepler olduğu gibi valide sultanların vesilesiyle de bazı mektepler açılır. Örneğin; Bursa'daki Hüdavendigar Külliyesi Sultan I. Murat tarafından yaptırılır[28]. Amasya, Edirne ve İstanbul'da ise Sultan II. Bayezid'in yaptırdığı Bayezid Külliyeleri bulunur[29]. Maddi imkânı olan hayır sahiplerinin de sıbyan mektepleri açılmasına vesile oldukları bilinmektedir. Bu hayır, bir nevi ibadet olarak kabul görür ve bu fikirle yaptırılır. Osmanlı Devleti ibadet ve ilim kavramlarının birbirinden ayrı değerlendirilmesinin mümkün olmadığı kanaatindedir. Bu yüzden, devlet kurulan bütün mektep ve medreselerin ayrıca; küçük, büyük herkesin eğitim öğretim konusundaki gereksinimlerini karşılar. Sürekli aktif olan bu eğitim kurumlarının, kaliteli ve uzun süreli hizmet verebilmesi okulun ekonomik durumuyla bağlantılıdır. Bu noktada okullarda olumsuz bir durumun yaşanmaması ve mevcudiyetlerinin uzun süreler devam etmesi bu eserlere sağlanan maddi desteğin daimi oluşuyla açıklanabilir.

Tüm Müslüman toplumlarda, sıbyan mekteplerinde çoğunlukla manası verilmeden Kur'an'ın yalnızca nasıl okunduğu ve Arap harfleriyle nasıl yazı yazıldığı çocuklara öğretilmektedir. Osmanlılar ise bu mekteplerde çocuklara ek olarak temel dini bilgiler ve namaz gibi uygulamalı bazı ibadetleri öğretirler. Ailesinin izni alınarak yetenekli çocuklar hafızlık için de yetiştirilebilir[30]. Mahalle mekteplerinde çocuklar için belirli bir program olmadığı gibi en ciddi şekilde verilen öğretimin; Elifba, Kur'an, ilmihal,

[28] Semavi Eyice, Hudâvendigâr Külliyesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 28 (İstanbul: TDV Yayınları,1998): 290-295.
[29] Semavi Eyice, Beyazıt II Camii ve Külliyesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 6 (İstanbul: TDV Yayınları,1992): 40-49.
[30] Yahya Akyüz, **"Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan1993'e)",** (İstanbul: Kültür Koleji Yayınları,1994): 173.

yazı ve hesap dersi için olduğu düşünülür[31].Günümüzden farksız bir şekilde aileler ve çocuklar o dönemde de mektebe başlamadan önce büyük bir hazırlık içerisindedirler. Farklı olarak mektep zamanın geldiği o dönemde daha çok mektep hocaları tarafından ailelere bildirilmektedir.

Tanzimat Dönemi'nde, öğretimin yayılması fikri hâkimdir[32]. Müslümanların cehaletle karşı karşıya kalmaması düşüncesiyle modern eğitimin yaygın hale gelmesi amaçlanır. Dini eğitimin belirli bir noktada sınırlandırılması da söz konusudur. İlköğretimde temel sayılabilecek sıbyan mekteplerine gerektiği kadar önem verilmeyerek bir üst kademe olan rüştiyeler kurulur. Daha sonra bazı gelişmeler görülür. Örneğin, kız çocuklarının da bu kademede eğitim görebilmeleri için kız rüştiyeleri "İnas rüştiyeleri" açılır[33].

II. Mahmut zamanına kadar sıbyan mekteplerinin durumunda değişiklik olmaksızın neredeyse 19.yüzyılın başlarına değin eğitim-öğretime devam edilir. Düzenleme yapılması için ilk girişim II. Mahmut zamanındadır "Talim-i Sıbyan" için bir ferman yayınlanır (1824) ve bu fermanda Padişah tarafından şunlar belirtilmektedir:

- 5-6 yaşlarındaki çocuklar ana-babaları tarafından zanaat öğrenmesi için usta yanına verilmesi çocuklarda cehalete sebep olmaktadır.
- Çocukların mutlaka mektebe gönderilmesi istenmiş ayrıca ilk mektep tezkeresi bulunmayanların esnaf tarafından çıraklığa kabul edilmemesi bildirilmiştir.

Bu yenileşme girişimi ilköğretimi mecbur kılması adına çok mühimdir ancak bu fikre karşı çıkan ulema ve Yeniçeri Ocağının muhalefeti neticesinde tesiri daha çok olacak düzenlemeler yapılamaz. Yine aynı padişah tarafından 1838 yılında sıbyan mektepleri için yeni bir düzenleme projesi hazır edilir. Fakat aynı sebeplerden ötürü uygulanamaz[34]. Daha sonra Tedris-i İbtidaiye Kanunu'ndan söz edilmelidir. Bu kanun tek başına bütüncül olarak değerlendirilerek hem okul öncesi hem de okul akabindeki hayat için rehber olması adına önemli düzenlemeler içermektedir. Tedris-i İbtidaiye Kanunu vesilesiyle İstanbul ve bir diğer büyük şehirlerde "Ana Okulları" açılır ve "Çıraklık Mektepleri" fikri hayata geçirilir. Ancak sonuncu uygulama başarıyla

[31] Necdet Sakaoğlu, **" Osmanlı Eğitim Tarihi",** (İstanbul: İletişim Yayınları,1993,): 19.
[32] Bkz. Ek. 1
[33] İlber Ortaylı, **"İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı",** (İstanbul: Hil Yayınları,1983): 145-146.
[34] Cahit Yalçın Bilim, **"Tanzimat Devri Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma,"** (Eskişehir: Anadolu Yayınevi,1984): 3.

neticelenmez[35]. İlköğretimin mecburi hale gelmesi konu olsa da yayınlanan ferman eğitim-öğretimin kapsamı noktasında eksiklere sahiptir. Özellikle idari, mali ve diğer önemli hususlarda fazlaca eksik olduğu düşünülmektedir. Sıbyan mekteplerinin ıslahı fikrinde siyasi otorite etkisiz kalmakta ve devlet yönetimindeki gibi başarılı olamamaktadır[36].

Eğitimdeki yenileşmenin gecikmesinin sebepleri arasında; II. Mahmut'un oğlu Abdülmecid'in fazla genç olması ile Paris elçiliğinde görev alan Mustafa Reşit Paşa ile Mısır ve Boğazlar sorunu da mevcuttur. 1845 senesinden sonra Tanzimat Dönemi eğitim düzenlemesi hareketleri hız kazanır. 1845'teki Abdülmecid fermanı Türk eğitim tarihi için çok önemlidir. Abdülmecid halkın refahıyla ilerlemenin mümkün olduğunu savunur. Bunun da halka hem ahiret hem de dünya için bilgiler verilmesiyle mümkündür olduğunu düşünür. En önemli şeylerden biri de ilim ve fenlerin yatağı olan gerekli okulların açılmasıdır. Bu ikazın ardından eğitim ile daha fazla ilgilenilir ve Muvakkat Maarif Meclisi kurulur[37]. Geçici olan bu komisyonun 8 üyesi bulunurken toplantılar iki haftada bir yapılır. Komisyonda; ilmiye, seyfiye, kalemiye, sınıflarından kimseler vardır. Amaç, eğitim hakkındaki yapılması gerekenlerin programlanması ve ilim ile fennin yaygın hale gelmesidir[38]. Daimi olmayan komisyon halindeki Muvakkat Maârif Meclisi'ne ait raporda şunlar yer alır:

- Sıbyan mekteplerinin bir düzene tabi olması
- Sıbyan mekteplerini bitiren talebeler için yeni rüştiyeler açılıp mektebe devam etmelerine imkân sunulması
- Darü'l-fünun'un açılıp Rüştiyeleri bitiren talebelere yüksek ilimlerin okutulması
- Son olarak bu işlerin tümünün yapılabilmesi için daimi bir meclis olan Meclisi Maarifin açılması uygun görülür.

1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye geçici Maarif Meclisi raporu ile kurulur. Bu meclis, milli eğitim görevlerinden mesul ve hükümet başkanı nezaretine bağlı örgütü

[35] Faik Reşit Unat, "**Türkiye Eğitim Sistemimizin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**", (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,1964): 40.
[36] Hasan Ali Koçer, **"Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi",(**İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992) 37.
[37] Mehmet Kına, "Tanzimat Döneminde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi",(Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2006): 28.
[38] Cahit Yalçın Bilim, "**Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi"**,(Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi 2002): 149-151.

oluşturmak adına ilk adımdır. Meclise bağlı bağlı bir halde idare edilebilmesi için aynı yıl içinde Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulur. Bir genel müdürlük olan bu kurumun isminde nazırlık olsa da bu şekilde çalışmamaktadır[39]. Nezaretin başında Vak'anüvis Esat Efendi görev yapmaktadır ve sıbyan mekteplerinde yenilikler yapılırken rüştiyelerin artırılması Nezaretin görevidir. Fakat sıbyan mekteplerinde yeni bir düzenleme yapılmazken ulemanın yetkisindedir. Neticede filizlerini veren ise rüştiyelerin artırılması karardır. İstanbul öncelikli bir şekilde 1947 senesi itibariyle rüştiyeler açılmaktadır[40]. Bu gelişmelere ek olarak Mekatib-i Rüştiye Nezareti'nin görevleri 1849 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne aktarılır. Nezaret kendi içinde bilgi akışı konusunda sorunlar yaşar bu sebeple rüştiyeler ve sıbyan mektepleri için " muin " ünvanlı memurların nezaret tarafından okulları teftiş etmesine karar verilir[41].

Sıbyan mektepleri daha kapsamlı ve işlevsel bir hale getirilmek istenir ve bunun için çalışmalar yapılır. Bu çalışmalara rağmen Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra bir müddet daha bu kurumlarda eğitim verilse de sıbyan mekteplerinin kapatılması 1 Kasım 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesi ile gerçekleşir[42].

1.3.1. Öğretim Yöntemleri ve Felsefesi

Osmanlı sıbyan mekteplerinde kullanılan öğretim yöntemi ezbere dayalıdır ve öğrenilenler nakil ile tekrar edilmektedir. Okuma yazma talebelere geleneksel heceleme yöntemiyle öğretilmektedir. Çoğunlukla toplu öğretim yönteminin de uygulandığı olur[43]. Çocukların yağın olarak farklı yaş gruplarında olmalarının bu yönteme bazen imkân vermesinin güç olduğu söylenebilir.

Çocuğu İslam inançları doğrultusunda yetiştirmek sıbyan mekteplerinin felsefesidir. Düz yazı öğretilmesi düşüncesi 1830'lu yıllara kadar yoktur. Bu uygulama yalnızca İstanbul içindir. İlgililer tarafından Avrupa'daki öğretim metotları hakkında yetkililere rapor sunulur. Raporda talebelere sınıfta doğrudan ders anlatımı olduğu belirtilir ve bu da onay almaz. Sebebi henüz dört ya da beş yaşındaki talebenin önce harfleri tanıması

[39] Kına, **age,**28.
[40] Bilim, **age,**154.
[41] Unat, **age,**20.
[42] Birinci, Kara, **age,**24.
[43] Sebahattin Arıbaş, "Başlangıçtan Meşrutiyet'e Kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri", **"Yeni Türkiye Dergisi",** s. 32, (2000): 755.

gerektiği görüşüdür. "Hocalar 15-20 çocuğun karşısında nasıl ders verirler" denir ve durum şaşkınlıkla karşılanır[44].

1.3.2. Mektepte Tutulan Resmi Defterler ve Kurallar

Sıbyan mekteplerinde sınıflarda dört âdet defter tutulur. Mektep Hocalarının kontrolünde olan bu defterlerde; mektebe devam eden talebelerin yoklama bilgileri, okuldaki demirbaş sayılan eşyalar, veli isimleri ve velilerin ne ile tanındıklarına dair bilgilerle birlikte ev adresleri bulunur. Mektebin Hocası anlattığı dersleri belirli bir ders cetveline göre vermek zorundadır. Bunun yanı sıra mektebin her türlü idaresinden de kendisi sorumludur. Ayrıca okulda her ay yaşanan hadiseler ve talebelerin mektebe düzenli gelip gelmedikleri hocanın tâbi olduğu müdürlüğe yazılı olarak bildirilir.

Sıbyan mekteplerinde hocaların tâbi oldukları kuralların dışında mektebe ilk defa başlayacak talebelerin bir hastalıklarının olmaması da önemlidir. 19. yüzyılın sonlarında mektebe kayıt olacak çocukların çiçek hastalığını geçirmiş ya da bu hastalık için aşılanmış olması zorunluluğu mevcuttur. Bu sebeple talebelerin sağlıklı olduklarına dair bir doktor raporu getirmeleri mecburidir.

Mektepte bir hastalık söz konusu olursa okuldaki temizlik görevlisi ya da bevvab talebenin ailesine bu durumu haber verir ve çocuğu evine götürür. Bununla birlikte mektepte eğitim öğretim esnasında olumsuz bir durum yaşanmaması için çocukların kalemlerini açmak için kalemtıraş kullanması veya çakı gibi kesici aletleri mektebe gelirken yanlarında bulundurmaları da yasaktır. Eğer talebe kalemini açmak istiyorsa bunu hocası yapmaktadır. Ayrıca mektep hocası talebelerin sağlıksız yiyecekleri tüketmelerine izin vermemekle de mükelleftir. Mektep etrafındaki seyyar satıcıların zararlı yiyecekleri talebelere satmalarını engellemekle de yine hocanın görevidir. Bunların yanı sıra; mekteplerde görev yapacak kapıcıların iyi ahlaklı olması, herhangi bir hastalığı olmaması da kurallardandır[45].

1.4. Sıbyan Mektebi Muallimlerinden Ali Bin Hüseyin

Amasyalı bir muallim olan, Ali bin Hüseyin eğitim için hem önemli bir eser yazmış hem de sıbyan mekteplerinde hoca olarak görev yapmış bir âlimdir[46]. Hakkında çok

[44] Necdet Sakaoğlu, **"Osmanlı Eğitim Tarihi", (**İstanbul: İletişim Yayınları, 1991): 41.
[45] Mahmut Cevad, **"İbnü'ş-Şeyh Nâfi, Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı",** (Ankara: MEB Yayınları): 271.
[46] Ali bin Hüseyin, bazı kaynaklarda Alâaddin Çelebi olarak da anılmaktadır.

az ve yer yer eksik bilgilere ulaşılabilmektedir. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak eserinde yer alan künyede bulunan 'El-Amasî'den Amasyalı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.

Ali bin Hüseyin sıbyan mektebinde muallim olduğu dönemde "Tarîkü'l-Edeb" isimli eseri 1453 senesinde yazmıştır. Çocukların eğitiminde kullanılmak üzere yazılan bu kitap, didaktik ve mensur bir eserdir. Bu eserde, çocuğun eğitim serüveninde ailenin ve hocanın görevleri hakkında tavsiyeler bulunmaktadır. Ayrıca çocuğun mektebe başlama yaşı, iyi hocanın nitelikleri ve hocalara tavsiyeler gibi hususlarda fikirler bulunur. Eserdeki bilgiler pedagojide esas olan çoğu tanıma ilkesinin önemiyle birlikte, bireylerin farklı özelliklere sahip olmaları sebebiyle yalnızca bu durum dikkate alındığında faydalı bir eğitimin gerçekleşeceği kanaatindedir. Bunun için de pedagojik açıdan yeterli bir hocanın çocuklara eğitim vermesi gerektiğini savunur[47].

1.5. Günümüzde Sıbyan Mektepleri

1.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları Projesi

Çocuklara kolay dini bilgilerin verildiği ve Kur'an harfleri ile okunuşunun öğretildiği yerler halk tarafından "Sıbyan mektebi" olarak bugün adlandırılır.Bu bir nevi gelenektir[48]. Diyanet İşleri Başkanlığınca desteklenen projedeki kursların "sıbyan okulları (mektebi)" başlığıyla söz edilmesinin nedenleri olarak şunları saymak mümkündür:

4-6 yaş Kur'an kurslarında verilmekte olan dersler ilk dönem sıbyan mekteplerindeki ders içeriği ile aynıdır. Bu Kur'an kurslarında sıbyan mekteplerinde mevcut olan dinî eğitim derecesinde bir eğitim verildiği söylenebilir. Bununla beraber; bu kurumlarda da ana ders Kur'an-ı Kerim'dir. Ayrıca bazı merasim ve uygulamalar Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri ile aynıdır. Örneğin; Bed'-i Besmele ve Hatim Törenleri bu merasimlerdendir.

[47] Yahya Akyüz, "**Türk Eğitim Tarihi",** (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları,1989): 477.
[48] Cahit Baltacı, "Mektep", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** c. 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004): 7

Diyanet İşleri Başkanlığınca desteklenen bu projede ilk 4-6 yaş Kur'an kursu Adana Seyhan'da başlamıştır[49]. Bu uygulama 10 pilot ilde[50] 2013-2014 eğitim-öğretim yılında başladıktan sonra hızla diğer il ve ilçelerinde de başlamıştır[51]. "4- 6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı" 2014 yılında aktif hale gelmiştir. Aslında bu program ve planlanan öğretim ile küçük büyük herksin camilere gitmesi ve Kur'an kurslarına katılması amaçlanmıştır. Mevcut Kur'an kurslarında eğitim görmekte olan kadınların çoğunun 4-6 yaş aralığında çocuklara sahip olmasının bu program için etkisi büyüktür[52]. Eğitim görmüş öğrenci sayısı bir önceki eğitim öğretim yılında 130.982 iken 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 464.638'e ulaşmıştır[53].

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen proje dışında Milli Eğitim Bakanlığı izniyle çalışan dini eğitim ağırlıklı okul öncesi okulları ve özel vakıf ile derneklere ait sıbyan mektepleri de bulunmaktadır.

1.5.2. Diyanet İşleri Başkanlığınca Desteklenen 4-6 Yaş Kur'an Kursları Programının Genel Amaçları

Programın hedefi, Türk Milli Eğitiminin genel amaç ve temel ilkeleri dâhilinde çocukların kendi seviyelerinde;

1. İslam dininin değerlerini insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini,
2. Kazanacakları değerleri gündelik hayatta kullanmalarını,
3. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i ses ve şekil olarak tanımalarını,
4. Allah'ı sevgi temelinde tanımalarını ve yaratılıştaki düzeni fark etmelerini,
5. Peygamber Efendimizin kişiliğini ve karakterini tanımalarını, sevmelerini ve model almalarını,
6. Sağlıklı bir din ve ahlak gelişimi göstermelerini,

[49] "Seyhan Müftülüğünde kreşler hazır" https://www.adanahabermerkezi.com/guncel/seyhan-muftulugunde-kresler-hazir-h16908.html [10.7.2017]
[50] Bu iller: Ankara, İstanbul ve İzmir, Adana, Kayseri, Diyarbakır, Gaziantep, Samsun, Erzincan ve Rize'dir. Başlangıçta İzmir'de 10, Rize'de ise 5 sınıf sınırlaması uygulanmıştır.
[51] "4-6 Yaş Kur'an Kursları" http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/detay/466/4-6-yaş-grubu-kur'an-kursları [10.7.2017]
[52] Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), (Ankara: 2014): 6.
[53] "Kur'an kurslarında 4-6 yaş öğrenci sayısı yarım milyona yaklaştı" https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuran-kurslarinda-4-6-yas-ogrenci-sayisi-yarim-milyona-yaklasti/1608323 [10.10.2019]

7. İyi alışkanlıklar kazanmalarının yanı sıra beden, zihin ve duygu gelişimlerine katkı sağlayacak nitelikte öğrenim görmelerini sağlayacak uygun bir ortam sunmayı amaçlamaktadır.

1.5.3. Programın Temel Yaklaşımı ve İlkeleri

"Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)" geliştirilirken;

Okul Öncesi Eğitimi ve Program Geliştirme alanındaki yeni yaklaşım ve ilkeleri ile İlahiyat Bilimlerinin verileri doğrultusunda temel yaklaşımın belirlenmesi esas alınmıştır. Bu bağlamda;

1. Çocukların bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor yönden gelişimlerini dikkate alan; öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören; araştıran, sorgulayan, yorumlayan, işbirliği yapan, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran ölçme ve değerlendirmeye yer veren esnek çerçeve öğretim programı anlayışı benimsenmiştir.
2. Programda 4-6 yaş grubu eğitim ilkelerine uygun olarak hazırlanan etkinlikler yerine getirilecektir.
3. Öğretici, programdaki kazanımlardan çocukların ilgi ve ihtiyacına göre seçtiği kazanım için hazırlanan etkinlikleri uygulayacaktır. Bu aşamada öğretici etkinliklerin bir kısmını uygulama dışı bırakabileceği gibi aynı amaca götüren farklı etkinlikler de planlayabilecektir.
4. Öğreticiler programdaki etkinliklerin uygulanmasında farklı yöntem ve teknikler (oyun, örnek olay, tartışma, rol oynama, soru-cevap vb.) yanında çeşitli materyallerden de (şiir, şarkı, ilahi, hikâye, tekerleme, resim vb.) istifade edebileceklerdir.
5. Esnek Çerçeve Öğretim Programı anlayışına dayalı olarak hazırlanmış olan "Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)" nda öğreticiler, çocukların hazır bulunuşluk ve ihtiyaçları doğrultusunda programda yer alan konulardan hangilerine, ne kadar süre ve düzeyde yer vereceklerine karar verebileceklerdir.
6. Program kapsamında kaynak olarak Başkanlık tarafından 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarına yönelik hazırlanan materyaller esas alınacaktır. Bununla birlikte Başkanlığımızın çocuklara yönelik diğer yayınlarından da imkânlar ölçüsünde faydalanılacaktır. Ayrıca okul öncesi eğitimi kapsamında hazırlanan ve programın amaç ve kazanımlarına uygun nitelikteki materyallerden de yararlanılabilecektir.

7. Programın ilk iki haftasında çocuğun kendisini, arkadaşlarını, sınıfı, kursu, öğreticisini vb. hususları tanımasına imkân sağlayacak "Kursa Uyum Süreci" uygulanacaktır. Kursa uyum süreci sınıf dinamiğine göre daha kısa veya daha uzun bir sürede uygulanabilecektir.
8. Program, ailenin eğitim sürecine katılımını esas almaktadır. Çocuğun gelişimini, toplumsal uyumunu ve başarısını etkileyen ve eğitim sürecinin önemli bileşenlerinden biri olan aile, aynı zamanda sağlıklı bir din öğretimi ve ahlak gelişimi için de en önemli unsurlardan birisidir. Aile katılımı, kurs ve ev arasındaki devamlılığı destekleyerek kazanılan bilgi, beceri ve tutumların kalıcılığını sağlar. Bu bağlamda öğreticiler program kapsamında kursa uyum süreci başta olmak üzere, belirli zaman dilimlerinde aile katılımı ve veli eğitimlerine yönelik etkinliklere yer vereceklerdir.

1.5.4. Programın Temel İlkeleri

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarının esas aldığı ilkeler şunlardır:

1. Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu) eğitim süreci, tüm unsurlarıyla çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun etkinliklerle yürütülmelidir.
2. Programda çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun eğitim ortamları hazırlanmalıdır.
3. Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının yanı sıra çevrenin ve kursun imkânları da göz önünde bulundurulmalıdır.
4. Çocuklar sınıfa geldiğinde güler yüzle karşılanmalıdır.
5. Her çocuk kursa başladığında gözlemlenmeli ve hazır bulunuşluk seviyeleri ile ön bilgileri değerlendirilmelidir.
6. Eğitim sürecinde, çocuğun bildiklerinden başlanmalı ve deneyerek öğrenmesini sağlayacak uygun fırsatlar tanınmalıdır.
7. Verilen eğitimle çocukların sevgi, saygı, işbirliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. duygu ve davranışları geliştirilmelidir.
8. Eğitim sürecinde çocukların kendilerine saygı ve güven duyması sağlanmalı, öz denetim kazandırılmalıdır.
9. Oyun, bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bu sebeple programda yer verilen etkinliklerde oyun mümkün olduğunca kullanılmalıdır.

10. Oyunun bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalı, her oyunda değerler eğitimine yönelik bir kazanım bulunmasına dikkat edilmelidir.
11. Çocuklarla iletişimde, onların kişiliğini zedeleyici baskıcı bir tutum yerine demokratik, hoşgörülü, çocuğa önemsendiğini belirten, çocuğun kendini ifade edebileceği ve kişilik gelişimini destekleyici bir tutum sergilenmelidir.
12. Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmesi desteklenmeli, yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı sağlanmalıdır.
13. Çocukların kendilerinin ve başkalarının duygularını fark etmesi, tanıması ve duygularını uygun şekilde ifade etmeleri desteklenmelidir.
14. Çocukların hayal güçleri, keşfedici ve eleştirel düşünme becerileri, iletişim kurma, duygu ve düşüncelerini ifade edici davranışları geliştirilmelidir.
15. Erken çocukluk dönemi değerler eğitiminin Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğretmekten önce, çocukta dini bir etki bırakma ve dini duygunun gelişmesine katkı sağlamayı amaçladığı hususu daima göz önünde bulundurulmalıdır.
16. Kur'an öğretiminde çocukların harf ve kelimelerin doğru telaffuzuna özen gösterilmeli, ancak mahreç üzerinde çocuklara bıkkınlık verecek şekilde ısrar edilmemelidir.
17. Peygamberimizle ilgili konular işlenirken, onun örnek kişiliğini anlatan çok sayıda örnek ve kesite çocukların kolay anlayabileceği bir anlatımla yer verilmelidir.
18. Öğretici, planlı ve programlı bir biçimde dokümanlarını dosyalamalı, dosyalarını gerektiğinde yönetici ve meslektaşlarıyla paylaşmalıdır.
19. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri uygulamadan önce gerekli materyal ve ortamla ilgili hazırlıkları yapmalı ve derse hazırlıklı girmeye özen göstermelidir.
20. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri uygularken oyun ve dramalarda çocuklarla birlikte yer alma konusunda bir çekince yaşamamalıdır.
21. Eğitim sürecinde anlatım ve soru-cevap yanında drama, örnek olay, kavram haritaları, tartışma, gösterip yaptırma gibi çocukların yaparak-yaşayarak öğrenmelerini sağlayacak yöntem ve teknikler kullanılmalıdır.
22. Kursta öğrenilen bilgi ve davranışların pekiştirilmesi, kalıcılığının sağlanması için aile eğitimi ve aile katılımı çalışmalarına da yer verilmelidir.
23. Öğretici eğitim boyunca çocuğun var olan yeteneklerini geliştirmesine ve yeni beceriler edinmesine destek olmak için sonuçtan ziyade sürece önem vermeli,

çocuğun çabalarına odaklanmalı, bu çabaları takdir etmeli, çocuğa iyi bir model olmalı ve yeni öğrenme fırsatları oluşturmalıdır[54].

[54]Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), (Ankara: 2014): 9.

2. OKUL ÖNCESİ

Bireyin yaşam döngüsünün en duru özetini şöyle yapmak mümkündür: İnsan doğar, büyür ve ölür. Bu zaman dilimi kişinin yaşadığı olayları ve süreçleri içerir. Sosyal hayatın bir ferdi olan insan hangi kültürde, coğrafyada, ülkede, şehirde, köyde kısacası en küçük toplumsal ünitede yaşarsa yaşasın hayatının belli noktalarında bireysel durumunun ve toplumsal konumunun değiştiği bazı süreçlerden geçer. Bu süreçler 'Geçiş Dönemleri' olarak adlandırılmaktadır[55]. 20. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren başlayan bilimsel çalışmalar, geçiş dönemlerinin en önemli aşamalarının; doğum, evlenme ve ölüm olduğunu söyler. Türkiye'deki etnoloji çalışmalarının önemli ismi olan Sedat Veyis Örnek "Türk Halk Bilimi" isimli eserinde geçiş dönemlerini ana hatlarıyla "doğum, evlenme, ölüm" olarak üç bölüme ayırır[56].

İlk olarak doğum bir geçiş dönemidir ve bir canlının yeryüzüne gelmesi demektir. Dilimizde velâdet, tevellüt kelimelerine karşılık gelir. Umudun, sevincin, mucizenin ve yeni bir başlangıcın sembolü olan her bebek, soya devamlılık ve ait olduğu topluluğun gücünün daha çok çoğalması gibi anlamlarla dünyaya gelmesinden ötürü, yalnızca ebeveynini değil tüm yakınları da mesut eder. Doğum, hem biyolojik hem de sosyo-kültürel bir vakadır.

Evlenme de yaşamdaki bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade eden, hayatî önem taşıyan aşamalardan bir diğeridir. Evlilik çağına gelmiş hem kız hem erkek için önemli bir eşik olan evlilik soy-sop ve toplumun devamlılığının sağlanması için kurulması gereken, kanun ve törelere uygun olarak gerçekleştirilen resmi ve evrensel bir müessesedir. Evlenme isteğinin oluşmasından düğüne kadar, hatta düğün sonrasını da içine alan bir gelenekler silsilesi olan bu olay, toplumun en belirleyici ve en temel yapıtaşını temsil eder. Evlilik ve aile birbirini tamamlayan iki unsurdur. Bir aile

[55] Arnold Von Gennep, **Folklor,** çev. Pertev Naili Boratav, (Ankara: Ulus Basımevi, 1939): 49-50.
[56] Sedat Veyis Örnek'in bazı eserleri: Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki (1966), Etnoloji Sözlüğü (1971), Yüz Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane (1971), Anadolu Folklorunda Ölüm (1971), Türk Halk-Bilimi (1977, Geleneksel Kültürümüzde Çocuk (1979).

kurmaya atılan ilk adım olarak evlilik, ne kadar köklü bir temelle oluşturulursa aile de o kadar sağlam bir bina üzerine inşa edilmiş olur.

Farklı iki aile ve farklı iki çevrenin bir araya gelmesiyle meydana geldiğinden mütevellit en fazla katılımcısı olan bu geçiş döneminde kız ve erkek yasalara uygun olarak birlikte sosyal hayata katılma isteğiyle ortaya çıkar ve bu istekler coğrafyaya ve kültürlere göre değişiklik göstererek yerine getirilir. Bilhassa ebeveynlerin aktif rolleri ile başlayan bu önemli geçiş süreci, asırlardır Türklerde de önemini korumaya devam etmektedir. Türk kültürü bu aşamayı yaş ilerlemeden ve çok fazla geciktirilmeden yapılması gereken bir görev, geçilmesi gereken bir basamak olarak görür.

Doğum ve evlenmeyle birlikte ölüm olayı da geçiş dönemlerinin bir parçasıdır. Ölüm, isterse bin yıl yaşasın ve ne kadar uzaklaşmaya çalışırsa çalışsın her canlının kaçınılmaz sonu, hayat basamaklarının sonuncusudur. Yaşamın tam ve kat'i surette son bulması anlamına gelen ölüm biyolojik olarak bedenin fonksiyonlarını yitirmesi, ruhun ise sonsuzluğa uğurlanması olayıdır. Farklı coğrafyalarda faklı kültürlerle yetişmiş toplulukların ölümü nasıl anlamlandırdığı ile bağlantılı olarak ölüm öncesi, sırası ve sonrasında birçok davranış ve inanç kalıpları ortaya çıkmış; cenaze, yas ve anma ritüelleri yapıla gelmiştir. Ayrı ayrı olarak hepsinin bazı alt evrelere bölündüğü bu üç kavram, insan hayatındaki şahsi ve sosyal değişim ve dönüşümü tanımlar. Eşik kabul edilen bu üç önemli geçiş evresinde birçok ayin, tören, dini ve metafizik işlem kümelenir. Örnek'e göre; kümelenen bu âdet, gelenek ve ayinlerin araştırılan ülkenin, şehrin, köyün ya da daha küçük birleşimlerin folklorlarının ana bölmelerinden birini oluşturur. Dolayısıyla geleneksel toplum hayatının başarılı bir bileşimine varabilmek için yola çıkan birinin bu geçiş dönemlerini sistemli ve belli bir düzen içerisinde yapmasını yani monografilerinin ortaya koyması gerektiğini ifade eder[57].

Arnold Von Gennep için geçiş dönemleri, bireyin durumunu kutsal ve din dışı arasında etkisel-tepkisel hareketle farklılaştıran değişikliklerdir. Etnograf ve halkbilimci Gennep, böylece geçiş dönemlerinin evrensel anlamda genel geçer durumunu ortaya koyan bir tanım yapar ve konuyla ilgili çalışmaların sistematik bir hale gelmesini sağlayan ifadeler kullanır. Bu ifadeler oldukça önemlidir. Ona göre; bir kültürden diğerine, bir toplumdan diğer topluma veya bir sosyal durumdan başka bir sosyal

[57] Sedat Veyis Örnek, **"Türk Halkbilimi", (**Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları2000): 11.

duruma çok yönlü ve başarılı geçiş tarzları bulunur. Bu durumda hayatın başlangıcı ve bitişi geçiş dönemleri ile bariz olmaktadır.

Geçiş dönemleri, toplumları meydana getiren fertlerin ortak duygulara (mutluluk, keder, heyecan, üzüntü vd.) toplu bir şekilde reaksiyon gösterdikleri en özel zamanlar ve sosyal ritüeller örgüsü olarak tanımlanabilir. Kişiye belirli bir gruba/sosyal hayata bağlı olduğunu ve onun yalnız olmadığını gösteren bu ritüeller "Bireyin çeşitli boyutlardaki 'sınırı geçme' olayını ve toplum içerisindeki statüsünün değişimini anlatan ve belirli kurallara bağlanan geleneksel ve dinsel törenler" dir[58]. İnsan hayatının en mühim geçiş dönemleri doğum, sosyal erginlik, evlenme, anne-baba olma, sosyal gelişme, mesleki anlamda uzmanlaşma ve ölümdür[59]. Bu başlıkların her birinin alt dalları mevcuttur. Geçiş döneminde toplumsallığı ve toplumsallaşmayı sağlayan bu ritüellerin, toplumun kültürel yapısının korunmasında ve âdetlerin sürekliliğinde önemli bir işlevi vardır. Bir eşikten diğer eşiğe geçişin sembolü veya sınavı olan geçiş dönemindeki tören ve uygulamalar, aynı zamanda içlerinde birçok kültürel unsur ve sembolleri taşırlar. Ayrı ayrı ayin, töre, gelenek ve inançları içeren bu önemli evrelerdeki kutlamaların asıl amacı insanı bu sırada yoğun bir şekilde gerçekleşeceğine inanılan muhtemel tehlikelerden korumak, bireyin tamamlanmış belirli bir durumdan diğerine geçiş sürecinde ona yol gösterip yardımcı olmak ve kişiye bir tür kutsiyet atfetmektir. Bu pratiklerin hepsinin amacı neredeyse aynıdır veya en azından büyük bir benzerlik söz konusudur, denilebilir. Çünkü kişi, hayatında bir farklılaşmaya doğru ilerlerken, arkasında bıraktığı durum ile önünde karşılaşacağı çocukluk dönemi, sosyal erginlik, nişanlanma, evlilik, hamilelik, babalık, dini derneklere giriş, cenaze törenleri gibi olgular bir nevi aynı yol üzerinde onu beklemektedir.

Arnold Von Gennep, her toplumun kendine özgü farklılık gösterdiği geçiş dönemlerinin bir aşamadan diğer bir aşamaya geçişi kapsadıkları için hepsinin az veya çok belli bir şemaya göre teşekkül ettiğini söyler[60]:

> "Mesela, evlenme merasimlerinin tahlili gösteriyor ki bunların gayesi iki ferdi, hem de aynı zamanda o kadar içtimai olarak birbirinden ayrı bulunan merasimlerde, dar "kollektivite"yi birleştirmektedir; onlar bu merasimlerde, devamlı bir terakki suretiyle birbirine yaklaşmışlar

[58] Türker, Koçoğlu Gündoğdu," Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm",**Türkbilig,** s. 32 (2016): 143.
[59] Özkul Çobanoğlu, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, 3.b. , Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 172'den Arnold V. Gennep, The Rites of Passege, Chicago: The University of Chicago Press, 1960, s. 3-4.
[60] Nermin Erdentuğ,**" Sosyal Âdet ve Gelenekler", (**Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977): 9.

> ve Le Play mektebinin yani bir "hücre" adını verdiği şeyi vücuda getirmişlerdir. Aynı veçhile vaftiz, o ana kadar Hıristiyan cemiyetinin dışında kalmış bulunan yeni bir ferdi Hıristiyan dünyasına sokar. Bütün dünya milletlerinde aynı sistem meydana gelmiştir: Fark yalnız şekillerde, teferruatta, sembollerdedir; yoksa dâhili iskelette, yapıda değildir."

Etnoloji bilimine ait bir terim olan ve 'geçiş ritüelleri' olarak ifade edilen pratikler, kişinin her önemli aşamaya geldiğinde 'sınırı geçme' durumunu anlatır. Gennep, bu uygulamaların sırasıyla ayrılık törenleri (cenaze törenleri), mekân veya durum değişimini anlatan törenler (nişan, gebelik ya da sosyal bir ortama kabulü anlatan törenler) ve uyum törenleri (düğün törenleri) olduğunu ancak yine bunların da kendi içerisinde farklı anlamlar kazandığını dile getirmektedir.[61]

Kişi, içinde bulunduğu durumu değiştiren her kutsal olan ve olmayandan etkilenir ve bu durumlara duygu durumundaki değişiklikler doğrultusunda tepki verir. Bu etki ve tepkiler belirli bir düzene koyulup sosyal açıdan kontrol edilmelidir ki, içtimai hayatta herhangi bir rahatsızlık, bozulma ve düzensizlik yaşanmasın. Bir merhaleden diğerine geçiş anında, kolektif bilincin getirdiği bir duygu ile bir diğerine destek olunur, beraber sevinilir, birlikte yas tutulur, topluca eğlenilir. Tüm bu ortak duygu ve hareketlerle toplumsal birlik ve beraberliğin devamına büyük ölçüde katkıda bulunulmuş olur. Belki de tüm toplumların en eski ve en önemli bu ayin ve törenleri ile bu önemli ve bir bakıma zorlu süreçte yardım alınır, bireyin yeni durumu belirlenir, buna tanıklık edilir, bu özel durum kutlanır ve kutsallaştırılır.

Çocuğun okulla tanışması, erken çocukluk dönemine ait karşılaşılan en önemli durumlardandır. Okula başlama, aynı zamanda çocuğun daha sonraki okul yaşantısının niteliğini belirleyen ve dönüşü olmayan bir aşamadır. Bununla birlikte çocuğun okula başlaması, üzerinde çok durulmayan fakat evlenme ya da doğum gibi önemli bir geçiş dönemidir. Bireyin hayatında yeni başlayan bu dönem ömür boyu onu etkileyecek bir başlangıçtır. Çocukluk dönemi hatıraları arasında unutulmayan bir dönem olan okula başlama, sadece kâğıt ve kalemle buluşmak değildir. Sosyal hayata uyum sağlamaya çalışan birey karakterini de bu çevrede şekillendirmeye devam eder. Şahit olduğu âdetler, uygulamalar ve merasimlerle aidiyet hissi kuvvetlenerek nesilden nesle aktarılmasına da vesile olur. Ailede başlayan toplum ve birlik bilinci daha ileri seviyelere ulaşır ve bu yeni dönem çocuğun hayatına açılan kocaman bir pencere halini alır. İçine doğduğu aile içerisinde eğitim görmeye başlayan çocuk tarih boyunca tüm toplumlarda daha iyi ve sistematik bir eğitim ve öğretim almak için okula gönderilir.

[61] Meral Ozan," Geçiş Ritüelleri Ve Halk Masalları", **Millî folklor,** s. 91 (2011): 85.

Bu noktada çocuğun okula başlaması büyük ve önemli bir hadise sayılmaktadır. Hayatının geçiş noktalarından biri olan bu durum mutlaka kutlanır ve kutsanır. Bu da o toplumun belli âdet ve töreleriyle bir araya getirilmiş birtakım sistemli merasimlerle yapılır. Bu merasimlerle çocuk başka bir eşiğe adım attığının farkına vardırılır. Ayrıca bu kutlamalarla bir sonraki nesle hem içinde bulunduğu toplumun kültür kazanımları öğretilmiş olur hem de çocuğun sosyalleşmesi sağlanır. Bu yararları sağlamasından ötürü bu merasimler dizisi önemli bir özellik taşır[62] .

Bireyin karakterinin şekillendiği, sahip olduğu değerlerin farkına varmaya başladığı ve sık sık sorgulayarak keşfettiği erken çocukluk döneminden yavaş yavaş çocukluğa geçtiği yaşlarda okul sistemine dâhil olacak olması genellikle olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Farkında olmadan içinde bulunduğu bu geçiş dönemi sayesinde hafızasında uzun seneler yer alacak ve ona özgün bir bakış açısı sağlayacak bilgiler bulunması söz konusudur. Bu da bireyin ileriki hayatında kendini gerçekleştirirken fayda göreceği bir adım olarak nitelendirilebilir.

2.1. Okul Öncesi Hazırlıklar

Çocuk mektebe adımını atmadan önce yapılacaklar oldukça fazladır. Sadece mektebe başlama zamanında uygulanan âdetler yoktur. Mektebin her dönemi için ayrı ayrı uygulamalar vardır. Çocuğun Âmin Alayı'nda giyeceği kıyafetten kullanacağı cüz kesesine, takacağı nazarlıktan sık sık önünde olacağı rahleye kadar tüm ailelerin hazırlık yapması âdettendir. Ailenin maddi durumuna göre bu hazırlıklar yapılır ve değişkenlik gösterebilir.

Hazırlıklar yalnızca aile tarafından yapılmaz. Komşu, akrabalar ve eş-dost da bu iş için yardımcı olurlar. Âdeta bir bayram havasında geçen bu süreçte çocuk her aşamada büyüklerinin yanında yer alır.

2.1.1. Okula Başlama Yaşı ve Zamanı

O dönemde çocuğun mektebe başlatılması için her hangi bir ders yılı başlangıç zamanı olarak belirlenmemektedir. Çocuk arzu edilen mevsimde mektebe gidebilir. "Yine de

[62] Aynur Koçak, İbrahim Şirin, Faruk Yavuz, **Memleket Hatıraları,**(Ankara: Türk Tarih Kurumu,2012), 73.

halk tarafından, üç aylar, kandil gibi dinen mübarek sayılan bir vakit ve pazartesi ya da perşembe günlerinden birinin tercih edildiği bilinmektedir[63]".

Çocuk mektebe başlarken bazı gün ve ayların mübarek sayıldığı gibi bazı vakitlerden de kaçınılır, uğursuzluk getireceği kabul edilir. Özellikle bu mühim vaktin Safer ayına rastlamamasına özen gösterilir, hoca ile görüşerek pazartesi ya da perşembe günü tercih edilir[64]. Perşembe günü henüz şafak dahi sökmeden ev halkı uyanır[65]. Bir âdet olmasa da bu durum yaygın olarak görülür.

İslâm dininde pazartesi ve perşembe günlerinin kutsal kabul edilmesinin sebepleri vardır. Bu sebepler sahih hadis kitaplarında görülebilir. Bir kaç farklı rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerden biri, Allah tarafından ağaçların ve bitkilerin pazartesi günü yaratılmış olmasıdır. İkincisi ise, ibadetlerin pazartesi ve perşembe günleri Allah'a arz olunduğudur[66]. Cennetin kapılarının pazartesi ve perşembe günleri açıldığına, bu iki günde Allah'a ortak koşmayan herkesin günahlarının bağışlanacağına dair hadis de mevcuttur[67]. Hasan Ali Yücel mektebe Perşembe günü başladığını şöyle anlatır[68]:

> "(…) -Âli Efendi'yi ne zaman bana teslim edeceksiniz, beyefendi? Diye sorunca babam:
>
> Yarın! Cevabını verdi. Yarın salı, değil mi efendim? Onu iki gün sonra lütfedip getiresiniz. Perşembedir, mübarek gündür. Alışmak için iyi olur. O da inşallah, hem-nâmı gibi büyük âdem olur (…)"

Ayrıca Hz. Muhammed'in (SAV) yeni başlangıçlar, önemli işler ve yolculuklar için mümkün oldukça perşembe gününü tercih ettiğini söylemek yanlış olmaz: "Rasûlullah hep perşembe günleri yola çıkardı. Perşembe dışında yola çıktığı nadirdi.[69] Bu hadisin farklı rivayeti de şöyledir: "Elçi göndereceği zaman da yalnız perşembe günü gönderirdi." ziyadesi bulunmaktadır[70]. Pazartesi ve perşembe günleri hakkında bilinen bu rivayet ve hadisler vesilesiyle, halk da bu günleri mübarek ve uğurlu görmektedir.

---

[63] Pertev Naili Boratav, **"Yüz Soruda Türk Folkloru",** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999): 207.
[64] **age,**283.
[65] Mehmet Zeki Pakalın, "Âmin Alayı" **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, c. 1, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993):58
[66] Zeynep Şahin, "Günlerle İlgili Hadisler" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 13-24.
[67] Tirmizî, Oruç = Tirmizî'nin Sünen-i Hadis adlı eserinin 76. bölümünün 2023. hadisi
[68] İsmail Kara, Ali Birinci ,**"Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri",** (İstanbul: Dergâh Yayınları,2012): 123.
[69] Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 456; Dârimî, Sünen, II, 283; Buhârî, Cihâd 102; Ebû Dâvûd, Cihâd 84; Nesâî, Siyer 123.
[70] Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, VIII, 341.

Mektebe başlama yaşı hakkında farklı bilgiler olsa da makbul ve âdet olanın 4 yaş 4 ay 4 günlükken çocuğu mektebe başlatmak olduğu görülür. Öyle ki çocuklar 4 yaş 4 ay 4 günlük olduklarında mektebe başladıklarına dair daha çok hatıra vardır. Nafi Atuf Kansu eserinde o dönemde genellikle çocukların 4 yaşına bazen de 5 yaşına geldiklerinde mektebe başladıklarını belirtmektedir[71]. Bu bilgilere ek olarak çalışmasında, mektebe başlama yaşı konusunda şunları aktarır[72]:

> "Şer'i Şerif 7 yaşından itibaren dini vazifelerin ve muaşeret adabının, yazı, kıraat ve hesabın kız ve erkek bütün çocuklara öğretilmesini mecburi tutmuş ise de, çocukların 4 yaşında mahalle mektebine başlamaları adet idi "

Hasene Ilgaz[73] ise "Unutulmayan Yıllar" adlı eserinde mektebe başlama zamanı ile ilgili hatırasını şöyle anlatır[74]:

> Babam, anneme: Hanım; kızı mahalle mektebine başlatalım. Artık dört yaşına geldi. Dört ay sonra Hoca İbrahim Efendi'ye haber gönderelim. Hazırlığını yapsın, dört yaş, dört aylık mektebe giden çocuklar iyi okur, demişti. (…)"

Çocuğun mektebe başlayacağı zamanı aile büyükleri dört gözle bekler ve bu büyük gün için dua ederler. Bu başlangıç hem çocuk hem de aile için ömürde mühim oldukça sayılacak vakitlerdendir.

Hulusi Kodaman[75] bu durum için örnek verilebilecek bir hatırayı şöyle anlatır[76]:

> "(…)Babası oğlunun artık mektebe vermek zamanının geldiğine karar verince büyükanne:
>
> —Tu, tu kırk bir kere maşallah... Kem göze şiş! Tosunuma bakın hele, koskoca herif oldu. Mektebe başlayacak, şükür yetiştirene! Diyerek torunu nu yaşlı gözlerle öpüp sıkı sıkı göğsüne bastırırdı. (…)"

Bazı kaynaklarda ise çocukların 5-6 yaşlarına geldiklerinde de sıbyan mektebine başlayabildikleri bilgisi vardır. Hatıralar da şöyle yer alır[77].

> "Velhasıl, beni 6 buçuk yaşımda Üsküdar'da Kızlar ağası semtinde Tabutçular içinde "Ravzai Terakki" ismindeki bir hususî mektebe verdiler."

---

[71] Nafı Atuf, Kansu, "**Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme",** (Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi,1930): 28.
[72] **age,**28.
[73] Hasene Ilgaz: Yazar. Bir dönem Çorum Milletvekilliği yapmıştır.
[74] Hasene Ilgaz**, "Unutulmayan Yıllar",** (İstanbul: Aziz Uçtay Matbaası, 1970): 9.
[75] Münir Süleyman Çapaoğlu (Hulusi Kodaman)(1894-1973): Tercümanı Ahval'i çıkaran Âgâh Efendi'nin torunudur. Saint Josephve Üsküdar Lisesi mezunudur. İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ndeyken askere alınıp döndükten sonra gazetecilik yapmıştır. Bazı Eserleri: Siyahlar İçinde (1916), Karacakoncolos (1916), Düğün Gecesi (1918), Günahtan Sonra (1918), Basın Tarihimizde İlave (1960), Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar (1962), İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat (1964).
[76] Elif Aydın, "Tarihimizde Âmin Alayları Ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi " (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 76.
[77] Burhan Felek, "Yaşadığımız Günler" , (1974): 3944'ten aktaran İsmail Kara, Ali Birinci," Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri" (Kitap, 2015), 376-377.

Âdet olarak ve makbul görülen 4 yaş 4 ay 4 gün olan okula başlama yaşı yıllar içerisinde farklılıklar gösterir. Günümüze kadar ulaşan bilgiler sayesinde, aileler tarafından da genellikle makbul görülen 4 yaş 4 ay 4 gündür. Araştırma sürecinde çocukların sıbyan mektebine ya da Kur'an-ı Kerim öğrenmeye özellikle bu vakitte başlatıldıkları bilgisine ulaşılmaktadır.

2.1.2. Giyim Kuşam

Mektebe başlanacak tarihin belirlenmesinin akabinde hem çocuğun ailesi hem de mektep bazı hazırlıklar yapmaya başlar. Bu başlangıç çocuğun hayatında yeni bir dönemin de habercisidir. Bu nedenle yeni dönemin bir sembolü olarak ilk önce özel bir kıyafet seçilir. Tıpkı; evlenme, mesleğe başlama ya da sünnet gibi geçişlerde görüldüğü üzere bu geçişi, mektebe başlamayı simgeleyen bir kıyafet çocuğa giydirilir. Kız çocuklarının kıyafetlerinde daha çok ayrıntı ve gösterişli aksesuarlar bulunur. Halide Edip Adıvar'ın bir kız çocuğunun nasıl hazır edildiğini anlattığı şu satırlar örnek verilebilir[78]:

> "O günlerde mektebe başlama merasimi çok cazipti. Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydirirlerdi, göğüslerine sırma işlemeli içlerinde elifba cüzü bulunan keseler asarlar, arabaya bindirirler, ayaklarının altına ipekli bir yastık koyarlardı."

Çocuğa âdeta bir bayram sevinci yaşatan "Âmin" ve mektep hazırlıkları çocuk için belki de hayatı boyunca unutulmayacak hatıralar bırakmaktadır. Ahmet Rasim heyecanını ve yeni kıyafetlerine olan hevesini şu sözlerle dile getirir[79]:

> " İkinci defadır ki âmin benim uykumu kaçırıyordu. Daha yatmadan önce, bayram gecesiymiş gibi elbiselerin sandıktan çıkarılarak yatağımın başucundaki erkân minderi üzerine beze sarılı olarak, hücrenin yanındaki büyük dolabın alt gözünde duran galoşlarım çıkarılarak hep bir arada yatağımın ayakucuna konuldu. Giymeden bu ikisinin arasında nasıl uyunur? Sanki kuvvetli iki mıknatıs gücü beni yattığım yerde kıpırdatmaya mecbur ederek gözlerim bir kere arkaya dönüp elbise bohçası kenarına, bir kere de başım yastıktan hafif hafif kalktığı halde potinlerimin lastikli konçları üzerinde tavşankulağı gibi karşılıklı dik duran çekeceklerine çevriliyordu."

2.1.3. Nazarlık ve Şal

Yeni hazırlanan elbise ve ayakkabının yanında nazarlık da bulundurulur. Nazarlık fesin ortasına alnın hizasına denk gelen yere takılır[80]. Püskülün ise mavi olması bir zorunluluktur[81]. Sözlü kaynaktan edinilen bilgilere göre: "Püskülün mavi renkte seçilmesi geleneği bazı sıbyan mekteplerinde mecburidir. Hatta bu mavi rengin

[78] Halide Edip Adıvar, **"Mor Salkımlı Ev"**,(İstanbul: Can Yayınları,2013): 42.
[79] Birinci, Kara, **age,**109.
[80] Bkz. Ek. 2
[81] Pakalın, **age,**58.

camgöbeği ya da turkuaz diye tabir edilen göz alıcı bir tonda olması makbul sayılmaktadır[82]" Aile varlıklıysa çocuğun kıyafeti daha gösterişlidir. Kız çocukları için bazen kabarık elbiseler tercih edilir[83].

Kahvaltının ardından sabah erken saatlerde, çocuk bir hilâli gömlek, üstüne ipekli bir kıyafet ve bembeyaz çoraplar giyer. Ayağında ise tabanı tahtadan üst kısmı deriden yapılmış bir ayakkabı vardır. Çocuğun boynuna da Lahuri[84] tarzda bir şal bağlanır ve ön kısmına bir âdet parlak ay takmak âdettir[85].Ahmet Rasim'in, mektebe başlayacağı zaman giydiği kıyafetler hakkındaki hatırasında bu örneklere rastlanır[86]:

> "Annem bohça, paketleri açtı. Hiç unutmam birinden koyu kahverengi elbiselerimi çıkardı. Yeni bir hilâli gömlek, üstüne ipekli bir mintan, yine beyaz sakız gibi çoraplar… Yepyeni galoş potin… Ama fes, hiç görmediğim fes… Tablası sıfır fırdolayı dolu. Ne? ... Büyücek, tam takım bir nazarlık. Sağlı sollu başları taşlı iğneler. Yan çeperlerinin önünde incili bir ay. Boynuma yine o pek değerli Lahor geçti. Bu gösterişle sofaya çıktım. Herkes bana bakakaldı."

Bu hatıralar ışığında, mektebe başlayacak çocuğun kıyafetine verilen önem görülmektedir. Abdülaziz Bey ise mektebe başlayacak çocuğu tören için hazırlarken takılan nazarlığı şöyle tarif etmektedir: "Başına kıymetli mücevherler konup tepesine de nazarlık dikilerek hazırlandıktan sonra çocukların gelmelerini bekler[87]."

2.1.4. Cüz Kesesi

Özenle hazırlanan kıyafetlerin yanı sıra ışıl ışıl parlayan cüz keseleri de oldukça önemlidir. Çocukların cüz keselerini gururlanarak taşıdıkları ve cüz keselerini güzellikleri sebebiyle birbirleriyle yarıştırdıkları bilinmektedir. Bu kıymetli cüz keseleri yetenekli hanımlar tarafından hazırlanırlar. Ailenin maddi durumu gösterişli bir kıyafete el vermese dahi cüz kesesinin çocuk tarafından beğenilmesi için büyük çaba harcanır. Cüz keseleri için özellikle kadife kumaş tercih edilmektedir[88]. Bu duruma bir örnek olarak Ahmet Rasim'in cüz kesini anlattığı satırlara bakılabilir[89]:

> "Gözüm yeni elbiselerim ile cüz kesemdeydi. Giydirildi, takıldı ama gösterişsiz, sade. Elmaslar, nazar takımı şal mal yoktu. Varsın olmasın. Cüz kesem var olsun! Ne cüz kesesi ama! Hâlâ gözümün önündedir: Dikdörtgen biçiminde koyu fes rengi kadifeden. İki yanı da kalın sırma işlemeli Yüz tarafının ortasında her gün, özellikle Âmin günü yüzlercesini işittiğim, şunun bunun göstere göstere parmaklarıyla yazı biçimini tanıdığım "Maşallah", onun kenarlarından yarım serçe parmağı kalınlığında birçok ışınlar fırlıyor. Boynumdan çapraz olarak

[82] KK1
[83] Bkz. Ek. 3
[84] Hindistan'ın Lahor şehrinde dokunan çok makbul şal kumaşı.
[85] Pakalın, **age**,58.
[86] Birinci, Kara, **age,**97.
[87] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı,** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı,1995): 58-59.
[88] Bkz. Ek. 4
[89] Birinci, Kara, **age,**99.

> geçirdiğim iki parmak enli klâpdan bağı da pırıl pırıl parlıyor. Yine sütninem söyledi: İçi canfes kaplıymış…"

2.1.5. Sarık ve Fes

Çocuk Âmin Alayı için hazırlanırken ailenin imkânına göre, kıyafetinin tamamlayıcısı olarak; renkli ve kıymetli taşlarla süslü ipek şal ve yine üzeri ışıl ışıl taşlarla kaplanmış bir sarık bazen de fes kullanılır[90]. Ahmet Muhtar Nasuhoğlu hatırasında bir merasim günü kız kardeşi ve kendisi için yapılan hazırlıkları şöyle tarif eder[91]:

> "(…)Ben sarık, cübbe ile bir hoca efendi oldum. Kıymettar vâlide şallarından zemini beyaz, üzeri çiçekli bir şalı, hamâil tarzında sağ omzumdan sol kolumun altına doğru bağladılar. . Sarığımın üstü, şalımın üzeri elmas, mücevher takımlarıyla donatıldı.(…)" Pırıl pırıl parlıyordum. Bu takımlar saraydan gönderilmişti. Hemşirem de aynı şekilde donatıldı."

Bazen çocuğun kıyafetine eklenen başka aksesuarlar da görmek mümkündür[92]. Abdülaziz Bey Osmanlı âdet ve geleneklerine dair bilgiler verdiği eserinde şöyle bahseder: "Hind Çitarisi'nden entari, kıymetli bel şalı, altın baş Hind dülbendi sarık, tepesi inci düğmeli ufak kâtibi kavuk, mevsimine göre kürk veya cübbe, sarı mest ya da pabuç, bele sokmak için murassa suranîden ibarettir[93]" Muammer Tuksavul da merasim öncesi yeni fes alınmasını ve fesin mavi püsküllü olduğunu dile getirir[94]:

> "(…)Yolda bir de fesçiye uğrayarak başlarımıza yeni fesler alındı. Ağabeyimin arzusu ile feslere mavi püsküller takıldı. Evde annem ve ablamın önünde cicilerimizi bize giydirdiler. Seçtiklerimizi beğendiği, annemin gülümseyen yüzünden görülüyordu. "Güle güle, sıhhat ve afiyetle giyersiniz inşallah!" duasını ederken, biz de elini öpüp anneciğimize sarıldık."

Sözlü kaynaktan aktarıldığı üzere[95]: "İpek kumaş her aile tarafından bulunamadığından bazı bölgelerde genellikle kadife kumaş tercih edilir" bu durum da edinilen bilgiler arasındadır. Ayrıca cüz kesesi için de mümkün olduğunca süslemeli olanların makbul olduğu, mektep yaşı gelmemiş çocukların da pırıl pırıl parlayan bu keselere gıpta ile baktığı ve sırası geldiğinde takmak için sabırsızlandığı bilgisi de kaynak kişi sayesinde bilinmektedir.

2.1.6. Rahle ve Minder

Çocuğu bu büyük merasime hazırlarken en önemli işlerden birisi de ata yadigârı olan bir rahle varsa hemen cilalatılmak üzere ustasına gönderilmesidir. Eğer evde rahle

[90] Bkz. Ek. 5
[91] **age,**187-190.
[92] Bkz. Ek. 6
[93] Abdülaziz Bey, **age,**59.
[94] Aydın, **age,**76.
[95] KK1

yoksa bir komşudan bulunup temin edilir[96]. Bazen de rahle İstanbul'da Tahtakale'den alınır[97]. Rahlenin ve minderinin mümkün olduğunca süslü olması önemlidir. Abdülaziz Bey, mektebe başlayacak çocuğun ilk defa kullanılacak rahlesi ve onu taşımak için kullanılan minderi hakkında eserinde şöyle belirtir:

> "(…) Bunların dışında kitap koymak için yapılmış musanna ve müzeyyen bir rahle ile yüzü en âlâ cinsinden şal ile kaplanmış bir minder ve minderi rahleye bağlamak için ayrı renkte bir şal hazır edilir (…)"

Ahmet Muhtar Nasuhoğlu hatırasında merasim için yapılan hazırlıklardan, minderi ve rahlesinden bahsetmektedir[98]:

> "(…) Mektepte üzerine oturup besmele diyeceğimiz ipekli tomardan yapılmış minder, açılır kapanır sedefli rahlelerin arasına kondu. İki parça ipekli kumaşla ayrı ayrı bağlandı. Rahleler, mektep kalfalarının başları üzerine konmuştu (…)"

Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, Çankırı'da mektebe başlayacak çocuğun rahlesi ve Kur'an-ı Kerim'inden :"En önde kurdelelerle süslü üzerinde Kur'an-ı kerim bulunan çok sanatkârane yapılmış bir rahle götürülürdü[99]" sözleriyle bahseder.

Ahmet Rasim de Falaka isimli eserindeki: "Alayın ta önünde uzunca birinin başı üzerinde irice bir şey gidiyordu… Mavi Atlaslı pufla minder takımı ile rahle" cümleleriyle merasimin en başta yer alan ve herkesin dikkatini çeken minder ve rahleden söz etmektedir[100].

Sözü geçen hatıralardan anlaşıldığı üzere çocuklukta yaşananlar bir ömür boyu hafızalarda canlılığını korurken uzun yıllar sonra da birer kültür mirası olarak varlığını sürdürmektedir.

2.2. Okul Öncesi Uygulamalar

2.2.1. Temizlik

Mektepte ilahici çocukların merasim için çalıştırılması, ailelere ve çocuklara haber verilmesi gibi hazırlıklar yapılırken özellikle hanımlar arasında evde bazı âdetler mevcuttur. Çocuğu mektebe başlatmak için evde ya da yakın çevrede mektep zamanı öncesinde hep birlikte hareket edilir. Ev içinde büyük çapta bir temizlik başlar, her

---

[96] Pakalın, **age,** 58.
[97] Fatih Güldal, "**Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi",**(İstanbul: Aktiv Palet, 2017): 19.
[98] **age,**187-190.
[99] Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan " Çankırı Tarih ve Halkiyatı" s.174-175 (2002):174-175 (Aktaran: Koçak, Aynur. "Memleket Hatıraları I" **Türk Tarih Kurumu**, 2012.
[100] Bkz. Ek. 7

taraf güzelce silinir ve süpürülür. Akrabaların ya da mahalleden kadınların bu temizlik esnasında birbirlerine yardım etmeleri âdettendir[101].

Görev paylaşımının ardından neşeli ve eğlenceli bir şekilde temizlik başlar. Düğün öncesi yapılan hazırlıkları da andıran bu uygulamanın o dönemde çok yaygın olduğu bilinmektedir.

2.2.2. Alışveriş

Mektebe başlayacak ve Âmin Alayı'na katılacak çocuğu hazırlamak aile için zoraki bir görev değildir. Anne, baba ve aile büyükleri sevinç ve heyecanla hazırlıkları tamamlarlar. Bazen eksikler eş-dosttan tamamlansa da özellikle İstanbul'da; Kapalı Çarşı, Eminönü ve Tahtakale'den alışveriş yapıldığı bilgilerine kaynaklarda rastlanır. Hazırlıkların bayram havasında yapılması herkese neşe katmaktadır. Çocuğun zihninde sadece giydirilen gösterişli kıyafetlerin yer etmediği aynı zamanda hazırlıklar sırasında yaşanan tatlı telaşında unutulmadığı hatıralar vesilesiyle görülmektedir. Muammer Tuksavul alışveriş yapıldığı zamanki heyecanını şöyle anlatır[102]:

> "Havalar enikonu soğumuştu. Evde sobalar, mangallar yanıyordu. Bir gün Muhittin ağabeyim Hamit'le beni araba ile Eminönü'nde May er adında büyük bir mağazaya götürdü. Orada bize yün kumaştan yeni kışlık elbiseler aldı. Mayer'in ikinci katında elbiseler kısımına çıktık. Satıcılardan biri, Hamitle bana giysiler beğendirmeğe çalıştı. Nihayet Muhittin ağabeyimiz seçilen elbiseler ile koyu lâcivert renkte kakuleteli, içi kırmızı astarlı pelerinler satın aldı. Alt katta da ayaklarımıza kalın tabanlı, uzun konçlu fotinlerle lâstik galoşlar alındı. Hamit'le benim elbiselerimiz, pelerinlerimiz birbirinin aynı idi. İlk defa giyeceğim bu pelerine bayılmıştım.
>
> Mayerden kucaklarımızda paketler olduğu halde çıkıp tekrar arabaya bindik. Annem "Soyun şimdi" derken bana bakarak: "Cumartesi günü mektebe başlayacaksınız. Ogün bu elbiselerle mektebe gideceksiniz!" dedi. Bu sözler birden beni çarpmıştı. Meğer bütün bu hazırlık mektebe başlamamızla bağlantılıymış. Şimdi heyecanla ne olacağını düşünüyordum. Aradaki bir iki günü sabırsızlık içinde bekliyordum."

Çarşı ve pazar işleri çoktur. Büyükanne, sütnine, anne, dadı, kalfa hep beraber çocuk için alışveriş yapılır. Şevkle yapılan hazırlıkları mektebe başlama töreni takip eder. Yakın geçmişteki, kültürümüzü zenginleştiren uygulamalardan biri olarak kabul edilen bu tören o dönemde çocuklara yaşamları boyunca unutamayacakları güzel hatıralar bırakmaktadır.

2.2.3. Hamam

Evdeki Temizlik bittikten sonra evde kim varsa hepsi hamama gider ve çocuğun mektebe başlayacak olması ilk önce hamamda kadınlar arasında kutlanır. Yiyecekler

[101] Pakalın, **age,**58.
[102] Aydın, **age,**76.

ve içecekler hazırlanıp hamama gidilir. Evde çalışan hanımlar, kınacılar çocuğun çevresinde dans ederek şarkılar söylerler. Bu şölen akşam vaktine kadar devam eder. Daha sonra eve dönülür ve merasim vakti beklenir[103].

2.2.4. Türbe Ziyaretleri

Aile tarafından çocuk hazır edildikten sonra bazı âdetler yerine getirilir. Burada amaç öncelikle uğurlu bir başlangıçtır. Çocuğa zihin açıklığı getireceği düşüncesi ve başarı temennisiyle evliya türbelerine ziyarete gidilir ya da çeşitli âdetler uygulanır. Örneğin; İstanbul'da çocuk Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi'ne götürülür, ona arzuhal verilir, yanlarına alınan üzüm ve kalem türbe içinde okutturulur; dil tutukluğu bulunan çocukların damağı ve dişleri miras altını ile çizilirken rahat ve iyi bir şekilde okumayabilmesi için çocuğun dili burulmaktadır[104].

Ercüment Ekrem bir hatırasında türbe ziyaret gününü şöyle anlatıyor [105]:

> "Daha evvel, zihni açık, feyzi ziyade olsun diye Eyüp Sultan gibi, Baba Cafer gibi, Beşiktaş civarında Yahya Efendi gibi evliyaların türbelerine götürülerek türbedara nefes ettirilen, teşbihten geçirtilen çocuk bundan sonra da ailenin büyüklerine, yakın ve hatırlı dostlara el öpmeye, dua almaya sevk edilir"
>
> "(…) Arada bir içime bir tereddüt, bir endişe giriyordu. Sormak istiyordum: Ne oluyor? Ne var? Yine mi sünnet olacağım? Derken bir sabah yataktan fırlayıp bermutad kendimi bahçeye atacağım sırada ninem beni kolumdan tuttu. Bugün bahçeye inmek yok! Dedi. Haydi, dadın seni giydirsin de sokağa gideceğiz.
>
> -Nereye?
>
> -Eyüp Sultan'a.
>
> -Niçin?
>
> -Ziyarete.
>
> (…) Öbür seferde koca kavuklu, bembeyaz torba sakallı türbedarın heybetli huzuruna çıkmış, toprak kokan türbenin içine, iri taneli binlik teşbihten geçirilmiştim. Ve pekiyi hatırımda kalmıştı: O gün ben içimde müphem bir kaygı ile eve dönmüş, dünyadan ziyade ahirete yakışan bu garip merasimin mânasını kendi kendime anlamağa, mini mini yatağımda bile zihnimi istila eden karanlığı sıyırmağa çalışmıştım.(…) Ertesi sabah yeni elbisemi giyinmiş âleste idim. Bütün hazırlıkların mektebe başlamak için olduğunu akşamdan kulağıma fısıldayan dadım ruhumun tekmil endişelerini gidermişti"

Güzel temenniler içerisinde olan aile fertleri, arabalara binip çocuğu Eyüp Sultan'a götürürler ve giden herkes Hz. Muhammed (SAV) ve Fatih Sultan Mehmet'in zamanlarını hatırlatan avludan yürüyerek türbe penceresinin önünde durur. Çocuğun alnı buradaki zarif parmaklığa dayanır ve sahabeden yardım dilenir ve dönülür[106].

---

[103] Pakalın, **age,**59.
[104] Boratav, **age,**208.
[105] Birinci, Kara, **age,**280-283.
[106] Pakalın, **age,**58.

”Osmanlı Dönemi Gündelik Hayat” isimli eserinde Raphaela Lewis, mektep dönemini anlattığı bölümde türbe ziyaretlerinin yapıldığından şöyle bahseder[107]:

> “Okulun ilk günü de kutlanacak gündü: Bazen çocuklar ata bindirilip peşinde şarkı söyleyen çocuk grubu ve onlara katılanlar olduğu halde evliyaların türbelerini ziyaret edip onlardan yardım dilenir, adaklar adanırdı.”

Sözlü kaynaktan edinilen bilgiler ışığında, Çorum Hıdırlık Cami Türbe ve Haziresi’ne de dua için gidildiği bilinmektedir[108]. Mektep çocukları ve aileleri tarafından ziyaret edilen bu türbe Hz. Muhammed (SAV)’in yakın arkadaşlarından olup kendisine hizmet ettiği bilinen Suheybi Rumi’ye bir saygı göstergesi olarak Hıdıroğlu Hayrettin tarafından yaptırılır. Fakat yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Mektebe başlayacak çocuğun mutlu edilmesine önem verildiğinden, uygulamalar sırasında zaman zaman çocuğa harçlık ya da hediyeler verildiği ya da başlarından kuruyemiş atıldığı da bilgiler arasındadır[109]. Bugün hala evlenecek çiftler, sünnet olacak çocuklar önce bu türbeyi ziyaret etmektedirler. Büyüklere gösterilen ihtiram sebebiyle bu büyük günde bir teşekkür ve saygı ifadesi olarak yerine getirilen başka âdetler de bulunmaktadır.

2.2.5. El Öpme

Hürmet ve sevgi ifadesi olarak kabul edilen ve geleneksel bir hareket olan el öpme de çocuğun mektebe başlamadan yerine getirdiği bir âdettir. Aslında misafirlikte, yolculuk öncesinde, düğün ve bayramlarda ya da asker uğurlamalarında yaygın olsa da mektebe başlanmadan önce de el öpme âdetinin varlığı görülmektedir. Bu aşamada büyükler çocuğa zihin açıklığı dilerler ve hayırlı bir insan olması için de dua ederler.

Hz. Muhammed (SAV) “Bereket büyüklerimizdedir. Küçüklerimize acımayan, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir[110]” sözünün sahibi olduğu rivayet edilir. Mektep Hocalarının da büyük kimselerden sayılıp, âlim, saygıyı hak eden ve önemli kimseler olarak görülmesi sebebiyle ellerinin öpüldüğü tahmin edilmektedir.

El öpme çoğun terbiye göstergesi olarak önemlidir. Önemli mertebe sahibi olanların etekleri çocuklar tarafından öpülürken daha küçüklerin ise elleri öpülmektedir. Bu âdet

---

[107] Lewis, **age,**99.
[108] KK7
[109] Cami Külliye Medrese ve Türbeler “ https://corum.ktb.gov.tr/TR-58710/cami-kulliye-medrese-ve-turbeler.html [15.12.2018]
[110] Nureddin El-heysemi, **Mecmâu`z-Zevâid ve Menbau'l Fevaid**, çev. İlker Mermer c.8 (İstanbul: Ocak Yayınları,2015): 15.

için bayram gibi özel bir gün olması mecburi değildir. Çocuk mektebe gideceği zaman evden çıkacağı esnada, annesi ile handedeki büyüklerin elini öperek dualarını almaktadır. Ayrıca çocuk mektebe vardığında hoca ile kalfan da elini öper.

Ahmed Rasim, çocuğun olduğundan çok uysal görünsün diye sokakta saçı ve sakalı uzun büyükleri gördükçe elini öperek dualarını almasının gerekliliğinden söz eder. Büyüklerin ellerini öpen çocuğa dua ettiklerini belirtir[111]. Çocuk el öperken Hoca efendinin sonra babanın, akrabanın, misafirlerin ve ikinci hocanın eli öpülür. El öpmemek ayıp karşılanır ve kabalık olarak addedilir. Büyüklerin elini öpmek iyi bir terbiyenin göstergesidir. Bu sebeplerden dolayı mektebe başlayacak çocuğun el öpmesi şarttır. Çocuk hocasının elini ders başlamadan önce mektepte ya da tanıştıkları esnada öper. Hasan Ali Yücel "İlk Hocam" başlıklı hatırasında mektebe başlamadan önce Hocanın elini öptüğünü şu sözlerle anlatır[112]:

> "Yine böyle baba oğul otururken yan sokaktan uzun boylu, siyah cüppeli, bembeyaz sarıklı, kır sakallı, çok güzel yüzlü bir Hoca efendi, bizim kahvenin önüne yöneldi. Birbirleriyle konuşan müşteriler bile laflarını bırakıp ayağa kalktılar, ona hürmetle selam verdiler. Bizim hizamıza gelince babam, kendisi kalktı, bana da kalkmamı ihtar etti. Yerden temennalardan sonra babam:
>
> - İltifat buyrulmaz mı Hoca Efendi? Diye recalı bir sesle onu bir şey içmeye davet edince,
> - "Beş dakika tasdî edeyim, efendim" dedi ve yanımıza oturdu. O kadar güler yüzlü, fakat o kadar muhteşem bir hocaydı ki, halkın ve dünyada en büyük bildiğim babamın gösterdiği saygıya bakıp bu tertemiz giyinmiş haliyle onu, evde büyüklerin sık sık konuşup bahsettikleri " Şeyhülislam Efendi" olacak diye düşünürken babam:
> - Âli, öp Hoca Efendi hazretlerinin elini. Müsaade buyururlarsa ondan "Besmele" diyeceksin.
>
> Hemen kalktım; yine yüzü gülüyordu; elini uzattı, yumuşacık bir el, öptüm.
>
> - Berhudar ol, evlâdım. Âli Efendi'yi ne zaman bana teslim edeceksiniz, beyefendi? Diye sorunca babam:
> - Yarın! Cevabını verdi"

Biraz heyecan biraz da korku içindeki çocuk verilen talimatların tümüne uymak için hazır bekler. İlginin odağında olan çocuk, o vakte kadar ailesinden aldığı terbiye ile saygılı ve dikkatli bir şekilde âdet ve uygulamalara da uyum sağlamaktadır. Bu duruma Ahmet Rasim'in şu satırları örnek verilebilir[113]:

> "Ben ilk hızımı yitirmeksizin annemin odasına daldım. Elini öptüm.
>
> - "Allah akıl, fikir, zihin açıklıkları versin" diyerek o da beni öptü. Aşağıya indim. Baktım ki Sütninem de hazırlanmış. Onun da elini öptüm. Kocaman bir kuruş verdi, Dil Feza'nınkini de öptüm, kapıdan çıktım ki bizim Bevvab Tahir Ağa. Onun da elini öptüm… Öyle… Öpeceksin.

[111] Zehra Hamarat, " Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru",(Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 84.
[112] Kara, Birinci, **age,**123.
[113] Kara, Birinci, **age,** 99.

> Hatta daha munis, terbiyeli davranmak istersen mektebe varıncaya kadar saçlı sakallı kimi görürsen elini öpecek, dua alacaksın. Çünkü öğüt böyle."

2.2.6. Mürekkep Yalama

Ders başı yapmadan önce çocuğun tabi olduğu âdetler sayıca fazladır. Her biri büyük bir inançla uygulanır ve aksi halde uğursuzluk olacağına inanılır. Mektebe başlayacak çocuklar da büyüklerinden gördüğü adap ile hiç itiraz etmeden anne babalarının ya da hocalarının söylediklerini harfiyen yerine getirmek için hazırdırlar. Bu âdetlere örnek olarak çocuğa mürekkep yalatılması da bir örnektir. Çocuğa şekerli mürekkep yalatılmasındaki amacın ilmin ona tatlı gelmesi ve bu yolda sebat etme istediğinin çok olmasının arzulandığı söylenebilir.

Yahya Kemal Beyatlı bir hatırasında şöyle anlatır[114]:

> " Mektebe başlayışım kadîm bir an'aneye tamamıyle uygun oldu. Erkenden muallim-i evvel Sabri ve muallim-i sânî Ganî efendiler bizim selamlığa geldiler; çarşıdan bana salavatlı bir divit boyundan geçirilir sırmalı bir cüzdanlık alınmıştı. Ganî Efendi kalem açtı divitin mürekkebine batırdı. Bir "Rabbi Yesir" yazdı. Sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebini şekerli şekerli yalattılar"

Çocuğa mürekkep yalatılmadan önce "Rabbi Yessir" duasının yazılmasının da yine dua ile başlangıç yapmanın önemine bir vurgu olduğu düşünülebilir.

2.2.7. Tütsüleme

Osmanlı Dönemi'nde tütsü ev, konak tekkelerde saray içinde ve dışında çeşitli mekânlarda çokça kullanılır. Bilhassa; mevlit okunurken sakal-ı şerif ziyaret edilirken ketebe alma törenleri yapılırken hafızlık icazetlerinde ve iftar zamanı ezana çeyrek kala buhur yakılması gelenektir[115].Bu âdetin bir yansıması olarak mektebe başlarken de tütsü kullanılır.

Mektebe başlama merasimleri esnasında çocuğu hem şanslı kılmak hem de himaye etmek amacıyla bazı uygulamaların yapıldığı görülür. Çocuk tütsülenir ve bu uygulamanın onu koruyacağına inanılır[116]. Abdülaziz Bey bu uygulamadan şöyle bahseder : " Odanın iki münasip yerine değerli iki büyük gümüş buhurdan konur ve içine ya amber ya da öd ağacı atılır[117]"Bazı kaynaklarda tütsü ile çocuğu nazardan

---

[114] **age,**114.
[115] Gedük Serhan, "Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği" **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 6** s.131
[116] Aynur Koçak, İbrahim Şirin, Faruk Yavuz, **Memleket Hatıraları,**(Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012): 76.
[117] Abdülaziz Bey, **age,**60.

korumak istendiği ve güzel bir başlangıç dilemek niyetiyle bu uygulamanın yapıldığı görülür. Muammer Tuksavul şöyle anlatır[118]:

> "Cumartesi sabahı erkenden bizi uyandırdılar. Yeni elbiselerimizi giydirdiler. Bütün ev halkı ayaktaydı. Orta kat sofasında bekleyen babama annem ellerimizden tutarak bizi götürdü ve elini öptürdü. Oradan kardeşim Hamit'le aşağıya taşlığa indirildik. Halit, Muhittin ve Hulusi ağabeylerim ablamla oradaydılar. Annem bir keseden bir şeyler çıkarıp mangalın ateşine serpti. O anda çıkan kokulu dumanın üzerinden Hulusi Ağabeyim evvelâ beni, sonra Hamid'i kucaklayarak birkaç defa gezdirdi. Bu arada annem sessiz dualar ediyordu. Meğer o zamanın âdetine göre "nazar değmesin" diye "tütsülenmiş "tik. Bu iş annemin arzu ve emriyle büyük ciddiyet içinde yapılmıştı."

Ahmet Rasim de tütsülendiğini şu sözlerle anlatır:

> " Tüh Tüh, kırk bin kere maşallah! Benim oğlum beyler gibidir. Tütsüsünü de aldık. Sütninemin koruyuculuğu ile mektebe gittik ki daha yüz adım öteden cıvıltısı geliyordu."

İslam dininde ibadet esnasında tütsü yakma geleneği bulunmaz ama bazı özel günlerde gelenek üzere uygulanır.

2.2.8. Muska Takma

Muska mana olarak: "Yazılı olan, yazılmış olan şey, bir şeyden çıkarılan suret" anlamındadır[119]. Arapçada "nüsha" kelimesinden Türkçeleşerek onu takan ya da yanında bulunduran kimseyi kötülüklerden ve birçok musibetten koruduğuna inanılır[120]. Ayrıca çağlardan beri kısmet açtığı ya da nazara karşı iyi geldiği de kabul edilir.

Bu sebeple çocuğu nazardan korumak için mektebe başlamadan önce yapılan uygulamalardan biri de muska takılmasıdır. Muskanın da tütsü gibi çocuğu koruyacağı düşünülür ve üzerinden düşürmemesi tembihlenerek takılır. Bu konu Muammer Tuksavul 'un hatırasında şöyle geçer[121]:

> "Arkasından, ablamın elinde hazır tuttuğu mavi bir kurdela ile süslenmiş, mavi boncuklu mecidiye büyüklüğünde altınlı bir muskayı birer emniyet iğnesiyle sol omuzlarımıza iliştirdi ve muskalarımızı düşürmememizi annem tekrar tekrar tembih etti."

Hazırlıklar tamamlandığında ve âdetler yerine getirildiğinde artık mektebe başlama vakti gelir. Aile, çocuk, akrabalar ve tanıdıklar bu kutlu başlangıca hazırdır.

---

[118] Aydın, **age,** 76.
[119] Ferit Develioğlu, **"Osmanlıca-Türkçe Lûgat",** (Ankara: Doğuş Matbaası, 1978): 1016.
[120] Azize uygun, "Yazılı Büyü Olarak Muska: Kenzü'l-Havâs Örneği", SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 29 (2012): 212.
[121] **age,** 82.

3. OKUL DÖNEMİ

3.1. Okul Düzeni

Kütüphane, imaret, sebil, cami, medrese ve hamamı içinde barındıran külliyelerde aynı zamanda Osmanlı sıbyan mekteplerinin de bulunması tercih edilmektedir. Bu şekilde bir yapının bulunmaması durumunda, camilerin bir kısmı ya da onlara bitişik bir şekilde inşası uygun görülür. Ayrıca mektebin konumu vesilesiyle talebelerin dini bir atmosfer içinde bulunması ve öğrendiklerini uygulaması hedeflenir[122].

3.1.1. Okulun Dış Yapısı

19. yüzyılın ilk yıllarında bazı şehirlerde sıbyan mektebi olarak eğitim verilmesi için camilerin küçük bir kısmının ayrıldığı bilinir. Ayrıca ve bu mekteplerin eğitim varlığı için camilerin vakıf gelirlerinin bir kısmının paylaşıldığı da görülür. Bu mektepler bazen de şehrin içindeki diğer dini yapılara yakın bir yerdedirler ya da ayrı müstakil bir kısımda olabilirler. Mahallelerin merkezinde bulunan mektepler kalın örülmüş bu duvarlar ile bahçeleri sokaktan bağımsız yapılıdır. Fakat civarlarındaki yapılardan soyutlanmış bir halde değildirler, talebelerin sosyal ilişkilerde bulunabilecekleri ile bir haldedirler[123].

Genellikle sıbyan mektepleri tek odalı olup ahşap yapılıdır. Bir tarafı sokağın hemen üst kısmındayken öbür cepheden genellikle bahçeye bir bağlantı bulunur. Talebelerin özel ihtiyaçları için lazım olan yapılar bahçenin içerisindedir. Örneğin, çeşmeler ve depolar bu yapılardandır. Dershanelerin tümünde olmamakla giriş önü için bir mekân vardır. Bu kısım ufak saçaklarla muhafaza edilebilir ya da büyük ve bir kısmı açık dershane olarak karşımıza çıkabilir[124]. Bu yüzyıla kadar muhafaza edilmiş en eski sıbyan mektebi ise Bursa'da yer almaktadır. Sıbyan mektebi,1459-60 yıllarında inşa edilen Sitti Hatun camisine yakındır. Küçük bir bahçeyi gören, önü ferah, üstü kısmı kapalı, döşemeleri yüksek; orta kısmı küçük havuzlu olan oturma yeri "yazlık bölüm"

[122] Ali Naci Özyalvaç , "Bir Müfettiş Raporunda Erken 20.Yüzyıl İstanbul Sur içi Sıbyan Mektepleri" (Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü,2010), 27.
[123] **age,**30.
[124] **age,**31.

olarak anılır. Burada bitişik kapalı bir dershane de mevcuttur. Sitti Hatun isimli mektep, Fatih Sultan Mehmet zamanında Oruç Bey'in kızı olan Zağanos Paşa'nın eşi Sitti Hatun vesilesiyle inşa edildiği bilinmektedir[125].

3.1.2. Dersliklerin Fiziki Yapısı

Sıbyan mektepleri çoğunlukla tek derslikli olarak inşa edilir. Bunun dışında Amcazade Hüseyin Paşa ile Bayezid gibi büyük külliyelerde iki derslikli mektepler de mevcuttur. Vakıf müessesesi olmaları sebebiyle mekteplerin tek derslikli oldukları düşünülebilir. Hem mektebin inşaat masrafını hem de hocaların ve kalfaların iaşesini, talebelerin masraflarını vakıf karşılamaktadır. Bu bilgiler ışığında mekteplerin tek derslikli olması, ekonomik olduğu için vakıf sahiplerince tercih edilmiş olabilir. Sıbyan mekteplerinde genellikle tek dersliklerin bulunmasının diğer sebebi olarak İslamiyet'in başlangıcında mevcut olan ve daha sonra gelişimini devam ettiren "küttab[126]" tarzından yola çıkılarak inşa edilmiş olmaları gösterilebilir[127]. Bazı mektep tipleri küçük yapıda olması hasebiyle talebelere sıcak bir ortam sunmaktadır[128].

> "Mekteplerin yapılış tarzı da bir hususiyeti, bir güzelliği haizdi. En güzel mektep tipi: Kubbeli geniş bir oda. Bunun yanında muallimin ve kalfanın oturacağı ufak bir oda. Bütün talebe kubbeli odada bir arada bulunurlardı"

3.1.3. Dersliklerin Fiziksel Şartları

Mektep dışında bazen büyükçe bir bahçenin olduğu da görülmektedir. Talebelerin derslikleri için eğer imkân varsa birkaç basamak merdivenle yukarı çıkılabilecek yerler tercih edilmektedir. Bunun sebebi çocukların mümkün mertebe rutubetten korunmasıdır[129]. Nitekim kitapların da rutubetten korunması amacıyla üst katlarda tercih edilir. Ayrıca ders esnasında sokaktan gelebilecek muhtemel günlük gürültülere maruz kalmamak ve daha iyi bir ışıklandırmaya sahip olmak için de derslikler için üst

---

[125] Zeynep Ahunbay, **"İslam Ansiklopedisi"** c.29, (İstanbul: MEB,2004): 7.
[126] Mektep kelimesiyle eş anlamlı olan küttab Osmanlılar 'da mektep hane, mekteb-i sıbyan, sonraları ise ibtidai mektep ve ilk mektep gibi adlarla anılmıştır. Batılı yazarlar ise daha çok Kur'an Okulu adını kullanmışlardır. Bu okulların tam olarak hangi tarihte ortaya çıktığı belli değilse de Emeviler ve Abbasiler Döneminden beri en yaygın temel eğitim kurumları olduğu bilinmektedir. Başlangıçta İslamiyet'i yaymak için vazife gören ve farklı etnik grupları İslam inancı ve hayat tarzıyla bütünleştirmede önemli rol oynayan bu kurumlar daha sonraki dönemlerde ağırlıklı olarak dini kültürün muhafazasında etkin olmuştur. Köylerde, kasabalarda ve şehirlerde hemen her mahallede ihtiyaca göre bir veya birden fazla bulunan küttablar, temel eğitimin gerçek bir mümin yetiştirme amacıyla da bağlantılı şekilde genellikle hocaları daha ileri seviyede eğitim veren bir camiye bitişik halde kurulur ve bazı dersler cami içinde yapılırdı. Jacob M. Landau ,**"İslam Ansiklopedisi"** c. 27, (İstanbul: MEB, 2003):3.
[127] Özyalvaç, **age,**33.
[128] Osman Nuri Ergin, "**Türkiye Maarif Tarihi",**(İstanbul: Eser Matbaası,1977): 90.
[129]Hasan A. Koçer, "**Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu",**(Ankara: Uzman Yayınları,1987): 9.

katların yerleştirilmesi tahmin edilen sebeplerdendir[130].Celal Esat Arseven okuduğu Taş Mektebi şu sözlerle anlatır[131]:

> "Altı yaşıma girdiğim vakit beni mektebe başlattılar. Beşiktaş'ta Akaretler'in yanındaki, saray mutfakları karşısında Taş Mekteb denilen kargir bir bina vardı. Kalın duvarlı ve kemerli, küçük pencereli demir parmaklıklı, medrese yavrusunu andıran bu mektep ikinci katta idi. Altında bir tütüncü dükkânı vardı. Kubbeli tek bir oda ye hamam abdesthanesi gibi bir abdesthaneden ibaret olan bu mektebe ancak bir adam geçebilecek kadar dar bir taş merdivenle çıkılırdı."

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, bazen çocukların sayıca fazla olmasından bazen de yapı olarak yetersiz kalan mahalle mekteplerinin düzeniyle ilgili şu bilgileri paylaşır[132]:

> "Mekteplerin tarz-ı inşâsına gelince, ekserisi zemin katında olmak üzere dört taş duvar ve bir damdan ibaret olup, derûnunda sıra sıra dizilmiş olan rahlelerin karşılıklı iki tarafına çocuklar kendi hanelerinden getirmiş oldukları minderleri koyup otururlar. Köşelerden biri hoca efendinin makamı olmak üzere tefrik olunmuştur. Vaktiyle sıbyan mekteplerinde teneffüshaneye ve bahçeye çıkarılmak gibi usuller olmadığından, sabahtan akşama kadar yüzlerce çocuk kafese tıkılmış azatlık kuşlar gibi ikamete mahkum idiler. Daima azat vaktini intizar ederler ve azat zamanlarında, tatil günlerinde cerâd-ı münteşire gibi sokaklara yayılırlar ve bin türlü yaramazlıklar ederek ortalığı velveleye verirlerdi"

Mektepler, farklı şehirlerde de olsa genellikle benzer yapı özelliklerini göstermektedirler. Örneğin, Niğde'de bulunan bir sıbyan mektebi Kuzey Kutbu'nda bulunan ve buzdan yapılan küçük evlere benzetilmektedir. Niğde Anadolu'nun ortasında yer alır ve ılıman bir iklime sahiptir. Buna rağmen bu denli soğuk bir yerin olması şaşırtıcı bulunur. Bu mektepte, mimari sebebiyle talebelerin iç sıkıcı bir duygu ile ders yaptıkları belirtilir[133]. Bu husus bazı hatıralarda yer alır[134]:

> "Binaya oranla pek küçük olan kapısının tahta aralıklarına, cingi denilen kara taştan yapılmış olan sökelerine temas eden kenarlarına, ak ve kara, koyun, keçi pöstekisi parçaları çivilenerek garip bir şekil verilmiş, pencerelerine üç ay evvel kaba kâğıt yapıştırılarak temiz havanın girmesinden, aydınlanmasından pek zalimce menedilmiş bir mektep!
>
> Her şeyden evvel yaşamak için havaya, ışığa muhtaç olduğumuz bilinmeyerek; birine giriş, ötekine çıkış bırakmayan bu yerde bir şey öğrenmenin imkânı düşünülür mü? Kapıdan girince yalnız çocukların nefesiyle ısınmış, rutubetli ve üç aydan beri temiz hava cereyan etmediği için kötü kokulu bir karanlık içinde kaldım"

Ahmed Rasim ilk olarak başladığı mektepte hocanın bulunduğu yerden şöyle bahseder[135]:

---

[130] Özgönül Aksoy, "Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme"(Doktora Tezi İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü,1967),153.
[131] Celal Esat Arseven, **Sanat Ve Siyaset Hatıraları,** Haz. E. Işın (İstanbul: İletişim Yayınları,1993), 27.
[132] Birinci, Kara, **age**52.
[133] Ebubekir Hâzim Tepeyran, **"Hatıralar"**, (İstanbul: Pera Yayınları, 1998): 4-5.
[134] **age,**5.
[135] Hamarat, **age**,89.

"Hocanın yeri kapıdan girince ta karşıya gelen, içi sedir döşeli, önünde diz çökmüş bir çocuğun çenesi irtifaından bir iki parmak alçak, geniş bir rahle bulunan bir şehnişin yavrusu, kafessiz bir cumba, etrafı yastıklı, zemin döşemenin üzeri büyücek bir pösteki ile örtülü bir çıkıntı, adeta kuytu bir mahal idi."

3.2. Okula Başlama Töreni "Âmin Alayı"

Başlangıç tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı Dönemi'nde çocuğun mektebe başlayacağı vakit yapılan törene halk arasında "Âmin Alayı" denmektedir[136]. Törenin adı ilim ile uğraşan âlim kimseler arasında ise "Bed'-i Besmele" diye isimlendirilmektedir[137]. Âmin alaylarının bazı kaynaklarda "Dua alayı" şeklinde de adlandırıldığı görülmektedir[138]. Merasimler, maddi durumu iyi olan aileler tarafından âdeta bir düğün kadar önemsenmektedir[139].

Çocuğun mektebe başlaması, hafızasında iz bırakan eşsiz bir olaydır. Bu nedenle böyle özenli bir merasim iyi bir başlangıç için gerekli zemini hazırlamaya yardımcı olmaktadır. Bir bayram heyecanı içerisinde yaşanan, düğünlerden daha coşkulu olan bu merasim; Osmanlı toplumunda öğrenmeye, bilgiye ve ilime verilen değerin de kanıtı mahiyetindedir. Bu uygulamalar sayesinde çocuk psikolojisi, toplum psikolojisi ve genel pedagoji açısından, zamana meydan okuyacak kadar güçlü hisler yaşanır. Nitekim mektebe yeni başlayan çocuğun ilk günlerdeki memnuniyet ve haz duygusunun şekillenmesi oldukça önemlidir. Çocuklar, eğitim hayatları boyunca öğretime olan heyecanlarını belki de ancak bu güzel başlangıcın etkisiyle hissetmektedirler. Motivasyon için bu yeni başlangıçta gerekli tüm etkenler değerlendirilmeli, çocuktaki öğrenme isteği ve sevgisini harekete geçirmelidir. Bu konu tüm devirlerde aynı önemi taşımaktadır[140].

Yeni başlanacak olan öğretim sürecini eğlenceli ve cazip hale getirmede büyüklerin de katkısı bulunur, çocuklara uyum sağlayarak neşeli bir hava eşliğinde gerçekleştirilen bu gibi sosyal organizasyonların faydaları büyüktür. Bu törenler eğitimi sevdirici ve özendirici oldukları için pedagojik değere sahiplerdir[141].Mevcut

---

[136]Mustafa Öcal, **Âmin, İslam Ansiklopedisi,** c. 3, (İstanbul: MEB, 1973):63.
[137] Birinci, Kara, **age,**300.
[138] **age,** 26.
[139] Tevfik Sağlam, Törenin adından şöyle bahseder: 1888 yılı Martının 14.günü, henüz beş yaşımı bitirmeden, mektebe başladım. Bu babamın defterinde "Oğlum Ali Tevfik'in Bedi'-i Besmelesi "diye kayıtlıdır.
[140] İbrahim Bozdemir, "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim Ve Öğretim" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991),19.
[141] Mustafa İsmail Bağdatlı, "Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama" **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,** , s.24 (2011): 79-102.

kaynaklardaki bilgilere bakıldığında yakın geçmişimizde dahi var olan bu merasimin, dini ve sosyal hayatın yanı sıra toplumsal ve kişisel hayatta ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülebilmektedir[142].

Törenin şeması yaklaşık olarak şöyledir[143]:

> "1. Çocuğun gideceği mektepteki talebeler mektepte toplanırlar. Alayla çocuğun evine giderler; en önde, elinde bir rahle başı üzerinde çocuğun oturacağı minder olmak üzere "kalfa "yürür.
>
> 2.Evin kapısının önünde hoca bir dua okur. Çocuklara, hocaya ve davetlilere evde yemek ikram ederler.(Ev elverişli değilse yemek mektepte verilir).
>
> 3.Alay, çocuğun da katılmasıyla, ilahiler okuya okuya mahalleyi dolaşır; ilahilerin belirli yerlerinde çocuklar hep bir ağızdan "âmin" diye bağırırlar. "

Merasimin esas amacı çocuğu mektebe ısındırmak ve derslerine adapte olabilmesi için moral vermektir. Bu alay hem mektebe başlayacak olan çocuk hem de diğerleri için bir heves vesilesidir. Yeni bir başlangıç yapacak olan çocuğun korkuları azalır, yerini tatlı bir heyecan alır. Sadri Sema bu durum için şöyle bir hatırasını paylaşır[144]:

> "Bu alaylar ve bu levazım yalnız bir çocuğun okuma hevesini canlandırmak, kanlandırmak için idi ama bunlar daha mektep çağına girmemiş yavrulara da bir teşvik ve teheyyüç vesilesi olurdu. Ben komşu çocukları tanırım, hatırlarım. Daha küçüktürler. Mektebe gidemezler. Fakat böyle karâmin alayları evlerinin önünden geçerken sokaklara fırlamışlar ve alaydaki çocuklara karışıp kaybolmuşlardır. Anaları, babaları onları bulmak için arkalarından koşmaya mecbur kalmışlardır."

O dönemde, alay yapılmadan ve mektebe başlanmadan önce aynı mahallede mektebe başlama yaşına gelmiş fakat ailesinin maddi durumu iyi olmayan çocuk varsa onlara yardım edilir. Halide Edip Adıvar bu durumu şu cümle ile anlatır: " Bu alay, düğün merasimi kadar mühim sayılır, aileler çok para sarf eder ve Osmanlı devrinin sisteme bağlı içtimaî yardım hissine uyarak, o mahallenin birkaç fakir çocuğu da mektebe verilir, masrafları görülür[145]"

Âmin Alayı sadece çocuklar için değil o döneme göre mektep çağını tamamlamış genç kızlar, orta yaşlı hanımlar ve yaşlılar için de bir eğlence vesilesidir. Aynı zamanda uğurlu bir vakit olduğuna ve meleklerin de iştirak ettiğine inanılır. Ahmet Rasim bu durumdan şöyle bahseder:

> " Sütnineme dedim ki:
>
> -Yarın mektebde âmin var.
>
> Arab'ın yüzü güldü. Hızlı söylemiş olacağım ki ötekiler de duymuşlar. Onların da yüzleri güldü. Şimdi anlıyorum ki semtte bir âmin, o zamanlar da bir seyirlik olay duygusu değerindeydi. Yaşlı,

[142] **age,**39.
[143] Boratav, **age,**207.
[144] Birinci, Kara, **age,**310.
[145] Adıvar, **age,**43.

orta yaşlı kadınlar, hatta genç kızlar için sokağa çıkabilmeye bir bahane idi. Annem bile sokağa çıkacağını iki gün önceden söylemek alışkanlığında iken bu âmin haberi üzerine:

-Biz de gider, , mektebin önünde seyrederiz dedi. Tesadüf, her şeyi bilen Kara annem de bizde idi. O da:

- Dizlerim ağrıyor ama ben de giderim, sevaptır. Hayırlı olacak çocukların âminlerinde melekler de bulunurmuş deyip kestirdi."

Âmin Alayı başlayacağı zaman, bu âdet alayın yapılacağı semt için bu bir heyecan ve seyir vesilesi demektir. Artık ihtiyarlamış ya da orta yaştaki kadınlar ve genç kızlar izlemek için bu anı beklerler. Köşe başlarında ya da mektebin önünde izlemek için aralarında kararlaştırırlar. Hastalık durumu ya da işleri olsa dahi bulunmak istenir çünkü hayırlı olacak çocukların alaylarında meleklerin de olacağına inanılır[146].Osman Nuri Ergin, Bed'-i Besmele merasimi için şunları söylemektedir[147]:

"Sıbyan mektepleri bahsinde ehemmiyetle hatırlatılacak bir keyfiyet de çocukları mektebe başlatma usulüdür. Buna havas Bedi'-i besmele cemiyeti halk Âmin Alayı der. Buna bilhassa hali vakti yerinde olan ailelerce çok ehemmiyet verilir ve bu da sünnet gibi o ailenin belli başlı gösterişlerinden, düğünlerinden birisi olurdu. Şimdiki gibi mektebe çocuk kaydı zamanı muayyen olmadığından herkes senenin hangi gününde olursa olsun çocuğunu mektebe başlatabilirdi. İşte bu başlatma yani kayıt bir usule, bir törene tâbidir."

Fetullah Esat'ın kayıtlarından elde edilen bilgilerle Rumeli ve Serez'deki Âmin Alayı törenleri hakkında şunları öğrenmekteyiz [148]:

"Önde "Hoca Efendi" olduğu halde bütün mektep çocuklarıyla ilahi okuyarak sokakları inletirler. İlâhilere daha fazla kuvvet ve heyecan vermek için, bu mektebin mezunlarından ve güzel seslilerinden birkaç eski şakirtler de katılır. Bu hoca için de mezunlar için de bir şeref sayılır. Kafile mektebe başlayacak kızın evine gelir. Kızın ailesi Hoca'yı karşılar ve kahve, şeker, şerbet gibi ikramlarda bulunur. Diğer talebeler ise evin avlusunda büyük bir daire teşkil ederler. İlâhiler, neşideler, kasideler okurlar. Biraz sonra Hoca Efendi misafirlerle birlikte bahçeye gelir. Çocukların teşkil ettikleri dairenin ortasına girer. Çocukları selamlar. Daha sonra kızın babası talebeyi Hoca Efendi'ye teslim eder."

Törende hissedilen güçlü duygular hem aileye hem de çocuğa tesir etmektedir. Çocuğun belki de evden ilk ayrılışına şahitlik edilen bu süreçte zaman zaman ailelerin ya da çocukların gözyaşlarını tutamadığı da görülür. Muammer Tuksavul yaşanan duygu yoğunluğunu şu sözlerle anlatır[149]:

"Faraç ve Mehmet ağalar da, bir kenarda olan biteni gülümseyerek seyrediyorlardı. Herkesin yüzünde açıkça bir memnuniyet ve sevinç ifadesi vardı. Yalnız annem arada ağlayacak gibi oldu.

Nihayet Mehmet ağa anneme:

"Hanımefendi, geldiler" dedi.

Bunun üzerine biz iki çocuğu kapıya getirdiler. Ağlıyarak annem bizi kucaklıyor, dualar ediyor, okuyup üstümüze üflüyordu. Tekrar tekrar "Maşallah, maşallah!" derken Muhittin ağabeyim bizi sokak kapısından dışarı çıkardı. Sahanlıkta bir de ne göreyim? Evimizin önüne ikişer ikişer, arka arkaya, tabur biçiminde bir bölük çocuk dizilmişler başlarında paltolu sakallı bir efendi, gerilerde

[146] Pakalın, **age,** 58.
[147] Ergin, **age,**91.
[148] Koçak, Şirin, Yavuz, **age,**75.
[149] Muammer Tuksavul,**"Doğudan Batıya ve Sonrası",** (İstanbul: Tifuduruk A.Ş.,1981), 57-68.

> omzunda uzun bir sırık taşıyan başka biri duruyor. Bu sırığa sefertasları asılmıştı. Öndeki efendinin işaretiyle çocuklar bir ağızdan, yüksek sesle bir şeyler okumağa başladılar. Ben ne oluyor diye arkaya kapıya doğru dönünce, kapı arkasından bakan annemle göz göze geldik. Onu ağlar görünce ben de dayanamayarak boşandım. Beni gören Hamit de başladı ağlamağa...
>
> Bir ara ben tekrar eve kaçayım mı diye düşünürken, Muhittin ağabeyim:
>
> " Hadi bakalım, çocuklar sizi bekliyorlar, mektebe gidiyoruz!" diyerek bizi ellerimizden çekti ve merdivenlerden inerek taburun başındaki iki çocuğun yanına getirdi. Orada duran adamla bir şeyler konuştuktan sonra bir işaretle tabur yürümeğe başladı. Artık çaresiz, ağlaya ağlaya, arada kapımıza doğru imdat istercesine başımı geriye çevire çevire, ben de Hamit'le yürümeğe başladık. Birden çocuklar bir ağızdan şarkı gibi bir şeyler söylemeğe koyuldular. Sonradan öğreniyorum ki "ilâhi" okuyorlarmış."

Sözlü tarih görüşmeleri kapsamında bir sohbete konuk olan Ali Bey, 7 yaşına gelene kadar aynı semtte yaşadığını ve sıbyan mektebinde eğitim gördüğünü aktarır. Yıldırım,: "O sene mektebe başlama zamanı Harbe denk geldiğinden bize âmin yapılmadı" diye belirtir[150]. Bu bilgi üzerine, nadir olsa da Âmin Alayı'nın yapılmadığı zamanlar olduğu söylenebilir. Fakat diğer hazırlıklar daima yapılmaktadır. Bu bağlamda hatıralardan söz edilebilir. Şair Yusuf Ziya Ortaç Şöyle anlatır[151]:

> "Ben mektebe alayla başlamadım. Fakat mektebe başlatılmama karar verildiği gece, sabaha karşı eve lokmalar geldi. Mutfakta, o gün yeni mektep arkadaşlarıma dağıtılmak üzere, lokmalar döküldü. Ve sabahleyin babamın bir elinden ben, bir elinden de Öksüz Ali, Beyler Beyi'nde Çayır Mektebi'ne gittik."

Osmanlı Dönemi'nde Şehzadelerin ilk defa derse başlayacakları vakit yapılan merasimler de hem eğitim tarihi hem Osmanlı tarihi bakımından çok önemli görülmektedir. Bu merasim, halk tarafından yapılan Bed'-i Besmele merasimine göre gösterişli ve oldukça coşkuludur [152].

26 Ağustos 1831'de bir Cuma günü şehzade Sultan Mecid Han'ın Bed'-i Besmele töreni yapılır. Üsküdar'da İbrahim Ağa çayırındaki Kasr-ı Hümayun karşısında 18 direkli gölgelikler hazırlanır ve zarif bir şekilde süslenir. Devlet adamları, âlim kimseler, askerler, mekteplerde okumakta olan çocuklar ve ziyaretçiler için de çadırlar hazır bulunur. Çadırlarda ziyafetler verilir. Bu törene ait resimlerde kendini ilme adamış kimseler, Şeyhülislam, kazaskerler ve Hz. Muhammed (SAV) soyundan katılanlar vardır. Ayrıca görevden ayrılmış olan bazı devlet adamları da bulunmuşlardır[153]. Osman Nuri Ergin hatırasından şöyle söz etmektedir[154]:

---

[150]"Ali Yıldırım İle Sözlü Tarih Görüşmesi 1. Bölüm
http://dspace.sozlutarih.org.tr/handle/20.500.11834/3378 [13.11.2018]
[151] Güldal, **age,**89.
[152] Ergin, **age**,7.
[153] Pakalın, **age,**193.
[154] **age,**94.

> "Hamit I devrine ait bir vesikaya göre törene başlamadan iki gün önce İncili köşk önündeki sahraya Sadrazam için bir Otağ, Şeyhülislam için bir Oba, Nakibüleşraf ve sadreyn için obalar, Yeniçeri ağası, Defterdar, Reisülküttap ve Çavuşbaşı Efendiler için Çerge'ler; müteferrikalar ve saire için de on beş kadar çadır kurulurdu. Tören günü bütün davetliler gelip yerli yerinde otururlar, kendilerine tatlılar, kahveler ikram edilir, öğle yemeğini de orada yerlerdi. Yemekten sonra Hünkâr mutad olan merasim ve teşrifatla İncili köşke gelir, - yukarıda adları geçen, devlet erkânı Hünkârı köşk önünde karşılarlar, sonra bu heyet şehzadeyi karşılayıp birlikte getirmek üzere büyük bir alay ile orta kapıya kadar giderlerdi. Bir çeyrek saat sonra mektebe başlıyacak olan Şehzade bir at üzerinde olduğu, sağ ve solunda Darüsseade ağası ile Hazini Şehriyarî bulunduğu halde görünür, Nakibüleşraf orada bir dua okur, Sadrazam ile Şeyhülislâm Şehzadenin eteğini öperler, âlâyı valâ ile İncili köşke getirirler, orada iki mü-sahip tarafından çil paralar saçılır, sonra herkes dağılır ve rikâp taşında yalnız Sadrazam kalırdı. Sadrazam Şehzadeyi attan indirip kucağına alarak köşke götürür, Hünkârın elini öptükten sonra babasının yanında hazırlanan yere oturturdu. Bu tören yapılırken Sadrazam, Şeyhülislâm Nakibüleşraf, sadreyn ve Ayasofya şeyhi ile birinci ve ikinci imam otururlar, geri kalan devlet erkânı ayakta dururlardı. Hünkârın oturduğu yerin yanma iki ihram yani yaygı, bunların ortasına bir rahle konulur ve Sadrazam yine çocuğu kucağına alarak getirip rahlenin önüne oturturdu. O sırada Hünkârdan başka herkes ayağa kalkarak çocuğa Besmele çektirilir, okumaya başlatılırdı. Tören sonunda Şeyhülislâm ile Ayasofya şeyhi birer dua okurlar, dışarıda bulunan saray müezzinleri yüksek ses ile âmin derlerdi. Bu işler de bittikten sonra Şehzade yine geldiği alay sırasiyle orta kapıya kadar götürülür, orada attan indirilerek Harem dairesine teslim edilirdi[155]"
>
> Âmin Alayı'nın yapıldığı cadde ve sokaklarda kim bu merasime şahit oluyorsa durur, kahvehanelerde oturmakta olanlar yerlerinden kalkar, dükkânlarında çalışanlar varsa ellerindeki işi kenara koyar, evde olanlar pencereye ya da kapıya koşarlar. Bu kimselerin hepsi mutluluk gözyaşlarıyla merasimi seyrederler. Bu alayı gören herkes evladı mektep çağıma gelmemiş olsa dahi evladının böyle güzel bir alayla mektebe başlamasını temenni eder. Tıpkı aileler gibi çocuklar da kendilerini böyle atlarla, arabalarla ve alaylarla sokak sokak gezerek mektebe başlamayı hayal ederlerdi. Bu sebepten Âmin Alayları çocuğu olanları evlatlarını okutmak, çocukları da okuyup yazmayı öğrenmeye heveslendirmek için son derece mühimdir."

Halktan kimselerin çocukları içi yapılan Bed'-i Besmele Töreninden farklı olarak Şehzadeler ve Şeyh çocukları için daha görkemli merasimler yapılmaktadır. Âmin Alayı ile eğer şeyhlerden birinin çocuğu mektebe başlayacaksa farklılıklar görülür. Şeyh efendinin bağlı olduğu tarikatın müritleri ve dervişleri alaya tarikat bayraklarıyla gelip katılırlar. Zaman zaman alay esnasında tarikata ait ayinler yapılır ve yürürken kudümler çalındığı duyulur[156].

Mevcut kaynakların çok yeterli olmaması sebebiyle bahsedilen bu âdetlerin coğrafi yaygınlığı ile ilgili kesin hükümler verilememektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin ikamet ettiği bölgelerde değişik şekil ve koşullarda bu âdetlerin yaşadığı kabul edilir. Kaynaklarda var olan bilgilerin özellikle İstanbul'da hayat bulmuş alaylardan olduğunu ve bu âdetin tüm çeşitliliğiyle bu bölgede yaşandığı da bilinmektedir. Bunlara ek olarak Âmin Alayı'nın Anadolu'nun farklı yerlerinde, örneğin; Niğde, Çankırı ve İnebolu'da bunun gibi ama daha gösterişsiz olarak uygulandığı hakkında kesin bilgilere erişilmektedir [157].

---

[155] **age,**7-8.
[156] **age,**308.
[157] **age,**39-40.

Sözlü Kaynak vesilesiyle Çorum ili merkez ilçesi için bu konuda kısıtlı da olsa bazı bilgilere ulaşılabilir. Merkez ilçesinde aynı mahallede en az 250 senelik bir geçmişine sahip Ozulu ailesine mensup olan Sayın Abdulkadir Ozulu, anne ve babasından duyduğu halktan ya da tarikat ehli çocuklarının Âmin alaylarına ait hatıraları şöyle aktarıyor[158]:

> "En az 250 senedir ceddimize ait olan evimiz Çorum Azap Ahmet Cami'nin hemen yanındadır. Bu mescidin bahçesinde 1920 senesi öncesine kadar bir Sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Bu mektebe Dua ve Alaylarla çocuklar getirilirmiş. Bu merasimler ilk okumaya başlayacakları zaman yapılırmış. 1916 yılında burada ikamet etmeye başlayan annem, bu merasimleri izlermiş. Bu sebeple 1916-1920 senesinde Çorum merkez Azap Ahmed Cami içindeki Sıbyan mektebinde okuyacak talebeler için "Âmin Alayı'nın yapıldığını kesin olarak söyleyebiliriz.
>
> Babam da aynı şekilde mektebe başlamış. Dedem Rufai baş dervişi olduğu için "Âminci " talebelerin yanı sıra onun arkadaşlarından da alaya katılan dervişler olmuş. Görkemli bir "Âmin Alayı" ile dualarla mektebe kadar talebelere eşlik etmişler. Bu talebelere ikramlarda bulunmak adetmiş ve o gün onlara ikramlar verilmiş. Çünkü "Âminci" diye adlandırılan bu kıymetli talebeleri bulmak kolay değilmiş. Üst sınıflardan olan bu talebeler de severek bu vazifeyi yaparlarmış."

Mevcut kaynaklardaki bilgilere bakıldığında dahi yakın geçmişimizde var olan bu merasimin, dini ve sosyal hayatın yanı sıra, toplumsal ve kişisel hayatta ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülebilmektedir[159].

3.2.1. Okuldaki Talebelere Duyurulması

Mektebin Hocası Âmin Alayı yapılmadan önce ders görmekte olan talebelere haber verir. Âmin Alayı'na katılacak talebeler neredeyse mektebe başlayacak çocuk kadar heveslidirler. Hem o gün ders olmayacağı hem de merasimdeki âdetlerden istifade edecekleri için alay gününü beklerler. Çocukların bu fikirleri hatırlarda görülebilir. Çocuk mektebe başlamadan bir gün önce mektep hocası mevcut talebelerine: "Yarın âmin, güzelce giyinin gelin!" diyerek törenin yapılacağının haberini verir, ertesi gün için hazır olmaları gerektiğini bildirir.[160]Ahmet Rasim Hocasının talebelere merasimi haber verişini şöyle anlatır[161]:

> "Pehlivan Hoca bir gün hafızları, mushafçıları dinleyip derslerini verdikten sonra ince değneğini rahlenin üstüne: - Susunuz, bir şey söyleyeceğim, dinleyiniz! Anlamında çat çat, çabuk çabuk vurdu. Bu bir parolaydı. Derhal cüzleri kapadık, başımızı kaldırdık. Gözlerimizi yüzüne diktik. Kalfa ayakta bulunuyordu. Dedi ki: - Yarın âminimiz var... Yeni elbiseleri olanlar giyinsinler. Ders yok. Cüzleri, cüz keselerini getirmeyin, Âmin 'den sonra paydos. Oh! ... Üç güzel şey bir arada! ... Genel bir sevinç, seslerimizi yükseltti. O sevinçle minderlerimiz üzerinde adeta zıpladık."

---

[158] KK1
[159] **age,**39.
[160] Koçak, Şirin, Yavuz, **age,**73.
[161] Birinci, Kara, **age,**107.

Tahiru'l-Mevlevî ise Hocanın talebeleri tembihlediğini: "Muallim tarafından da talebe ve talebata: - Yarın "Âmin" var, güzelce giyinin de öyle gelin, emri verilirdi" sözleriyle belirtir[162].

3.2.2. Evdeki Hazırlık

Merasim öncesi evde temizlik yapılırken ikramlıklar da hazır edilir. Ev halkı ya da varsa evde bu işlere bakan bir görevli bütün hünerini büyük gün için sergiler. Bütün ev temizlenir ve şerbetler, lokmalar ikramlıklar hazırlanır. Evdeki hanımlar bu hazırlıkları tek başlarına yapmazlar. Bazen akrabalardan kimseler ya da komşular yardıma gelmektedirler. Ahmet Muhtar Nasuhoğlu hatırasında: "Cemiyet günü evimizde orta hizmetini komşu hanımlar temin ettiler." sözleriyle hazırlıkların sadece evdekiler tarafından yapılmadığını belirtir. Ayrıca ikramlıkların hazır edilmesi ve gelenlerin karşılanıp sofra düzeni kurulması bu süreç içerisinde en çok zaman alan kısımlardır. Hanenin maddi durumuna göre bu hazırlıklar farklılık gösterebilir. Önemli olan hem alayda görev alanlara hem de misafirlere bu büyük gün için ikramda bulunmaktır. Ahmet Muhtar Nasuhoğlu hatırasında bir merasim gününü şöyle tarif eder[163]:

> "(…) Turşucunun güzel kızı, Server Paşa'nın kâhya hanımı Feride Hanım, kızları birer göğüslük taktılar. Sofraların tanzimi, davetlileri karşılamak, i'zâz ü ikram işleri bu hanımlar tarafından pek güzel yapılıyordu. Vâlide, dadımızla cariyemizin başına kırmızı gaz boyamasından saray hotozu yaptı. Beyaz zemin üzerine dağ palamudu şeklinde nakışlı, etekleri uzunca birer entari giydirdi. Entarinin etekleri sağ taraftan toplanmış, bel kemerine iliştirilmişti. Elbise giyindikten sonra etek öptüler. Gelenleri karşılamak hizmetine gittiler."

3.2.3. Talebelerin Yürüyüşleri

Âmin Alayı, sıbyan mektebi talebelerinin evden mektebe arkadaşlarıyla birlikte yürüdükleri gösterişli bir merasim olduğundan, talebeler yürürken büyük kafileler halindedirler[164].Âmin Alayı esnasında mektebe başlayacak çocuk ve alaydaki kalabalık hep birlikte bütün mahalleyi dolaşmaktadır. Herkes için seyirlik mahiyetinde olan bu alay yavaş yavaş ve uzun süren bir merasimle bu yürüyüşü yapar. Alayda okunan ilahilerin ardından "âmin" seslerinin çok uzak yerlerden de duyulduğu yine hatıralarda belirtilmektedir. Ercüment Ekrem talebelerin alay ekibiyle yürüyüşlerini şöyle anlatır[165]:

---

[162] **age,**353.
[163] **age,**187-190.
[164] Halil Can, "Dinî Musiki Lûgatı Mektep ilâhileri", **Musiki Mecmuası,** s.218 (1966),57.
[165] **age,**283.

> "En önde, başının üzerinde minderi taşıyan, yarım papuçlu, yırtık cübbeli kalfa, onun arkasında rahleyi hamil mahalle bekçisi, daha sonra çocuğun etrafını kuşatmış mektep arkadaşları, en arkada ailenin büyüklü, küçüklü erkân ve mensupları, ilahiler okuyarak, "âmin âmin!" diye bağırarak yürürlerdi."

Hulusi Kodaman ise şahit olduğu alay yürüyüşünü: "Âmincilerin arkasında da mektep çocukları, ikişer ikişer el ele vererek alayı tamamlarlardı. Çocuğun babası, davetliler akraba ve yakın dostlar en arkadan alayı takip ederlerdi[166]" diyerek paylaşmaktadır.

3.2.4. Okuldaki Karşılama

Merasim yürüyüşü mektebin kapısında son bulur. Talebeler arasında karışıklığın olmaması için hoca talebelerle ilgilenir ve sırayla içeri alır. Ercüment Ekrem, mektep kapısında nasıl karşılandığını anlatır ve çocuğun korkmaması için gösterilen özenden şu sözlerle bahseder: "Kafile içeriye girer girmez, iri kavuklu, torba sakallı, kerli ferli hoca efendi sınıf kapısından karşılar, herkese yer gösterir, çocuk birdenbire ürkmesin diye ona da iltifat ederdi" [167]. Bu sözlerden, çocuğa karşı özenli ve sevecen bir tutumun olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.5. Midilli ve Fayton

Çocuğun mektebe başlayacağı gün gelir ve Âmin Alayı başlar. Hatıralarda görüldüğü üzere bu merasimler çocuğun mektep ile ilgili güzel bir başlangıç yapmasına vesiledir. Bugün mekteplerde çocukların ilgisini çekmek ve derslere olan ilgisini artırmak için karne ile birlikte verilen hediyelerin görevini o dönemler çocuk için hazırlanan midilli ya da faytonların üstlendiği söylenebilir[168]. Ahmet Rasim Âmin Alayı hatırasını şöyle anlatır[169]:

> " (…) Beni doğruca arabaya götürdüler. Araba da doğruca konağa gitti. Biz vardık, varmadık mektep de sökün etti. Meğer bizim mektep Tezgâhcılar Mektebi'nin ilâhici takımını tutmuş. Cicibabam öyle istemiş. Seven, öpen, ağlayan, dua eden, maşallah diyenler arasından beni süzdüler. Konağın selamlık avlusuna inen iki taraflı merdivenlerden indirdiler ki, iğne atsan yere düşmez. Belki yüz kişi var… Ne dersiniz ben bu yüz kişiden hiç birini görmeyeyim de dizgini Büyükağa'nın elinde duran midilliyi göreyim!
>
> Beni birden bire bindirmediler, ilâhiciler bir fasıl geçtiler, âminciler bir gürültü kopardılar. Binişinin boy yenleri kalkık bir hoca dua okudu, bir âmin daha koptu. Hemen sonra kendimi midillinin üzerinde buldum. Gerçekten Başağa midilliyi yedeğine almış, iki ağalardan ikisi de birer tarafıma geçmişti. Arş efendim, arş!
>
> İlâhiciler:

[166] **age,**386.
[167] **age,**284.
[168] Bkz. Ek. 8
[169] Ahmet Rasim, **"Falaka",** (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006): 44.

> -Kad fetallah… okudular, her durakta âminler fırladı. Zavallı anneciğim, pencere önünü kaplarcasına başörtüsüyle oturmuş olan şişman Karaannem'in –o zaman-lardaki çocuklarda anne mi istersiniz!- kocaman omuzları arkasından bakıyordu.
>
> Kad fetallah bittikten sonra alay daha gürültülü, daha âmini bol bir yürüyüşle mektebin kapısına vardı. Başağa beni indirdi. Bir elimden kendisi, bir elimden de mektep kalfası tuttuğu halde yukarıya çıkardılar."

Eserlerinde büyük ölçüde gündelik yaşamdan örnekler kaleme alan Refik Halid Karay, Abdülaziz Dönemin'deki bir mahalle mektebinin mektebe başlama merasiminden kısaca şu şekilde bahseder[170]:

> "Set üstünde, aşı boyalı, kafesli, cumbalı, bir tarafında kumrular ve güvercinler için hususî bölümler yapılmış bir evin –vaktiyle hacdan gelmiş olan ev sahibinden dolayı yeşile boyanmış- kapısı, ardına kadar açıktır ve önü kalabalıktır; burada mektebe başlama töreni yapılacaktır."

Âmin alaylarında kız çocukları ile erkek çocuklarının merasim tertibi arasında bir fark olmasa da sıbyan mektebinden sonra eğitime devam edebilmeleri konusunda farklılık vardır. Kız çocuklarının devam edebileceği sıbyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu 1859'dan önce bulunmamaktadır. Onlara çok fazla eğitim alma şansı sunulmaz[171].

3.2.6. İlahicilere ve Çocuklara Harçlık Verilmesi

Âmin alaylarında İlahiciler ile çocuklara teşekkür etmek niyetiyle harçlık verilir ve hatıralarda bu durumdan sıkça bahsedilir. Tevfik Sağlam, mahalle mektebinde tecrübe ettiği merasimi âdetleriyle birlikte hatıralarında şu sözlerle anlatır: " Hocaya, kalfaya, bevvaba ailenin kudretine göre verilen bir para hediyesinden başka bermutad ilahicilere ikişer, âmincilere, yani bütün mektep çocuklarına birer çil kuruş dağıtılırdı [172]".

Sadri Sema ise şahit olduklarını: "Bu merasim bitince mektebin çocuklan sıraya dizilirler. Çocuk velileri bunlara çil çil gümüş kuruşlar dağıtır. Hoca ile kalfaya da birkaç gümüş mecidiye, bir ki çevre hediye ederlerdi[173]" sözleriyle dile getirir.

Muhtar Nasuhoğlu :" Bizimle beraber gelmiş olan ağa efendi, ilahicilere çil çeyrek, ârnincilere çil iki kuruşluk dağıttı. Burada da dualar olundu" sözleriyle bu âdetten anılarında bahseder.

---

[170] Tokatlı, Buğra, "Okula Nasıl Başlanırdı" **Popüler Tarih Dergisi,** s.61(2005): 54.
[171] Abdurrahman Kurt, **"Osmanlı Ailesi (1839-1876)",**(Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi,1998): 45.
[172] Birinci, Kara, **age,**300.
[173] **age,**306.

3.2.7. Okunan İlahiler

Çocuklar mektebe başlayacağı zaman yapılan törenlerde özellikle ilim ve eğitimin hikmetini anlatan ilahiler söylenir. Törenlerdeki coşku açısından, ilahilerin hem merasimi izleyenlerde hem de talebelerde oluşturduğu derin hisler sebebiyle önemi büyüktür. Çocukların günahsız olduğu düşünülür ve ettikleri dualarla dilediklerinin Allah tarafından kabul edileceğine inanılır. Bu sebeple, vatanın huzurlu olması için de dualar edilir. Ayrıca dualar daima ilahi olarak söylenir[174].

Mektebe başlayacak çocuklar için yapılan Âmin Alayı'nda okunan ilahilerin, mekteplere müziğin de yavaş yavaş dâhil olmasına katkıda bulunduğu düşünülebilir. Çünkü sesi güzel talebelerin seçildiği ve onlara ilahilerin ezberlettirildiği bilinmektedir. Merasimlerde, talebeler hep birlikte aynı anda besmele çekerek ve âmin der[175].Bu büyük alay için yapılan hazırlıklar tamamlandıktan kısa bir süre sonra mektepte okumakta olan çocuklar ve ilahiciler görünmeye başlarlar. Bazen her mektebin kendi ilahicileri mevcut olurken bazen de İstanbul'da sesi ve ilahileri ile meşhur olan ilahicilerin de talep üzerine alaya katıldığı bilinmektedir[176]. Mektepte eğitim görmekte olan çocuklar da ilahi söyleyecekleri için hocaları tarafından bir provaya tabi tutulur ve eksikleri varsa giderilir[177]. Ahmet Rasim bir hatırasında şöyle anlatır [178]:

> " Hoca öğüdünü bitirir bitirmez gitti. Kalfa hemen davudî sesiyle bağırdı:
>
> -İlâhiciler, gelin…
>
> Kalktılar, toplandılar. Meğer âmin provası yapılacakmış. Bize de kalkın dedi. Kalktık. İlâhici başımız bizi duvarın bir tarafına ikişer ikişer dizdi. Kalfa emir veriyordu.
>
> -Yarın sabah, mektepten çıkarken ilâhiciler üçer üçer öne geçecek. İlâhici başı en önde bulunacak."

Ahmet Muhtar Nasuhoğlu hatırasında ilahicilerden ve merasim yürüyüşünden şöyle bahseder[179]:

> "Arabanın arkasındaki talebeler ilâhi okuyorlardı... O hazin ilâhileri bir zamanlar ben de okumuştum. Lisani masumâne ile şöy1e terennüm ediyorlardı:
>
> Lutf eyle bize merhamet eyle aman Allah! Yâ Allah!
>
> İlahi söyleyemeyen daha ufak çocuklar da her mısraın nihayetinde, çığlık koparırcasına;

---

[174] Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,** s. 27, (2007): 129.
[175] Ergin, **age,**93.
[176] Pakalın, **age,**58.
[177] Kara, Birinci, **age**,107
[178] **age**,107.
[179] **age,**187-190.

-Âmin! Diyorlardı. Arabamız saraya yaklaşmıştı. İlâhiciler hazin ve müessir nağme ile diğer ilâhiye başladılar. Can kulağıyla dinliyordum. Hatta ezberliyordum, şunları söylüyorlardı:

Gözüm ki kana boyandı,

Şarâbı neyleyeyim!

Ciğer ki odlara yandı.

Kebâbı neyleyeyim!

Çekildi kafile gitti.

Kitabî neyleyeyim!

Açıldı mü'mine cennet.

Azâbı neyleyeyim!

Saçıldı âleme rahmet.

İkâbî neyleyeyim!

İlâhiciler her mısrayı ikişer defa tekrarlıyorlardı. Arabamız Cemile Sultan sarayını geçti. Adile Sultan sarayı hizasına geldi. Sultanın sarayı sahilhânedir. Cadde kısmı sarayın bahçesidir. Mektebe başladığımız tarihte bahçe üstünde ancak bir oda vardı. Sahilhaneye, köprü şeklinde kapalı bir koridorla raptedilmişti. Bilahare ilaveler yapılarak şimdi görülen konak halini aldı. Sultan merhum, mektep cemiyetini görmek için bu odaya teşrif buyurmuşlar imiş. Caddede yürüyen arabamız bu odaya yaklaşınca lalamız Ahmet Ağanın ihtarıyla araba içinde hemen ayağa kalktık, ellerimizi kavuşturduk, izhâri tazimatla geçtik..."

Sıbyan mekteplerinde dini terbiyenin önemi büyüktür. Ruhen belirli bir düzeye ulaşması için çocuklara Türkçe ilahiler ezberletilip söyletilir. Böylece çocuk musiki ile tanışıp kendine bir şeyler katar[180].Türkçe sözlü ilahilerin varlığına şu hatıralarla örnek verilebilir[181]:

"İlâhiler Türkçe sözlü, makamlı dualı türkülerdi. Eskiden çoğunlukla bu gibi hallerde, kandil, mevlût gibi dinî vesilelerle ramilerde, medreselerde, hatta evlerde "ilâhiler" okunurdu. Şimdi bizi çocuklar ilâhiler okuyarak mektebe götürüyorlardı."

Okunan ilahiler çoğunlukla Yunus Emre ve Niyazîi Mısrî'den seçilir. Farklı şairlerin şiirlerine de yer verilir ve hepsi belirli bir makam ile okunur. Belirli eserler bazı kitap ve makalelerde bulunmaktadır. Bir kısmı ise basılmış ve yayınlanmıştır[182].

Bu büyük merasimde İlahiler kadar Gülbankler[183] de önemli bir yere sahiptir. Merasimde, bir dua mahiyetinde olduklarını söylemek yanlış olmaz. Âmin Alayı başlarken çocuk evin kapısında göründüğü anda ilahiciler ilahilerini söylemeye başlarlar. Bu başlangıç ilahilerine bir örnek şöyledir[184]:

"Tövbe edelim zenbimize

Tövbe illâllah, ya Allah,

[180] **age,**415.
[181] Tuksavul, **age,**57-68.
[182] **age,**30.
[183] Gülbank (Gülbenk): Tarikat toplantılarında, bazı dini ve resmi törenlerde belli bir eda ile veya makamla okunan dua.
[184] Pakalın, **age,**58.

Lûtfunla bize merhamet eyle,
Aman Allah ya Allah."

Bu ilahide de yine dua edildiği görülür. İlahilerin bitiminde âminciler güzel ve yüksek bir sesle hep bir ağızdan âmin derler ve okuyucu tekrar başlar[185]:

"Gel vücudun, ateş-i aşkı Habibullaha yak,
Çeşm-i kalb-i ol ziyada fethedip Mevlâya bak.
İlâhiler âmin nakaratı ile tekrarlanıp sonra devam eder:
Sinen içre nur-u zikr ile uyandır bir çerağ,
Ol çerağın şulesiyle görüne didar-ı hak."

Âmin sesleri daha da yükselir ve birden bire kesilir. Alayı izlemek için gelenlerin hepsi sessizleşir ve bir sükûnet ortamı olur. Bu sessizlik anında birden bir Hoca duaya başlar. Tam bu anda herkes coşkulu hislerle bulunduğu yere oturarak duayı dinler ve özellikle yaşça büyük kadınların dua ederken halleri şefkat ve maneviyat dolu bir hal alır. Hocanın duası bittiğinde tüm sokaklarda âmin sesleri ve âmincilerin söyledikleri yankılanır:

"Allah Allah uludur
Emrin tutan kuludur
Müminlerin yoludur
Allah Allah Rahim Allah
Kerim Allah diyelim hu
Şefik Allah aman Allah."

Yolda, İlahiciler bölüm bölüm kalplerinden gelen şekilde ilahiler okumaya devam ederler ve bazen tasavvuf eserlerinden beyitler söylerler[186]:

"Ben bilmez idim, gizli ıyan hep sen imişsin
Tenlerde ve canlarda nihan hep sen imişsin

Senden bu cihan içre nişan ister idim ben,
Âhir bunu bildim ki, cihân hep sen imişsin,

Hasan başımın tacı, Hüseyin gözümde nemdir,
Bu iki kurretülâyn kalbde tev'emdir.

Sa'd salli alâ seyyidinâ âli Muhammed
Evliyalar piridir şah-ı velâyet."

[185] **age,**58.
[186] **age,**59.

Bu gibi ilahilerin ardından daha yüksek sesli ve daha çok âmin diyerek mektebin kapısına ulaşılır[187]. Üzerinde çok durulmamış olsa da bazı cönklerde de mektep ilahileri görülebilir. Bahsedilen ilahilerin bir şirden ziyade kalpteki dini bir coşkuyu ve ilim yolunda olan isteğini anlatan metinler mahiyetinde değerlendirilmelidir. Eski bir cönkten 1832 senesine ait olan mektep ilahilerine örnekler verilebilir[188].

İâhî-i Mekteb

1

"Yâ ilâhi başlayalım ismi bismillah ile
Bu duaya el açalu(m) ismi bismillah ile
Sen kabul eyle duamız besmele hürmetine
İlmini eyle müyesser yâ ilâhe'l' âlemin
Ol Muhammed hürmetine meded eyle yâ Mu'în
İlmini eyle müyesser yâ ilâhe'l' âlemin
Kapuna geldik niyaza yâ ilâhe'l' âlemin
Eyleyüb mansur muzaffer kullarına yâ Mu'în

2

Hamdülillâh bir mübârek günde idik ibtidâ
"Rabbiyessir ve lâ tüassir" diyerek kıldık edâ
"Râbbi temmim" ol habibin hürmetiçün ey hüdâ
Keremkâni mektebin budur niyâzı dâ'ima
Bizi câhil koma yârab 'ilmi nâfi' kıl atâ
'Aşksız cümle kerîmâ hazret-i Kur'ân-ı'na
Bize âsân eyle ilmi gelmişiz ihsanına
Bizi câhil koma yârab 'ilm-i nâfi' kıl atâ

3

Yâ İlâhî sana geldik bizi mahzun eyleme
Fahr-i âlem hürmetine ey Kadiri lâ-yezâl
Ol kıyamet günlerinde bizi mahrum eyleme
Arşi a'lâ hürmetine ey Sabûrı lâ-yezâl
Ehl-i islâm gice gündüz senden uma rahmeti
Eyle mesrur cümlemizi virmeye yâ rab âfeti
Her belâlardan mu'af it dâ'imâ vir rahmeti
Levh-i mahfuz hürmetiçün ey şekürü lâyezâl
Dîn-i islâm üzerine kasd iden düşmânları
Paymal it yâ ilâhî ola hüsrân hâlleri

[187] Pakalın, **age,**58.
[188] Ali Birinci, **" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri", " Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mektep İlâhileri",** (Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi, 1982): 46-54.

Dinimiz il e müşerref hem zelil it anları
Ol celâlîn hürmetiçün ey kerîm ü lâyezâl"

Âmin Alayı için yapılan hazırlıklar tamamlandıktan kısa bir süre sonra mektepte okumakta olan çocuklar ve ilahiciler görünmeye başlarlar. Bazen her mektebin kendi ilahicileri mevcut olurken bazen de İstanbul'da sesi ve ilahileri ile meşhur olan ilahicilerin de talep üzerine alaya katıldığı bilinmektedir. Tam bu zamanlarda mektebe başlayacak çocuğun evinin önünde ve sokaklarda büyük bir kalabalık olmaktadır. Çocuğun alınacağı evin kapısının önünde, eyerinde kırmızı kalın bir ip olan siyah eyerli bir midilli durur[189]. Sözlü Kaynak babası için yapılan Alaya dair yaşananları şöyle anlatır[190]:

> Mektepten bir ilahici talebe seçilirmiş ve bu talebe alay ile birlikte ilahi söylermiş. "Bu alay mektebe başlayacak talebenin evinin önüne kadar gelirmiş. Evin önünde mektep hocası da yanlarında olarak bir müddet daha ilahi okunurmuş. Evde süslenip hazırlanmış olan çocuk yine özel olarak hazırlanmış kesesindeki cüzünü boynuna takıp alaya katılırmış. Eğer mektep uzak ise çocuk bir ata bindirilip mektebe kadar at üzerinde götürülürmüş. Bu esnada yolda giderken ilahilere de devam edilirmiş, bu ilahiler bilhassa Yunus Emre'den seçilirmiş."

3.3. Okula Başlama Sırasındaki Âdet ve İnanışlar

Âdet ve inanışlar; toplum nezdinde çoğunluk tarafından kabul görmüş, öteden beri devam ettirilen günlük hayata yerleşmiş olan uygulamalardır. İnsanoğlunun ilkel dönemlerinden beri birçok uygulama değişkenlik gösterse de bu âdet ve inanışlar benzeri hisler ve amaçlarla hala devam etmektedir.

3.3.1. Çocuğun Sırtta Taşınması

Boratav'dan edinilen bilgilere göre Çankırı'da Âmin Alayı'nda kadınlar da bulunur ve sevap elde etmek amacıyla mektebe başlayacak çocuğu sırtlarında taşırlar. Bursa'da ise merasim boyunca çocuk yere bastırılmaz, çocuk mektebe giderken ve mektepten gelirken kucaktan kucağa verilip arabaya bindirilir. Yusufeli'nde çocuğun mektep yolunda karşılaştığı ilk insanın karakterine göre çocuğun geleceği üzerinde tahminlerde bulunulur, uğurlu olup olmadığı tahmin edilir; bilgin, eğitim görmüş birine rastlaması, çocuğun da iyi bir eğitim hayatına sahip olacağı manasına gelir [191]. Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, Çankırı'da mektebe başlayacak çocuk için yapılan

[189] Pakalın, **age,**58.
[190] KK1
[191] Boratav, **age,**207.

uygulamaları, çocuğun sırtta taşınmasını ve mektebe başlama merasimini şöyle anlatır[192]:

> "(…) Arkada Hocalar, erkek hısım ve akraba ve en nihayet kadınlar giderdi. Çocuk ortada bulunurdu. Bunların en arkasında kalburlara konmuş ekmekler taşınırdı. Kadınların ilme muhabbeti olduğu için, çocuğu en yaşlı kadın sevap olsun diyerek hiç olmazsa yarı yola kadar sırtında taşırdı. Bunun için ekseriya "sevabı sen alacaksın, ben alacağım" diye niza bile ederlerdi. Eğer çocuğun babası hatırlı ve zengin ise alaya başka mektep çocukları da iştirak eder, meneccim okuyan hafızların ardından "âmin" diye bağırırlardı".

3.3.2. Çocuğun Midilli, At ya da Faytona Bindirilmesi

Mektebe başlayacak çocukların çoğunda yaşamlarındaki bu yeni döneme geçerken hem korkuların hem de çekincelerin olduğu bilinmektedir. Bazı âdetlerin uygulanması ile çocuğun endişelerini yenebilmesini kolaylaştırır ve bu da mektep için heveslenmesine yardımcı olur. Motivasyonu artıran bu âdetlerden biri de mektebe başlayacak çocuğun bindirildiği, midilli, at ya da faytondur. Osman Nuri Ergin, bu durum için şunları dile getirir: "İstanbul sokakları dar ve dik olduğu devirlerde araba yerine çok kere çocuk midilliye bindirilir ve bu daha ziyade hoşa giderdi.[193]"Ahmet Rasim de midilliye bindirilmesi ile ilgili bir hatırasında şöyle anlatır [194]:

> "(…) Bekleyiş ateşi, Kalfa'nın birden bire içeriye girerek
>
> -Haydi! Yürüyün!... Kumandasıyla söndü. Hüryaaa!... Mektepten boşandık. Sokak kapısı önünde bir daha vaziyet alıp tabur usulü dizildik. Bir de ne göreyim? Benim sürücü.
>
> Kambur Felek'in midillisi önümüzde değil mi? Doru rengi, düşük sağrısı, çırpınıp duran kılkuyruğu, üzerine sağlı sollu iki büyücek elin ortasında kalmış, kırmızı fesinin etrafı iki parmak kalınlığında sırmalı sarıklarla dolanmış, arkası bize dönük, bir çocuk yürüyor. Ne derseniz deyin, ben midilliyi kıskandım!"

Çocuğun güzelce giydirilmesi ve süslenmesinin ardından sırada onu mektebe götürecek midilli, at ya da faytona bindirilmesi gelir. Bu âdetin öncesi kadar gerçekleştiği esna da yaşanan hisler de hatıralar da aktarılır. Sadri Sema bir çocuğun heyecanını ve gururunu şu sözlerle tarif eder [195]:

> "Mektebe yeni başlayacak çocuk giyinmiş, kuşanmış, süslenmiş, olarak evin kapısında sabırsızlıkla mektep alayını beklemektedir. Orada hazır bulunan faytona atlar ve Âmin Alayı, ilâhiler ve ilâhiciler arasında yola çıkar. Mektebe başlanacak çocuğun, bir günlük saltanatıdır bu. Arabanın içinde sevinç ve heyecandan titremektedir o gün. Etrafına haklı bir gururla bakmaktadır o gün"

---

[192] Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan" Çankırı Tarih ve Halkiyatı" s.174-175 (2002):174-175 (Aktaran: Koçak, Aynur. "Memleket Hatıraları I" **Türk Tarih Kurumu**, 2012.

[193] Ergin, **age,**92.

[194] Birinci, Kara, **age**,111.

[195] **age,**307.

3.3.3. Kurban Kesilmesi

Uygulanan âdetlerden biri de evrensel bir ibadet olan kurbandır. Kamus-ı Türki'de kurban için şu ifade yer alır: "Fî-sebili'llah kesilen ve Cenab-ı Hakk'a vesile-i takarrüb addolunan koyun vesair eti yenir hayvan." Burada söylendiği üzere; Kurban, Allah'a yakınlaşmak için adanan bir candır, dua şeklidir. "Eski Sami dünyasının tümünde böyle bir kurban, dinsel işlevine rağmen, sadece bir anane, anlamı tümüyle kavranılabilir bir ayinken Hz. İbrahim'in durumunda bir inanç eylemidir.[196]" Kurbanın mektebe başlama merasiminde de bir anane ve dua niteliği taşıdığı görülür. Ercüment Ekrem şöyle anlatır: " Mektebin kapısında ekseriya kurban kesilir, çocuk mektepten içeriye ilk adımını o kurbanın kanına basarak atardı" [197]. Bir başka hatıra da Celal Esat Arseven'e aittir[198]:

> "Uzak mahallelere kadar akseden bu âmin sesleri arasında mektebe geldik. Kapıda bir kurban kesildi, çocuklara külahlarla şeker dağıtıldı, karanlık merdivenlerden çıkarak dershaneye girdik".

3.3.4. El Öpme

El öpme geleneği dini bir vecibeyle ilgili değildir. Toplumumuzda varlığını hissettiren yaygın bir gelenektir. Özellikle; bayram günlerinde, vedalarda, kavuşmalarda, kız isteme merasiminde, gelin alma âdeti esnasında kız evden çıkarken ve bunun gibi çeşitli zamanlarda büyükler küçüklere ellerini öptürürler.

Talebe sıbyan mektebine ilk dersi aldıktan hemen sonra da önce hocasının daha sonra da oradaki büyüklerinin ellerini öper. Bazen de ona ders öncesi yardımcı olan kalfanın elini öptüğü bilinmektedir. Öyle ki çocuklar sadece dersten önce değil dersten sonra da hocalarının elini öperler[199]. Ahmet Rasim mektebe başladığı de gün çok defa el öptüğünü şu sözlerle anlatır[200]:

> "(…) Tahir Ağa'nın yanında beş on yeni arkadaşım da vardı. Ben de aralarına karıştım. Yürüdük mektebe girdik.
>
> İşte bu binaya tıkılmak amacı. Mektep bahçe gibi, meydan gibi bir yer olmalı ki, insanın ayrıldığına değsin. Merdivenlere kadar sağlamlığını kaybetmeyen ayaklarım, oradan itibaren gevşedi. Geri geri gitmiyordu, ama ilerlemek de istemiyordu.
>
> Sözün kısası hep birlikte imece ile çıktık. Dershaneden girdik ki bizim Kalka Mümin Efendi yerinde oturuyor. Benim kendisi pufla, yüzü mavi zemin iri sarışın dallı minderim de yanı başında.
>
> Bir el öpme daha…

---

[196] Eliade Mircea, **"Ebedi Dönüş Mitosu",** çev. Ümit Altuğ, (Ankara: İmge Yayınevi,1994): 79.
[197] Birinci, Kara, **age,**283.
[198] **age**,273.
[199] Hamarat, **age**,93.
[200] **age**,100.

-Otur.

Ne yapacaksın? Oturacaksın. Mindere diz çöktüm.”

Çocuğun hocaya teslimi sırasında aile, hocaya daima ihtiram göstermesi konusunda çocuğu uyarır mahiyette sözler etmektedir.” Eti senin, kemiği benim” sözünün hem hoca için hem de çocuk için söylenmekte olduğu düşünülebilir. Zeki Mesud Aslan hatırasında şöyle anlatmaktadır[201]:

> “ Mustafa’nın anası:
>
> -İşte getirdim. Eti senin, kemiği benim dedi.
>
> Gevrek Hoca biraz da yapmacık bir sertlikle, Mustafa’nın yüzüne bakarak, önüme diz çök, otur dedi.
>
> Rabbi yesiri oku, dedi.
>
> Mustafa onu su gibi biliyordu. Okudu.
>
> Aferin sana. Bu çocuk çabuk öğrenecek. Hani amme cüzün? Çantanda öyle mi? Çıkar bakayım, işte şu baştan iki satırı ezberleyinceye kadar tekrarla. (…)
>
> Mustafa kalktı, Gevrek Hocanın elini öptü ve hocanın oturduğu sundurmadan inerek bahçenin öbür ucunda bulunan ve nisbeten daha yüksek olan ve sınıf vazifesini gören sundurmaya geçti.”

Hacı Şeyhoğlu Hasan Çankırı’da mektebe başlayan bir çocuğun hocasının elini ilk defa öptüğü zamanı şöyle anlatır: “ Mektebe varınca herkes yerli yerince oturur. Çocuğa hocasının eli öptürülürdü[202]”

Sözlü kaynaktan öğrenildiği üzere, talebenin ilk dersinden döndükten sonra mahalledeki yaşlı kadınlar tarafından hürmetle karşılandığı ve artık ilim yolunda ilk adımı atması sebebiyle gelecekte şahsiyetli ve muhterem bir insan olacağı düşünüldüğünden, bir sevgi ifadesi olarak çocuğun başı okşandıktan sonra elinin öpüldüğü edinilen bilgiler arasındadır[203].

3.3.5. Çocuklara Şeker ve Harçlık Verilmesi

Merasim öncesinde ya da sonrasında yapılan adetler sadece mektebe başlayacak çocuğu mutlu etmez, diğer çocuklar da düşünülür ve mutlu olmaları sağlanır. Çocukların verilecek harçlık için heveslendiğini Ahmet Rasim hatırasında şöyle paylaşır[204]:

> “ Âmin Alayı, mektep kapısında da ayrıca bir dua ile üç âminden sonra bozuldu. İçeriye kapağı atan atana! Kalfa bağırıyordu:
>
> - Herkes yerli yerine oturacak… Oturmayanlara para verilmeyecek! Pehlivan Hoca o cılız çocuğu karşısına aldı. Daha önce size anlattığım gibi ilk dersi verdi. Biz sessiz ve bekler

[201] **age**,152.
[202] **age,**319.
[203] KK7
[204] **age**,112.

> durumda… Bizimle birlikte dolaşan Şeyh Ahmet Efendi yanında bir iki kişi daha dolaşmaya başladı. Bana herkese ikişer tane veriliyor gibi geliyordu. Bana gelince, bir tane verdi ama biraz iriceydi. Bir eski bakır yirmilik.
>
> Eyvah! Nesi var? O zamanın bakır yirmiliği şimdiki kâğıt çeyreğin yanında en üst rütbe sahibi gibi kalır!"

Ercüment Ekrem de çocukların harçlıklarla sevindirildiğini dile getirir[205]:

> "Hoca efendi bir işaret verir, talebe kapının dışında iki keçeli saf kurarlar. Mesut baba onları da sevindirecek, kendi sevincinden onlara da pay ayıracaktır.
>
> Bir bir uzanan ufacık avuçların içine çil kuruşlar, ikilikler bırakılır."

Çocukları her dönemde cezbeden yiyeceklerden olan şeker o dönemde de onlar için sevinç vesilesidir. Çocukları ödüllendirmek için külahlarla şeker ikram edilir. Yahya Kemal alay sonunda harçlık ve şeker aldığını anlatır[206]:

> " Galiba bizim Yeni mektep çocuklarından başka, diğer mahalle mekteplerinin çocukları da gelmişler. Çünkü alay büyüktü. Bütün bu çocuklara külahlarla şeker ve birer gün harçlığı verilmişti."

Çocuk sayısının fazla olması bu ikramlara engel değildir. Alaya katılan tüm çocuklar ve hatta mahalledekilere şeker verilir.

3.3.6. Hocaya ve Kalfaya Hediye Verilmesi

Hasan Âli Yücel Kalfaya takdim edilen hediye âdetinden hatırasında bahsetmektedir[207]:

> "Beni Recep Kalfa gelip hocamın önünden kaldırdı. Başıma geçirdikleri koskoca şey, cüz kesesi idi. Fesim de kalfanın elinde idi. Bu halde sokağa çıktık. Utana utana Langa'daki evimize kadar geldik. Bir an önce ben içeri girmek istedim, kalfa bırakmadı. Mustafa Lala'ya "Hanım efendiye haber vermesini söyledi. Ailemizin büyüğü olan anneannem aşağıya indi. Başımdan cüz kesesini çıkardı, kalfadan fesimi alıp giydirdi. Kalfanın ihtarı üzerine elini öptüm, o da beni öptü. Recep Kalfa kapının önünden gitmiyordu. Anneannem iğreti dövşürülmüş bir ipekli mendil uzattı, teşekkür etti ve ancak ondan sonra kapıyı kapadı ve gitti. Öğrendim ki anneannem bu mendilin ucuna yarım Osmanlı altını bağlamış."

Tahiru'l-Mevlevî o günlere dair hatıralarını anlatır "çocuk derse başlattırılıp hocaya dua ettirildikten sonra mektepteki etfale ikişer, üçer kuruş, hoca ile -mubassır yahut muallim muavini demek olan- kalfaya ucuna birkaç mecidiye bağlanılmış birer mendil verilirdi" diyerek bu âdetten bahsetmektedir. Ayrıca şunları da ekler: "Hoca ile kalfaya verilen nakdi hediyeye ceblik çuha yahut mintanlık kumaş ilave edildiği de olurdu" [208].

---

[205] **age**,285.
[206] **age,**117.
[207] **age,**129.
[208] **age,**356.

Hocaya ve Kalfaya verilen hediyeler her zaman para ya da altın değildir. Bazen yapılan tatlılar da armağan edilmektedir. Muhtar Nasuhoğlu o günleri anlatarak: "Tepsi tepsi getirilen saray lokmaları mektepte yenildi. Birer tepsi de hocaya, kalfaya verildi." [209] der. Sermet Muhtar Alus ise : " Hoca Efendiye bir kat çamaşır; daha dökülüp saçılanlar tarafından baştan aşağı giyim kuşam; sarık, lata, şalvar. Keza kalfaya çamaşır. Kalfa cübbelinin muavini makamında, onun da okutması var; mektebin mubassırı kabilinden." diyerek verilen hediyelerden söz etmektedir[210]. Sadri Sema o günlere dair hatıralarını aktarırken yukarıda bahsedilen âdet hakkında şu satırları paylaşır: "Hocaya, kalfaya tatlılar gönderilir. Baklava, helva, saray hurması gibi şeyler. Varlıklı olanlar tarafından mendil, kumaş, kuşak filan da hediye edilirdi[211]".

Osmanlı Dönemi'nde hocalara karşı fazlaca saygı ve minnet duyulmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak aileler tarafından bazen sözle bazen de hediyelerle şükranları ifade edilmektedir.

3.3.7. Lokma ve İkramların Dağıtılması

Osmanlı Dönemi gündelik yaşamında yahut özel günlerde şerbetli tatlılar, lokmalar ve helvalar yapılır. Bazen bir vefat bazen de mektebe başlama töreni ya da bir bebeğin dünyaya gelmesi bu âdet için vesiledir. İkramlıklar hem misafirperverliğin hem de cömertliğin bir ifadesi olarak sayılabilir. Hasan Âli Yücel ilk dersinin akabinde dağıtılan lokmaları hatırasında anlatır[212]:

> "Yaldız çerçeveli kareler içine basılmış harflere bön bön bakıyorum, "elif", "be" yi en sondaki "ye" yi unutmamıştım. Fakat geri küsurunun adları hiç hatırımda kalmamıştı. Bunları nasıl öğreneceğimi düşünüp ne güç bir işe başladığımı sıkıntı ile kafamdan geçirirken sınıfta bir kığıştı oldu. Camlı kapı ardına kadar açılmış, tepsilerle lokma geliyordu. Kapı yanında oturan genç, şaşı gözlü molla (bu, kalfamız Recep'ti), çocukları onar onar tepsilerin başına oturttu. Beni de kendi oturduğu tepsiye aldı. Çocuklar elleriyle lokmaları öyle kapışıyorlardı ki, bir kere bile bu tepeleme konmuş, altın sarısı saray lokmasına elimi uzatmaya cesaret edemedim. Bizim kalfa da dahil, hiç kimse başkasına dikkat edecek halde değildi. Şaştım kaldım, kısa bir zaman içinde tepsilerde lokmadan eser kalmamıştı. Eller, ağızlar, üstler başlar vıcık vıcık tatlı içerisinde idi."

İkramlar dağıtılırken bazen mektep hocasına ve Kalfaya verilmek üzere bir armağanın de yanına eklendiği görülmektedir. Sadri Sema'nın hatıralarından şu sözler örnek verilebilir[213]:

> "Bu ananeleri müteakip davetlilere ve çocuklara bir ziyafet çekilirdi. Lokma, helva, zerde, pilav gibi şeyler verilirdi. Daha sonra mektep hocası ile mektep kalfasına paralar verilir ve ayrıca,

[209] **age,**190.
[210] **age,**355.
[211] **age,**314.
[212] **age,**126.
[213] **age,**308.

çuhalar, kumaşlar, hediye edilirdi ki hoca ve kalfa bu çuhalar ve kumaşlarla cübbe, gömlek yaptırırlardı."

3.4. Okuldaki Görevliler

Sıbyan mekteplerinde yönetim kadrosu: mektebin bina tamirat ve bakım harcamaları, hocaların ücretlerinin yanı sıra talebelerin her nevi giderleri için çalışmalar yapmaktadır. İdari kadroda hocanın yanında ayrıca Nâzır, Kâtip, Câbi ve Vekilharç da görev yapar. Nâzırın vakfa dair bir karar yetkisi bulunmaz. Yalnızca mütevelliler tarafından vakfın kurallarına ne derece itaat edildiğini kontrol eder ve vakfa zarar verebilecek davranışlar konusunda dikkatlidir. Atama için mütevellide hangi nitelikler aranıyorsa nazırlar için de geçerlidir. Kâtib, mektebi ve vakfı ilgilendiren yazışmaların tümünü yapar, vakıftaki erzak kullanımını veya eşyaları hususi deftere kaydeder. Câbi ise vakıf gelirlerinin tahsil edilmesi ve kontrolü için görevlidir. Bununla birlikte vakfın ihtiyacı olan eşyalar ve malzemeler vekilharcın mesuliyetindedir[214]. Görevlilerde bulunması gereken nitelikler ve ödenecek ücretler vakfiyelerde belirtilmektedir.

3.4.1. Mütevelli

Mütevelli yönetim kadrosunda bulunan en yetkin görevlidir. Bu görevdeki kimseler vakıf tarafından seçilir ya da vakfın belirlediği şartlar doğrultusunda göreve kabul edilir[215]. Genellikle Mütevellinin halk içinde güvenilir ve dindar bir insan olarak tanınması, itibar sahibi, isabetli kararlar alabilen bir insan olması gibi vasıfları vazifeye atanmasında önemli kıstaslardır[216]. "Mütevelliler, vakıf şartlarına uygun olarak kadının nasbı ile tayin olmaktadır" [217].

Sıbyan mekteplerinden yükümlü olan mütevelliler, eğer görevlerini yerine getiremeyecek kadar rahatsız olurlar ise o zaman bir sorgu sürecinden sonra görevlerini bir başkasına devredebilmektedir. Görevi başında ihmali ve kusuru olan mütevelli hemen görevden uzaklaştırılmaktadır. Yapılan hizmet karşılığında mütevelliler yevmiye olarak 1-3 akçe arasında ücret alırlar[218].

---

[214] Hızlı Mefail "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Bursa Örneği)", **Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, 12-15 Nisan 1999** s.109-115.
[215] Bahaeddin Yediyıldız, **Vakıf, İslam Ansiklopedisi,** c. 8, (İstanbul: MEB, 1986): 153-172.
[216] Salih Pay, **Türkler Ansiklopedisi,** c.10,(Ankara: Yeni Türkiye,2002): 491-509.
[217]Mehmet Zeki Pakalın, "Âmin Alayı" **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, c. 2, (İstanbul: MEB, 1993): 640.
[218] Mefail Hızlı, **Türkler Ansiklopedisi,** c.10,(Ankara: Yeni Türkiye,2002): 426-435.

3.4.2. Muallim

Sıbyan mekteplerinde görev yapan hocalar genellikle medreselerde öğrenim görmüş, cami ya da mescitte imamlık veya müezzinlik görevinde bulunmuş veya bulunan kimselerdir[219].“Kelime olarak “muallim”: öğreten, öğretici demek olup mekteple ilişkilendirildiğinde çocuklara Kur’an-ı Kerim okumayı, dini bilgileri ve yazmayı öğreten kişi anlamını kazanmaktadır” [220].

Hocalar bu vazife için seçilirken “Nefsi enfes sahibi, rıza-yı hak talibi ve bir salih hafız-ı kelamullah, namazın erkân ve şeraitin bilir, sıbyan talimine münasip ve kadir kimse” olmasına özen gösterilir.[221] Mektep Hocası ile kalfalar bazen mahalledeki en şerefli ve haysiyet sahibi insanlardan seçilir. Mektepte eğitim ve öğretimi verecek kişinin fiziksel olarak sağlıklı, zeki olarak tanınmış yaşlılardan olmasına özen gösterilir[222]. Buradaki amaç Hocanın belli bir olgunlukta ve kültürlü olmasıdır. Ayrıca çocuklara tecrübelerini aktarırken yaş almış olmanın verdiği hissiyat sayesinde onlarla kolay bir şekilde iletişim kurmasıdır. Hocanın bu özelliklerinin talebe iyi bir şekilde manevi bağ kurmasına yardımcı olduğu düşünülür. Bu sayede, sıbyan mektebini bitirmiş olanlar, yaşlarından olması gerekenden daha fazla olgunluğa ve hayat bilgisine sahip olmaktadırlar[223].

Misal vermek gerekirse, Fatih Sultan Mehmet Dönemi’nde bu mekteplerde görev alacak hocalar için Sahn-ı Seman ve Eyüp medreselerinde farklı dersler verilir. Fakat bir müddet sonra bu dersler önemsenmez ve medreseden mezun olan herkes hocalık yapabilir[224]. Nitekim mektepte görev yapacak hocanın kabulünde hem Kadı’nın hem de şehirde tanınmış, saygı duyulan kimselerin kararı etkilidir. Sonraki aşamada ise mektepte hoca olarak görevlendirilmesine karar verilen kişinin adı, Kadı’nın arzı ile padişaha iletilir, padişah da onaylayıp berat verirse hocanın göreve kabulü kesinleşmiş olur[225].

---

[219] Ünal Taşkın, “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** c. 1 s. 3 (2008): 347.
[220] Hızlı, **age,** 209.
[221] Yücel Gelişli, **Türkler Ansiklopedisi,** c.15,(Ankara: Yeni Türkiye,2002):39.
[222] Bkz. Ek. 9
[223]“Sıbyan mektebi Tarihçesi” http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/tarihce/sibyan-mektebi tarihcesi-3.html [13.10.2018]
[224] Cahit Baltacı, **“Eğitim Sistemi”, Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti: Devlet yönetimi, İktisat, Askeri Teşkilat, Eğitim Sistemi, Gündelik Hayat”** (İstanbul: İz Yayınevi, 1999), 246.
[225] Musa Çadırcı, **“Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”,** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları),96.

Genellikle muallimler hayatları boyunca aynı yerde görev yaparlar. Muallim yaşamını yitirirse yerine münasip görülen biri gelir. Vefat etmeleri haricinde muallimler görevlerinden feragat edip bırakmaları durumunda yerlerine önerilecek şahsın "hükm-i hümayûn" sahibi olması koşuluyla onun yerine başkasını tavsiye edebilirler. Haber vermeksizin mektepten ayrılan ya da şehirden izinsiz ayrılışı anlaşılan kişilerin yerine derhal muallim atanmaktadır. Bununla birlikte bazı sebeplerden ötürü izinli olup görevini bırakan muallimlerin yerlerine başka bir muallime geçici olarak görev vermeleri uygun görülür. Muallim vazifesini yapamayacak bir özre sahipse yerine bıraktığı kişinin ismini ve yapacağı görevi mahkeme kayıtlarına geçirmek mecburiyetindedir. Muallimler bazen başka biriyle becayiş yoluyla değiştirebilmektedir. Bu uygulamaya "İstibdal" denmektedir. İki tarafında mahkemeye gelip rızalarının olduğunu bildirmeleri gereklidir. Muallimin görevinden uzaklaştırılma durumu söz konusuysa yerine geçecek kişi bir sınav ile vazifesine başlamaktadır[226]. Koçi Bey, dönemin Muallimleri hakkındaki halkın görüşlerini risalesinde şu sözleri kaleme alır[227]:

> "Bir müderris duacıları yoldan geçse, bütün halk tamamen ona dönüp pek fazla hürmet ve ikram ederlerdi. Irz ve vakarları olgun halde idi. Dışarı çıktıkları vakit, kendileri ve adamları babayani elbiseler giyerlerdi. Kat'iyyen süs ve zarafetleri yoktu. Beyhude seyir ve süluk ve yüksek mevki isteğinde değillerdi. Herkes evlerinde ilim ile uğraşıp çıktıklarında ya derse, ya cami-i şerife yahut Allah için sevdikleri kimselerin ziyaretlerine giderlerdi"

Herkesin nezdinde, mektepler ve burada görev yapan hocaların varlığı "adam olabilmenin" vesilesidir. Bu sebepledir ki o dönem şöyle bir söz vardır: "Mektep bir mekseb-i edeptir". Manası: "Mektep, terbiyenin kazanıldığı yerdir" şeklindedir[228].

Hocanın görevlendirmesi kız mekteplerinde farklı bir şekilde mümkündür. Medrese mezunu olmamalarına rağmen "Tuhfe-i Vehbi" ile " Subha-i Sıbyan" risalelerinden okuyup yetişen yaşlı kadınların da mektepte muallime oldukları bilgisi bugün mevcuttur. Ayrıca medrese mezunu herkesin muallim olmasına engel olmak amacıyla 1868 yılında Darulmuallimin-i Sıbyan adında bir muallim mektebinin açılması uygun görülür. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde de yalnızca bu mektebi bitirenlerin sıbyan mekteplerinde muallim olarak görev yapabilecekleri şartı getirilir[229]. İlmî ve ahlaki olarak hocaların yeterliliklerinin önemli olduğu hususunda

---

[226] Hızlı, **age**, 210-21.
[227] Zuhuri Danışman, **" Koçi Bey Risalesi",** (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1972): 28-29
[228] Yahya Akyüz, **"Türk Eğitim Tarihi MÖ. 1000- MS. 2015",** (Ankara: Pegem Akademi Yayınları: 93.
[229] Cahit Baltacı, **"Eğitim Sistemi", Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti: Devlet yönetimi, İktisat, Askeri Teşkilat, Eğitim Sistemi, Gündelik Hayat"** (İstanbul: İz Yayınevi, 1999):246.

Süleymaniye Vakfiyesi önemli bir örnek teşkil etmektedir. Vakfiyede:"Ahadis-i Nebeviyye ve Ahbar-i Mustafeviyye nakl olunmak içün bina olunan Darü'l hadis" de bir âlim ü amil ve fazıl ü kâmil, tefsir-i Kur"an-i fasihe kadir ve nakl-i ahadis-i sahihade mahir, mesabih-i pür tab gibi fezayil-i zahir…" ibareleri yer almaktadır[230].

Sıbyan mekteplerinde görev yapan muallim ve muallimelerin hem halk içinde hem de çocuklar nezdinde itibarı büyüktür. Çocuklar mekteplerine ve hocalarına saygılı davranmak mecburiyetindedirler. Hoca, ana ve babadan daha üstün görülür ve bu her fırsatta çocuğa hatırlatılır. Bu konuda şöyle bir kabul vardır: "Hoca hakkı, ana baba hakkından büyüktür. Birisi dünyaya getirir, öteki adam eder." Bu mektepte görev alan hocalar hayatlarını refah içinde yaşarlar, şehirde itibar sahibi olanlar onların tüm ihtiyaçlarının temini konusunda özen gösterirler[231]. Hocalar mahalle dedikodularına asla karışmaz, örnek teşkil eden bir insan olarak insanlar tarafından uygun görülmeyen yerlere gitmez, avam içinde oturmazlar[232].Mektep Hocalarından Mehmed b. Receb Dai Efendi bu konu hakkındaki düşüncelerini "Nevhatü"l-Uşşak" isimli eserinde şöyle dile getirmektedir[233]:

"Dolardı mektebîmin îçi sıbyân
Ederdim onlarâ tâ"lîm-i Kur"ân
Olup beş vaktde mihrâbâ mülâzım
Bu mâ"nâlardı ancak, bâna lâzım
Değildim halkın ağ-û kaaresinde
Oturmazdım avâmın âresinde."

Muallimler, talebeleriyle yakından ilgilenirler. Çocuklardan biri rahatsızlanıp mektebe gidemezse hoca efendi üç gün sonra sınıfın sınıf başı olan çocuğu gönderir talebenin hatırını sordurur ve kendisinin, arkadaşlarının selâmını iletir. Hastalık devam ederse, bu defa hoca efendi hatır sormak için mektep halifesini gönderir. Ayrıca kendisinin ve çocukların selâmının yanı sıra biraz da gevrek denen kızartılmış ekmek yollar. Rahatsızlığın daha da uzaması halinde hoca efendi kendisi çocuğun evine hatırını sormaya gider. Çocuğun yanına oturur, çocuğa rahatsızlığını hissettirmeden içinden sessizce bir ayet okur ve çocuğa doğru üfler[234].

---

[230] Kemal Edip Kürkçüoğlu , "**Süleymaniye Vakfiyesi",** (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1962): 107.
[231] Koçak, Şirin, Yavuz, **age,**79.
[232] Özyalvaç, **age,**18.
[233] Dâi Mehmed ibn-i Receb,**" Nevhatü'l Uşşak"** (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1261),16.
[234] Abdülaziz Bey, **age,**64.

Osmanlı Devleti'nde sadece sıbyan mekteplerinde görev almak üzere muallim yetiştirilecek okullardan ilk defa Fatih Vakfiyesinde bahsedilir fakat bu uygulama 19. yüzyıla gelininceye kadar tam manasıyla uygulanamaz. Sıbyan mektepleri için muallim yetiştirecek olan ilk yer 1868 yılında "Dârülmuallimin-i Sıbyan"dır. Daha sonra 1869 yılı Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile de muallim okullarının amacı, içeriği ve genel programı belirlenmiştir[235].

3.4.3. Kalfa (Halife)

Kalfa, mektepte muallime yardımcı olan kişidir. Aynı zamanda Halife olarak da isimlendirilmektedir. Mektepte ders yapılırken muallime tarafından ihtiyaç olduğu belirtilen konularda yardımcı olmaktadır. Eğer muallimin derse giremezse dersi kalfa yapmaktadır. "Kalfanın sâlih, dindar, zühd ve takvasıyla ile tanınan Kur'an ehlinden bir kimse olması gerekmektedir[236]" Ayrıca kalfalar mektepteki talebeler içinde durumu zayıf olanlar ve mektebe ilk defa başlayanların öğrendiklerini tekrar etmesine yardımcı olarak onların da diğer talebelere yetişmelerine destek olur. Kalfalar sayesinde hem eğitimde süreklilik hem de talebelerin disiplini sağlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet 'in Vakfiyesinde kalfadan şu sözlerle bahsedilmektedir[237]:

> "…Ve kalfanın da muallimi evvelin tâlim eylediğini etfale tekrir ve iade ve istiskali hizmet eylemeyüp bilmedikleri mevazii lütf ve rıfk ile ifade eylemek" burada söylenen, " yardımcısı da muallimin çocuklara öğrettiklerini tekrar ve müzakere ettirecek, görevini zor bulup sevmemezlik etmeyecek ve çocuklara bilmedikleri konuları güzellikle ve yumuşak huyla anlatacak."

Kalfalar sadece muallime yardımcı olduğu için ücret almaz aynı zamanda cüz tilavetinden de bir ücret alır. Kalfalar çok çalışarak her yere yetişmeye çalışırlar. Renkli yaz-sil kâğıtlarını mühürleyip çocukların derslerini ezberledikten sonra huysuzluk yapmalarına da izin vermezler. Çocuklar eve gidip gelirken onlara yardım ederler. Zaman zaman büyük sınıflardan öğrenciler kalfaya yardım ederler[238]. Kalfaların mekteplerde çalışabilmesi için muallimlerin görevlendirilmesinde olduğu gibi bazı kıstaslara dikkat edilir. Kalfalar için genellikle 1-2 akçe arasında yevmiye verilir. Fakat 3 akçe ödenen yerler de mevcuttur[239].

---

[235] Yahya Akyüz, (1994), **"Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan1993'e)",** (İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994): 181- 182.
[236] Kemal Edip Kürkçüoğlu, "**Süleymaniye vakfiyesi**" (İstanbul: vakıflar umum müdürlüğü,1962): 37.
[237] Yahya Akyüz, "Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri", **OTAM,** s. 15 (2004): 93
[238] Muallim Naci, **"Ömer'in Çocukluğu",** Haz. Osman Sevir,(İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları,2005): 35.
[239] Hızlı, **age,**211.

3.4.4. Nâzır

Nâzır, mütevellilerin görevlerini yaparken vakfın kurallarına göre hareket edip etmediklerini ya da vakfı zarara uğratacak davranışlarda bulunup bulunmadıklarını kontrol etmekle görevlendirilmiş bir kişidir. Vakıf ile ilgili her hangi bir karar yetkisi bulunmamaktadır. Sadece mütevelli bu yetkiye sahiptir[240]. Mütevellilik ve nazırlık ilke olarak aynı kişide toplanmaz. Mütevellide aranan nitelikler nazırda da aranır. Nazırların aldıkları ücret 1-1,5 akçe civarındadır[241].

3.4.5. Bevvap (Kapıcı)

Bevvabın ilk görevi sabahları mektebi açmaktır. Daha sonra temizlik işine bakar, su temini ile ilgilenir, bahçe bakımı ile uğraşır ve çocukları sabahları teker teker çocukları adreslerinden alır.[242] Mektepte öğleden sonra çocuklar için ders molası verildiği için de evden yemek getirenler yemeklerini yerler. Eğer talebenin evi uzak değilse bevvab onu evine götürür ve ders arası bittiğinde yeniden mektebe getirir. Daima çocuklara göz kulak olan bevvab ders bitiminde de onlarla alakadardır. Mektepten hemen dağılmak yasaktır. Talebeler sıra olmuş vaziyette mektepten çıkar ve bevvab onları tek tek ailesine teslim eder[243]. Ahmet Rasim Tezgâhçılarda yer alan mektepte karşılaştığı bevvap hakkında şunları söyler[244]:

> " Daha binadan içeri girmeden karşımıza başına ibiği dik durmuş, beyaz keçe külah üzerine sarık sarılı geniş, yeni bir kavuk giymiş, kelle tıraş, kesik bıyık, çember sakal, mintanı kumlu sarı zemin üzerine siyah dallı basmadan, üstünde eski bir aba haydari, şal kuşaklı, eski şalvarlı biri çıktı."

3.4.6. Mubassır

Mekteplerdeki görevlilerden bir de mubassırlardır. Bu görevdeki kişi bugünkü güvenlik görevlileri gibi düşünülebilir[245].

3.4.7. Talebeler

Sıbyan mektebinde son sınıf talebeleri yeni talebelerle ilgilenirler. Küçük talebeler büyüklerine "abla" ya da "abi" diye hitap ederler. Hafızlığa başlayan, okuma

---

[240]Ali Himmet Berki, **"Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye Ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah Ve Tabirler"** , (Ankara: Doğuş Matbaası 1966): 44.
[241] Hızlı, **age,**212.
[242] Ali Birinci, İbrahim Kara**," Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri",** İstanbul: Dergâh Yayınları,2005,11.
[243]Naci, **age,**19.
[244] Hamarat, **age**,89-90.
[245]Çelik, **age,**131.

konusunda iyice yol kat etmiş büyük talebeler küçüklerin nezaretçiliğini yaparlar, onlara derslerini tekrar ettirirler. Talebeler "evci" ve "sepetçi" olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Öğle yemeği için eve gidenlere evci ya da evli, mektebe yemek getirenlere veyahut müstahdemden peynir, helva, ekmek, köfte gibi yiyecekler alanlara da sepetli denmektedir. Bu tabirin sebebi, çocukların yemeklerini kulpları olan küçük sepetlerle mektebe getirmesinden kaynaklanmaktadır[246].

3.5. Okulda Verilen Dersler

Osmanlı Dönemi'nde sıbyan mektepleri, ulaşılması mümkün olan her köşeye açılmıştır. 16.yüzyılda Osmanlı Devleti'ni gezerken her köyde mektebin varlığını gören bir Fransız seyyahı ilk tahsilin Osmanlı'da batı ülkeleriyle kıyaslanamayacak kadar kapsamlı olduğundan söz eder[247].

Vakfiye şartlarına, şehir, kasaba ve köylere göre mekteplerin ders programı farklılıklar gösterebilmektedir. Bazen de dönemlere ve hocalara göre program değişebilmektedir. Genellikle ; duaları düzgün okuyabilecek kadar Kur'an-ı Kerim ve Tecvid bilgileri, namaz sureleri, ilmihal bilgileri, nasıl namaz kılındığı şeklinde dini bilgilerle beraber tekbir getirme, salavat ve dini musiki eğitimi verilir. Derslerin temelinin Kur'an-ı Kerim'den esas alındığı görülmektedir[248]. Ana dersleri sırasıyla yazmak gerekirse şöyledir[249]:

Tablo 1: Verilen Ana Dersler

Elifba	İlmihal
Amme Cüzü	Türkçe Tecvid
Türkçe Lügat	Kur'an-ı Kerim
Ahlak ve Yazı	Hıfz-ı Kur'an

[246] Koçak, Şirin, Yavuz, **age,**79.
[247] İbrahim Ateş, "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", **Vakfılar Dergisi**, (1982):50.
[248] Kara, Birinci, **age,**12.
[249] Uğur Demirbağ, "Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi", **Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s.16 (2018): 411

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Eğitim Sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte derslerde değişiklikler görülür[250].

Tablo 2: Değişiklikler Sonrası Verilen Ana Dersler

Elifba	Yazı Talimi
Kur'an-ı Kerim	Muhtasar Fenn-i Hesap
Tecvid	Muhtasar Tarih-i Osmanî
Ahlak risaleleri	Muhtasar Coğrafya
İlmihal	Malumat-ı Nafia risaleleri

Muhtar Nasuhoğulu Sıbyan mektebinde gördüğü dersleri şu şekilde sıralar : "Süheyl Bey Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, Tecvid, A'mal-i erbaa, Coğrafya-yı umumi, Kıraat, Hat, İmla, Lugat, Tarih derslerini gördüm. Birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar üç sene devam ettim. Sınıfımın daima birincisi idim" diyerek o dönemki derslerden bahseder[251].Tevfik Sağlam ise Tecvid dersi için şu sözleri paylaşır[252]:

> "Nahilbend mektebinden hoşlandım. Oradaki hayatım rahat ve arızasız geçti. Üç yıl okuyarak ilköğretimi bitirdim. Okuldan çıktığım zaman Türkçe harekeli ve harekesiz yazıyı okuyabiliyor ve yazıyordum. Kur'an'ı hatmedip etmediğimi hatırlayamıyorum.
>
> Mahalle mekteplerinde hüsnü hat (güzel yazı) ve tecvit de öğretilirdi. Tecvit Kur'an'ı düzgün okumak kaidelerini öğreten bir dersti. Ders kitabı Tecvid-i Karabaş adında taş basması bir risale idi. Öyle bir kitap ki, anlamak çocukların değil, benim diyen büyüklerin bile haddi değildi. Cümlelerin çoğu "kaçan" sözü ile başlardı. Bunun manasını hiç bir zaman anlayamamışım. Kaçanın bilhassa Rumelilerin kullandığı "haçan" sözünün aynı olduğunu ve "ne vakit ki" anlamına geldiğini 76 yaşında "Türkçe sözlük"ten öğrendim. Karabaş tecvidinde ne terimler yoktu: idgam maa'l-gunne, idgam bila gunne, huruf-u ihfa, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl daha neler neler!"

17. asrın ortalarında yaşamış olan Mehmet Efendi'nin çalışmada daha önce örnek verilen " Nevhatü'l Uşşak" isimli şiirinde o dönemde hangi derslerin nasıl okutulduğu hakkında da malumat içerdiği görülmektedir[253]:

> "Dolardı mektebimin içi sıbyan
> Ederdim onlara tâ'limi Kur'an
> Oturdular çü tertib üzre sıbyan
> Kimi heyce okurdu kimi Kur'an

[250] **age,**414.
[251] Kara, Birinci, **age,**196.
[252] **age,**303-304.
[253] Reşat Ekrem Koçu, "Sıbyan Mektepleri", **Tarih Mecmuası,** c.1. s. 2. , (1966), 28.

Önümde her biri tekrar ederdi

Alıp dersini yerine giderdi."

Sultan II. Bayezıd'ın vakfiyesinde mevcut olan şu ifadeler, erken dönemlerde bir Sıbyan mektebi ders programını ile ilgili şu bilgileri sunmaktadır[254]:

> "Ve bir sâlih hafız-ı Kelâmullah ve namazın erkânın ve şerâitin bilir ve sıbyan talimine münasip ve kâdir kimesne Mualimhane‟de eytâmdan (yetimlerden) ve sıbyan-ı fukaradan otuz nefer oğlancıklara yevm-i Cumadan gayrı günlerde Mushaf-ı kerime baka, Kur'an metni okuta ve kemâ-yenbağî (gerektiği gibi) öğrete ve bildire ve mazilerin ve geçmiş derslerin dinleye. Ve namaza müteallik nesneleri okuta ve bildire. Ve tedibe (terbiyeye) muhtaç olanları tedib-i şer‟î ile tedip eyleye. Ve hizmetinde dahi cidd ü sa„y eyleye. Ve destur vericek (derslerin bitiminde) vâkıfın ruhiyçün ve kabul-i tilavet-i eytâm (yetimlerin okudukları duanın kabulü) için dua ettire. Ve bir salih kimesne anda halife (kalfa) ola, sıbyan okutmakta ve bildirmekte, mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime dâim muavenet eyleye."

3.5.1. Ders Düzeni ve Kurallar

Mektepte derslere sabah erken başlanır. İlk ara, öğle yemeği için verilir. Ardından ikindi vaktinde dersler son bulur. Talebeler içi Kur'an okumaya başlamak çok mühimdir. Alfabe öğrenildikten sonra Kur'an okumaya Amme cüzünden başlanması âdettir. Mektepte talebelere Kur'an-ı Kerim'e saygı göstermeleri gerektiği öğretilir. Kur'an'ı ellerine alacakları zaman veya yerine koymadan önce öpmeleri ve alınlarına götürmeleri gerektiğini tüm talebeler bilirler. Bu hareketi üç kez tekrar ederler[255].

Sabah mektebe gelen her talebe yerine geçmeden önce birinci ve ikinci hocanın elini öpmek mecburiyetindedir. Ders bitiminde Mektepten dağılmadan önce de yine hocanın eli öpülür. Çocuklar ders almaya ve vermeye gelirken oturma sırası düzeninde teker teker gelmektedirler. Öncelikle talebe rahle üzerine kitabını ve Mushaf'ını koyar, dersini alır ve verir. Bir talebe yerine geçtiğinde diğeri gelir. Talebe sayısının çok olduğu mekteplerde ya da vaktin kısıtlı olduğu zamanlarda sonlara doğru talebeler ikişerli guruplar halinde gelebilirler[256].

Ahmed Rasim sıbyan mekteplerinden söz ederken talebeleri gruplar halinde anlatır. İlk grup Tebarekecilerdir. Bu grup, hocanın önünde cüzleriyle hazır bulunurlar ve grup halinde okuma yaparlar. İkinci grup ise Mushafçılardır. Mushafçılar, okumalarını hocanın önünde tek tek yaparlar. Üçüncü grup ise, Ahmed Rasim tarafından "be iki esre dersliler" olarak adlandırılır ve bağırır vaziyette tüm talebeler aynı makamda derslerini okurlar. Kur'an ezberleyen talebeler Ahmet Rasim tarafından hafız olarak

---

[254] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1971, 202.
[255] Çelik, **age,**131.
[256] **age,**79.

isimlendirilir. Hafızlar birer birer hocanın önünde derslerini, ezberlediklerini okurlar. Bu talebeler yanlış okuduğunda hocaları rahleye dokunarak işaret verir, çocuk da hatasını düzeltir[257].

Mektepte ders bittiğinde çocuklar semtlere göre ayrılırlar ve ikişerli gruplar halinde giderler. Perşembe günleri, tatilden yarım saat önce bütün çocuklar dershanede toplanırlar ve diz çökerler bu esnada biri Aşr-ı Şerif okur. Hoca dua eder ve mektebin geçmiş hocalarının isimleri duada rahmetle anılır. Duanın ardından Cuma tatili verilir[258].

3.5.2. Kur'an-ı Kerim Dersleri

Müslüman toplumların hepsinde, sıbyan mektepleri için tek temel ders bulunmaktadır. Bu ders aslında manası verilmeden Kur'an'ın sadece nasıl okunduğunun öğretilmesidir. Bu programın sebebi düşünülürse İbn Haldun 'un görüşü hatırlanabilir. İbn Haldun'a göre, çocukların verilen değerleri kabullendikleri dönemleri ilk çocukluk çağıdır ve kalplerinde Kur'an sevgisinin filizlenmesi için uygun bir dönemdir. Eğitime devam etmemesi durumu göz önünde tutularak çocuğun Kur'an sevgisi kazanması hedeflenmektedir. Sıbyan mekteplerinde dini eğitim verildiğinden, eğitim Kur'an-ı Kerim öğrenmek için Arapça alfabenin öğretilmesiyle başlar ve ardından Kur'an okutma ve ayet yazdırma olarak devam eder. İlk başta Kur'an öğretmenin amaçlandığı bu mekteplerde bazen eğitimin yeterli olmadığı anlaşılır ve bazı dersler eklenip değişiklikler yapılır[259].

Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde Kur'an okumak ve ezberlemenin yanı sıra; tecvit, ilmihal, namaz usulleri ile sureleri öğretilir. Kitabet ve yazı dersleri I. Mahmut ile I. Abdülhamit dönemlerinde verilmektedir[260].

3.5.3. Arapça ve Farsça

Arapça ve Farsçaya hem dönem itibari hem de okunan eserler sebebiyle hayli kıymet verildiği bilinmektedir. Hamidiye Mektebi I. Abdülhamit Dönemi'nde yaptırılmıştır ve vakfiyesinde bu mekteplerde muhtemelen Bab-ı Ali'de memur olarak görev alacak memurları iyi yetiştirmek için eğitim programında Arapça ve Farsçanın bulunduğu

[257] Hamarat, **age**,90.
[258] Kara, Birinci, **age,**234.
[259] Osman Ergin, **"Türkiye Maarif Tarihi", (**İstanbul: Osmanbey Matbaası,1939): 73.
[260] Cahit Yalçın Bilim, **"Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi",** (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,2002): 3.

bilgisine ulaşılmaktadır[261]. Farsçadan ziyade genellikle mekteplerde öncelikli olarak Arapça tercih edilmektedir.

3.5.4. Selamlama

Talebeler heyecan içinde beklerler nizami bir şekilde dururlar. "Sıra halinde dizilmiş olan çocuklar, mektep kapısına gelenleri selamlar. Merdiven başında Hoca Efendi tarafından kabul edilirler". Sadece Hoca Efendi değil Padişah için de selam verilip dualar okunduğu bilinmektedir[262]..

3.5.5. İlk Ders

İlk ders mektebe başlama merasiminin ardından çocuk için hem heyecan hem de korku verici bir andır. Anne babası tarafından mektepte dikkat etmesi gereken hususlar konusunda defalarca ikaz edilen çocuk daha mektebe başlamadan hocasına büyük bir saygı beslemektedir. Âmin Alayı bittiğinde alaydakiler mektep kapısına gelindiğinde dururlar. Çocuk direkt içeri girmez zamanın padişahı için selam verilir, şu dizeler söylenir:

> "Ey şehriyar-ı pürkerem;
> Ey padişah-ı muhterem;
> Tahtında ol daim hurrem
> Ey padişah-ı muhterem"

Daha sonra dua okunur ve Gülbank çekilir. Hoca efendi tekrar dua eder ve âmin denir. Artık mektep kapısından girme vakti gelir. Çocuğun bir elinden bevvab bir elinden de mektep kalfası tutar ve hocanın önüne götürürler. Minder ve rahle önceden hocanın önünde hazır bulunur. Çocuk hocasının elini öper ve diz çöküp rahlenin başına geçer. Bu esnada baş kalfa elif cüzünü açmasına yardım eder. İlk dersten önce ev halkından kimse çocuğa cüz kitabından bir şey öğretmemeye dikkat eder ve Âmin Alayı'nı bekler[263]. Hasan Ali Yücel bu konu ile ilgili bir hatırasını şöyle dile getirmektedir[264]:

> (…) "Elifba cüzüm, yaldızlı ve pek sevimli bir kitaptı. Alındığı günden ona gönül bağlamıştım. Evdekilere içindeki şekillerin ne olduğunu soruyordum. Fakat hiçbiri, sanki ağız birliği etmişler, bana bir şey söylemiyorlardı. Söylemiyorlardı, çünkü ağzı hayırlı bir hocadan besmele demeden okumaya başlamak yövümlü değilmiş… (…)"

[261] **age,**73.
[262] Koçak, Şirin, Yavuz **age,**80.
[263] Hasan Ali Yücel, **"Geçtiğim Günlerden"** (İstanbul: İletişim Yayınları,2007): 39.
[264] Birinci, Kara, **age,**125.

Derse besmele ile başlanmasının çocuktaki ilahi duygunun uyanışına vesile olması umulur. Ayrıca Allah yolunda atılan ilk adımdır. Bu vesileyle şüphesiz çocuğun karakterine tesir edecek bir iman köklenir. Aldığı eğitimin sonunda ise, çocukta hem ahlaki hem de dini bir şahsiyetin filizlenmesinde etkisi olduğundan söz edilebilir [265].

Eğer ailenin maddi durumu yeterliyse ilk dersten önce evde hazırlıklar yapılır, odalarda öd ağacı ve buhurlar yakılır, evin sofası ya da büyük odası misafirler için düzenlenir ve minderler ve seccadeler serilir. Selamlıkta davetlileri ağalar haremde ise kalfalar karşılar. Hazırlanmış olan odalara buyur edilir. Çubuk ve kahve ikram edildikten sonra mektep hocası en büyük odaya davet edilir. Bunların dışında mektepteki yeni talebe üç gün boyunca ayrıcalıklı olur. Derste kalfanın yanında yer alır. Dersin ardından diğer talebelerden farklı olarak öğle yemeği yiyip dinlenmesi için bir saat önce eve gider. Bu üç günün sonunda çocuğun ayrıcalığı son bulur ve kalfanın yanından kalkarak arkadaşlarının yanına geçer[266].

3.5.6. Derse Başlama

Hoca, Besmeleden sonra elindeki kemik hilâli Elif harfinin üzerine koyar ve çocuğa okur: "Dersin bugünlük bu kadar, sakın unutma… Sonra kulaklarını çekerim" der. Çocuğun kulağını çeker gibi yapar. Böylelikle çocuk ilk dersine başlar.[267]

Talebenin hocanın karşısına geçip seccade veya mindere iki dizinin üzerinde oturması simgeseldir[268]. Orada bulunanlar arasında ulemadan bir kimse ya da şeyhlerden biri mevcutsa hocanın mekânına isterse bu kişi buyur edilir ve bazen çocuğa besmeleyi o çektirir. Çocukların daha şevkli bir şekilde mektebe gelmesi amacıyla o zamanki cüzler şimdikilere göre daha gösterişlidir. Örneğin, ilk kısımları renkli ve yaldızlıdır. Zengin ya da köklü aileler yazma ve tezhipli olanları tercih ederler. Aile yadigârı olan bir elifba varsa ilk ders için bu da tercih edilir. Mektep Hocaları Besmele çekip: "Ya Rabbi kolaylaştır, zorlaştırma, Ya Rabbi hayır ile tamamla" manasındaki dua ile dersi başlatırlar. Ders bitiminde ise: "Ya Rabbi ilmimi, aklımı ve anlayışımı arttır " manasındaki cümleyi okuyup çocuğa da tekrar ettirirler. Bu kısa başlangıçtan sonra çocuk ilk önce hocasının ve odada bulunan büyüklerinin ellerini öperken hafız olan bir

[265] Hasan Mahmud Çamdibi, **"Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli", (**İstanbul: Han Neşriyat, 1983): 118.
[266] Hamarat, **age**,93.
[267] Pakalın, **age,**59.
[268] Günyol Vedat, "Mektep", **İslam Ansiklopedisi,** c. 7. İstanbul: 1972:658.

Talebe de Kur'an'dan kısa bölümler okur. Son olarak hoca ya da başka biri dua eder ve bu heyecanlı başlangıç günü son bulur[269].

3.5.7. Oturma Düzeni

Öncelikle, hoca efendi makamına geçer ve oturur. Ardından gelen misafirler sağ ve sol taraflarına yerleşirler. Hoca atlas kaplı bir köşe minderi üzerinde oturur. Sedef işlemeleri olan bir cevizden yapılmış rahle ise hemen önünde durur[270]. Mekteplerden bazılarında yüksek mevkideki ailelerin çocukları dershanede farklı tarafta oturmaktadırlar. Hocanın rahlesi ve pöstekisi sofada serili bulunur[271].

3.5.8. İlk Dersin İşlenişi

İlk dersin talebe için ayrı bir heyecanı vardır. Bir talebe hocadan dersini alırken diğeri de sırasının gelmesini bazen korku bazen de sabırsızlıkla bekler[272]. Ezberi kuvvetli olan talebe daima avantajlıdır, bu durum ona kolaylık sağlar ve hocanın gözünde bir yer edinmesini de kolaylaştırır. O dönemde, çocukların ilgisini çekmek için elifba cüzlerinin özel kâğıtlardan ve yaldızlarla ihtimam gösterilerek hazırlanması çoğu zaman amacına ulaşmaktadır[273]. Buradaki amaç çocuğu heveslendirmek ve ona verilen kıymeti hissettirmektir.

Hasan Ali Yücel ilk dersi ile ilgili bir anısında şunları paylaşır[274]:

> "Babam önde, ben arkada hocaya doğru yöneldik. Selamdan sonra İsmail Efendi, babamı sedire buyur etti, bana karşısında mindere oturmamı söyledi. Büyük rahlenin önündeki mindere oturdum.
>
> -Çıkar bakalım Ali Efendi cüzünü! Dedi.
>
> Elifba cüzüm, yaldızlı ve pek sevimli bir kitaptı. Alındığı günden ona gönül bağlamıştım. Evdekilere içindeki şekillerin ne olduğunu soruyordum. Fakat hiç biri, sanki ağız birliği etmişler, bana bir şey söylemiyorlardı. Söylemiyorlardı, çünkü ağzı hayırlı bir hocadan besmele demeden okumaya başlamak yövümlü değilmiş…
>
> Hoca İsmail Efendi "Eûzü"yü çekip başladı:
>
> O- Haydi Oğlum Âli Efendi, benimle beraber söyle: Bismillahirrr…
>
> Ben- Bismillahir
>
> O- Rahmanirr
>
> Ben- Rahmanir
>
> O- Rahiiimm!

---

[269] Birinci, Kara, **age,**410.
[270] **age,**80.
[271] Çelik **age,**131.
[272] Bkz. Ek. 10
[273] Birinci, Kara, **age,**309.
[274] **age,**125.

Ben- Rahim

Bundan sonra, uzun yıllar ne demek olduğunu öğrenemediğim" Rabbi yessir. Ve lâ-tuassir-Rabbi temmim bi'l-hayr"ı da onun gibi tekrarladım."

Dini bir eğitim ve öğretimi amaç edinen sıbyan mekteplerinde çocuğun henüz mektebe başlarken Yüce Allah'tan yardım dilemesi ve ona sığınarak dua etmesi amaçlanan eğitim ve öğretimin amaç-sonuç ilişkisi açısından önem göstermektedir[275].

Hoca derse başlamadan bir işaret verir ve mektepte ikinci hoca olarak görev yapan kişi, mektebe yeni başlayan bir kız çocuğunu elinden tutar ve hocanın önüne getirir. Elini öptürdükten sonra rahlenin arkasında bulunan sırmalı seccade üzerine diz çökerek oturur. İkinci hoca çocuğa yardım eder ve boynundaki telli keseden yaldızla kaplanmış olan Elifbayı çıkarırlar. Elifba rahlenin üzerine konulur. Bu sırada mektepteki tüm çocuklar dersini alan kızın biraz arkasından itibaren diz çökmüş beklemektedirler. Dershanede sessizlik hâkimdir.

Hoca efendi talebeye "Eûzubesmele" çektirdikten sonra " Rabbi yessir. Ve lâ-tuassir-Rabbi temmim bi'l-hayr." duasını okutur. Hoca efendi, elindeki hilal ile baştan sona bütün harfleri talebeye göstererek hepsini beraber okurlar. Ardından mektepteki sesi güzel çocuklardan biri tarafından bir Aşr-ı Şerif okunur ve akabinde hoca efendi bir dua eder. Çocukların hepsi bu duadan sonra "Âmin âmin" derler. Dua bittikten hemen sonra ikinci hoca yardım eder ve çocuklar ayağa kalkar[276].

3.5.9. Yiyecek Dağıtma

Çocukların hepsine bir sıcak simit, leblebi, kuru üzüm ve küçük külahlar içinde şeker dağıtılır ve bu işi mektebin bevvabı yapar. Bunlar, evden çıkıp mektebe gelirken bir kaç sepet içinde mektebe götürülür. Sepetler kırmızı, beyaz tüllerle sarılı ve kurdelelerle bağlıdır[277].

3.5.10. Hocaya Hediye Verme

Mektep Hocasına; kutu ile şeker, bir kutu lokum, abdest alırken kullanması için havlu, bir miktar para ve çiçek armağan olarak verilir. Verilen çiçek Âmin Alayı esnasında kullanılan sedef rahlenin üzerine ya da yan tarafında bir bardağın içine koyulur. Mektebe başlayan çocuk ancak öğle vaktinde eve döner[278].

[275] Bozdemir, **age,**23
[276] Koçak, Şirin, Yavuz, **age,**80.

[278] Birinci, Kara, **age,**123.

3.5.11. Eve Dönme

Öğle ezanı okunmadan hemen önce, hoca efendinin seçtiği güzel giyimli beş küçük kız çocuğu, mektebin yeni talebesini evine kadar getirirler. Bevvap yolda onları takip eder. Evin kapısına geldiklerinde ise ev sakinleri ve davet edilen hanımlar çocuğu ve arkadaşlarını kapıda karşılarlar[279].

Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, Çankırı folklorunu kaleme aldığı eserinde :"Çocuk mektepte birkaç saat kaldıktan sonra hoca, yanına birisini katarak evine gönderirdi" diye belirtir[280].Mektepten dönecek talebeyi beklemekte olan kadınlar kapıdan çocuğun girdiği sırada şöyle der:

"Oğlum gelir hocadan
Nûr koyulur bacadan
Oğlandır oktur
Her evde yoktur
Gökte melektir"

Kız çocuğu ise,

"Kızdır nazdır
Bin altın azdır
Bin daha getir
Al kızımı götür"

Gibi nevazişlerde bulunup sonra da çocuğa sarılıp öperler. Kız, odasına kucakta götürülür. Herkesin eli öpüldükten sonra şeker şerbet ikram edilir. Kız ile eve gelen mektebin talebelerine ucuna para bağlanmış birer âdet ipekli mendil, kapıda bekleyen bevvaba da işlemeli bir çerçeve ve bir miktar para verilip kıza eşlik eden beş çocuk kendisinin yanına götürülür[281].

3.6. Hatim Duası

Mektepteki eğitimin ikinci yılı sonunda talebe artık Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okuyabilir. Talebe için bu sebeple "Hatim Duası" denen bir tören tertip edilir. Hatim

[279]Koçak, Şirin, Yavuz **age,**81.
[280]Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan, **age,**176.
[281] Koçak, Şirin, Yavuz **age,**81.

Duası töreni için hazırlıklar yapılır. Kur'an'ı hatim eden çocuk güzelce giydirilir. Raphaela Lewis bu tören ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır[282]:

> "Öğretmen bir çocuğun yeterli düzeye ulaştığını gördüğünde sabah onu eve gönderir, bu durum büyük bir başarı kabul edilip kutlanırdı. Alışılmışın dışında bir vakitte eğer dışarıda bir okul çocuğu elinde çantasıyla görülüyorsa tanımayanlar dahi onu tebrik eder, ailesi de bu günü mutlulukla kutlardı.[283]"

Yapılan tören esnasında hoca tarafından özel eşyalar kullanılır. Sırmalı bir seccade ve ceviz işlemeli bir rahle bu törende kullanılmak üzere hazırlanır. Oldukça değerli olan bu eşyalar talebenin mektebe başladığı zaman ve Hatim duası vaktinde kullanılır. Boratav Hatim duası sırasında yapılan uygulamalar için şu bilgileri vermektedir[284]:

> "(…) Çocuk camide hatim duası yapıldıktan sonra hocasının, ana babasının ve akrabalarının ellerini öper, gece de baba, evinde bir ziyafet verirdi. Varlıklı köylü ailelerinde bu törende çocuğa babanın bir tarla veya bahçe bağışlaması geleneği de vardı."

Hacışeyhoğlu Hasan Üçok da Çankırı ilindeki Hatim duası törenini şöyle anlatmaktadır[285]:

> "Çocuk, ebcedi veya namaz surelerini bitirdiği "Vedduha" ya çıktığı zaman hocaya hediyeler götürülürdü. Kur'an-ı Kerimi baştan nihayete kadar okuyup bitirdi mi, hocası tarafından ebeveynine haber verilirdi. Son sayfaya gelince orda birkaç gün ağır alınır. Çocuğun ebeveyni de hazırlığı bitirirdi. Ekseriya Perşembe günleri çocuk yine süslenir. Hocasına bir tepsi baklava, bir kat çamaşır, kalfasına sırmalı çevre, bir miktar para götürülürdü.(…) Hoca bir dua eder, mektep talebelerine helvalı ekmek dağıtılırdı. Bu ekmeklerden hiç olmazsa birer lokma yemek sevap sayılırdı. Artan ekmek okunmuş sevaplı diyerek akrabalara gönderilirdi."

Mektepte, talebeden üç yıl kadar bir zaman zarfında Kur'an'ın ezberlemesi talep edilmektedir. Fakat genellikle ezber yapılmaz, Kur'an'ın hatmi yapılmaktadır. Hatim yapan talebe Kur'an'ı Kerim'i başından sonuna okur ve sadece bazı sayfaları ezberler[286].

Hatim töreninde ikramlar için büyük özen gösterildiğinden ve Hatmi gerçekleştiren çocuğa karşı gösterilen saygıdan söz eden Zeki Mesud Alsan Hatim merasimi için yapılan hazırlığı şöyle anlatır:[287]:

> Evde bir hazırlıktır başladı. Mustafa'ya yeni bir esvap biçildi. Çarşıya gidilip kumaşlar, çevreler, yemeniler alınmıştı. Anası Mustafa'ya işaret ederek çıkınından çıkardığı üç altını gösterdi. "Gevrek Hocanın hakkı" dedi. Bütün hazırlıklar, perşembeye kadar bitirildi. O gün Mustafa, başından ayağına kadar yeni giyindi. Sokak kapısı ardına kadar açık bırakılmıştı. Kesilen hindi kaynıyor, lokma beride dökülüyor, şerbet öbür odada yapılıyordu. Yemekler kotarılmış, sofralar kurulmuş idi ki, Gevrek Hoca da geldi. Herkes hürmetle elini öptü. O da baş mindere geçti ve

[282] Raphaela Lewis, **Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat,** çev. Mefkure Poroy, İstanbul: Doğan kardeş matbaacılık, 1973),99.
[283] Koçak, Şirin, Yavuz **age,**82
[284] Boratav, **age,**208.
[285] Üçok, **age**,176-177.
[286]Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri Ve İlköğretimin Örgütlenmesi" **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** c. 17, s. 1 (2007): 176.
[287] Birinci, Kara, **age,**154-156.

> yemek davetine uyarak sundurmanın baş tarafındaki büyük tepsinin önüne oturdu. Yemek uzun sürmedi. Tatlı da bir dua ile bittikten sonra sofralar kaldırıldı. Mustafa, Hocanın önüne giderek elini öptü. Diz çöktü. Günlerden beri ezberlediği sureleri makamla okudu. O bitirince Gevrek Hoca hatim duasını yaptı. Sonra hep bir ağızdan ilahiler okundu. Bir aralık Gevrek Hoca Mustafa'nın çenesini okşayarak "haydi, Mısta fendi, kalk, el öp" dedi. Bu hitap, ona karşı yeni bir hitaptı. Demek o, şimdi "Efendi" olmuştu. Mustafa Efendi, büyüdü de ondan mı? Hayır, hatim indirdiği için, bu rütbeye hak kazanmış olsa gerekti, içi şimdi sevinçle dolu ayağa kalktı. Evvelâ hocanın elini öptü. Sonra bütün yaşlıları sıraladı. Hepsi ona, "aferin! Mistafendi" diyorlardı. Kimi ona bir mendil veriyor, kimi avucuna şeker sıkıştırıyor ve bazısı da gözyaşlarını silerek bağrına basıyordu. Şerbetler içildikten sonra hoca gitmek için davrandı. Herkes ayağa kalktı. Mustafa'nın anası da o sırada hocaya yaklaşarak elini öptü. Ve sonra avucuna, kırmızı küçük bir ipek tutuşturdu. Hoca hakkını almıştı."

Osmanlı'da saray içinde şehzade ve sultanlara Kur'an-ı Kerim'i hatmettiklerinde görkemli bir hatim merasimi tertip edilmektedir. Merasim için tüm saray halkı davet edildiği gibi merasimde rahlenin üstüne altın sırmalarla işlenmiş bir örtü serilir, şehzade ile sultanlar özenle hazırlanan bu minderlere oturup dua eder. Duada üç defa; İhlas, Nas, Felak ve Fatiha sureleri okunur. Merasime katılanlar tekbir getirdikten sonra Hoca hatim duası okur ardından şerbet ikram edilir. Son olarak şehzade ve sultanlar tarafından manzumeler okunur[288].

3.7. Okul Dönemi İnanış ve Uygulamaları

3.7.1. Fes Kapma

Çocuklar tarafından uygulanan bu âdet hem eğlencelidir hem de mektebin ciddi havasını biraz olsun değiştirmek için talebeler tarafından bir vesile olarak görülmektedir. Boratav ise mekteplerde uygulanan geleneklerden birini şöyle aktarır [289]:

> "Talebe okumada ilerleyip "İnşirah"suresine geldiği gün, son âyetin son kelimesi("fergab")ni söyler söylemez hoca " Al fesini sen kap" deyip çocuğun başından fesini kapar, eve başı açık yollardı; babanın hocaya, bevvaba, kalfalara bahşişi karşılığında talebenin fesi geri verilirdi."

Bu âdetten eserinde bahseden Abdülaziz Bey şunları söylemektedir [290]:

> "(…) Kuran-ı Kerim'de Fergab suresine gelindiği gün, çocuk "Fergab" dediği anda mektebin ilahici başısı olan çocuk, hoca efendi tarafından verilen izin ve işaret üzerine çocuğun başına giydiği şeyi kapar, cüz kesesini başına geçirir. Çocuk da o halde evine gitmek içiıı dışarıya çıktığı zaman ilahici başı arkasından yetişir, çocuğa takkesini geri verir ve çocuk evde "Fergab'a çıktığım" ve takkesinin kapıldığını peder ve validesine haber verir. Aynı şey halk çocuklarına yapılırsa da ekseriya kibarzade ve hali vakti yerinde olanların çocuklarına tatbik edilirdi. Ertesi

[288] Sabahattin Türkoğlu, "Osmanlı Sarayında Çocuk", Çocuk Kültürü: **1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, 6-8 Kasım 1997**, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1997): 112-113.
[289] Boratav, **age,**207-208.
[290] Abdülaziz Bey, **age,**61.

> gün çocuğun pederi hoca efendi ile halife efendiye ve mektebin bevvab'ına atiyyeler gönderir, çocuklara da mevsim mevyeleriyle, çörek yollayıp dağıttırır. Hoca efendi çocuğun akıl ve feyzinin artmasına, valide ve pederinin uzun ömürlü, sağlıklı olmasına, bütün talebelerinin başarılarına, zamanın padişahının sağlık ve zaferlerine dua eder. Çocuklar da hep bir ağızdan "Amîn!" derler ve bu çok eski âdet de yerine getirilmiş olur. Çocuk da hoca ve halife efendinin elini öper ve eve döner."

Hatıralardan da görüleceği üzere Fergab günü ikramların ve harçlıkların da dâhil edildiği, aynı zamanda aileler tarafından da kabul görmüş bir mektep âdetidir. Hasan Âli Yücel hatırasında Fergab gününden şöyle bahseder[291]:

> "(…) Biz dönelim hikâyemize. Artık ben sureleri sökmüş, Ferğab'a gelmiştim. Mahalle mektepleri, ders yılının başı ve sonu olmayarak "devr-i daim" şeklinde sürüp gittiği için her okuyucu, tek olarak ders alır, ders verirdi, toplu sınıf öğretimi yoktu. Elimdeki cüzün son surelerinden biri olan Ferğab'a kendi başıma gelmiştim. Bana mektep arkadaşlarım söylemişlerdi ama tamamiyle unutmuşum; Ferğab'a gelince talebenin fesini kaparlarmış ve çocuğun ailesinden bahşiş aldıktan sonra fesi geri verirlermiş.
>
> İsmail Efendi'nin önünde "Elem neşrahleke" suresini okuyordum. Ben " Ve ilâ Rabbike Ferğab" deyince başımdan fesimi biri kaptı. Birden bire ne olduğunu şaşırdım. Bütün çocuklar hep bir ağızdan bir şeyler bağırıyorlardı. Büsbütün afallamıştım. "

Sadri Sema bir hatırasında bu âdet ile ilgili şunları anlatır[292] :

> "(…) Sonra cüzcülere geçilir. Bunların bir kısmını hoca okutur, bir kısmiyle kalfa meşgul olur. Hangi çocuk derslerde ilerler "ferğab" sûresine yetişirse artık kem-surat hocanın keyfine pâyan olmaz. Onun için bu bir zaferdir.
>
> Başında fes yerine cüz kesesi ile dönen çocuk evinde neşe ile karşılanır, alkışlanır, okşanır. Derste ilerlemiştir. Hocaya, kalfaya tatlılar gönderilir. Baklava, helva, saray hurması gibi şeyler. Varlıklı olanlar tarafından mendil, kumaş, kuşak filan hediye edilirdi. (…)"

Öğrenirken eğlenmek için bir fırsat olan bu âdet, günümüz bazı Kur'an kurslarında da devam etmektedir. Yalnız bugün fes kullanılmadığı için çocuğa ait bir kalem, çanta ya da yakınındaki bir eşya başka bir çocuk tarafından alınıp götürülmektedir[293]. O dönemden farklı olarak hediyeleşmek âdeti yoktur. İsmail Zûhdi ise Fergab hatırasını şöyle anlatır[294]:

> " (…) Bundan başka Amme Cüzü içinde Fergab ve Berae'e gelenler de birer hediye getirmeye mecbur gibi idi. Bir kere çocuk Fergab dedi mi yanındaki diğer çocuklar başıdan fesini alıp "Eski tafkamı (takkemi) sen kap!" diyerek atarlar, bu suretle tafka atıldı mı ertesi gün hediye de damlardı."

3.7.2. Hocaya Kırmızı Horoz Getirme

İnşirah Suresi'nin 8. ayetinde geçen "Fergab" kelimesinde olduğu gibi talebeler ve Hoca için "Berâe[295]" Suresine gelindiğinde de yerine getirilen bir âdet bulunur. Talebe

---

[291] İsmail Kara, Ali Birinci, **age,**128.
[292] **age,**314.
[293] KK6
[294] Birinci, Kara, **age,**333.
[295] Son iki âyet hariç Medine Dönemi'nde, Peygamber Efendimizin irtihaline yakın bir zamanda inmiştir. 129 âyettir. Sûre, adını Allah'ın kullarının tövbesini kabul edeceğini bildirdiği 104. âyetten almıştır. İlk âyette geçen "berâet" kelimesinden dolayı sûreye Berâe sûresi adı da verilmiştir. Başında

Hocaya canlı bir kırmızı tüylü horoz getirmektedir. İsmail Zûhdi talebe bu sureye geçtiğinde uygulanan âdet hakkındaki anısını şu şekilde dile getirir[296]:

> "(…) Berâetun dedi mi hoca cevaben "Horoz bütün" der. Ertesi gün hocaya kezâ kırmızı tüylü horoz gelir ve eser-i tesadüf olarak birkaç çocuk birden Berâet'e gelirlerse mektebe biriken horozlar kalfalar marifetiyle hocanın evine götürülürdü."

Hocaya verilecek horozun özellikle "Kırmızı Horoz" olmasının sebebinin o dönemde kıymetli görülen ve nadir bulunan bir cins olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu cinsin horoz dövüştürmek için de kullanıldığı görülmektedir.

3.7.3. Hilal ve Balmumu

Mektep dönemi içinde talebeler ders öğrenirken cüzleri üzerinde de uygulanan bazı âdetler mevcuttur. Mektep hocası hem talebenin okuduğu yeri kolay takip edebilmesine yardımcı olmak hem de harflerin yerini göstermek amacıyla 6-7 cm uzunluğunda bir çubuk kullanır. Bu çubuk "Hilâl" olarak adlandırılır. Hilâl'i bazen de çocuk devralır. İlk derste kullanılacak Hilâl değişiklik gösterebilir. Kullanılan Hilâller; pirinç, gümüş ve hatta altından da olur, Hilâle aileler tarafından maddi durumlarına göre karar verilir[297].Tevfik Sağlam hatırasında ders esnasında bazı âdetler olduğundan söz eder ve Hilâl'i anlatır:

> "O zamanki öğretim araçları arasında iki önemli madde vardı. Biri "Hilâl". Bu kulak karıştırmak için kullanılan hilaller biçiminde bir ucu sivri, diğer ucu yuvarlak, altı yedi cm uzunluğunda bir sap. Çocuk yazıyı hilalle göstererek okur, kelimeleri, satırları bununla takip ederdi."

Hulusi Kodaman ise: "Hoca bir Besmele-i şerifi müteakip iki parmağıyle tuttuğu kemik hilâli üzerine koyarak okurdu" sözleriyle bu âdetten bahseder[298]. Ahmet Rasim şöyle anlatır[299]:

> "Bu mektepte çocuklar önce elifba cüzü okurlar, sonra sırasıyla Kuran'ın Amme suresinden başlayarak yavaş yavaş her gün Kur'an dersi alırlar. Aldığı ders anlaşılsın diye yeri hocası tarafından balmumu yapıştırılarak işaretlenir."

---

besmele olmayan tek sûredir. Sûrenin başına besmelenin yazılmamış oluşunu bazı bilginler, onun bir önceki sûrenin devamı mahiyetinde oluşu ile açıklamışlardır. Sûrede başlıca, yaptıkları antlaşmalara bağlı kalmayan düşmanlarla ilişkilerin kesilmesi, antlaşmalara bağlı kalanlara karşı ise antlaşmalara bağlı kalınmasının gerekliliği; Tebük seferine hazırlık, Tebük seferi öncesi ve dönüşü sırasında münafıkların sergilediği ikiyüzlü tavır, ehl-i kitapla ilişkiler, cizye ve zekât hükümleri, çölde yaşayan Arapların Kur'an talimatı karşısındaki tavırları, Kur'an'ın Müslümanlar üzerinde oluşturduğu etki ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar adına duyduğu endişe söz konusu edilmektedir.

[296] **age,**335.

[297] Yücel, **age,**39.

[298] Birinci, Kara, **age,**387.

[299] Abdülaziz Bey, **age,**61.

Cüzlerinin güzel kokmasını isteyen talebeler diledikleri sayfalara türlü yağ ve kokular sürerler. Bazıları ise hangi sayfada kaldığını takip etmek için cennet kuşu olarak adlandırdıkları Tavus kuşu tüyü, balmumu ya da ekmek hamuru kullanılır. Zeki Mesud Aslan bir hatırasında Hocanın sözlerini şöyle aktarır: "İyi bak, şu balmumu yapıştırdığım noktaya kadar. Şimdi öteki çocukların yanına git". Balmumunun talebenin son dersini gösteren bir araç olarak kullanıldığına bu gibi hatıralarda rastlanmaktadır.

3.7.4. Hocalara Perşembelik Verilmesi

Hocalara verilerek uygulanan başka bir âdet de Perşembeliklerdir. Çarşamba günleri Aşr-ı Şerif okunur. Ardından hoca "Yarın gelin, Perşembeliklerinizi de unutman!" der. Hocalar genellikle bu perşembeliklerle geçinir. Durumlarına göre talebeler on para ile kırk para arasında perşembelik getirmektedirler[300]. İsmail Zühdi bu âdeti şu sözlerle ifade eder[301]:

> "Hülâsa efendim, her talebe, "Perşembedir, erken salınacağız!" sevinciyle avuçlarına perşembeliklerini kıstırarak erkenden mektebe damlardı."
>
> (…) Sabahleyin perşembelikler verilip bir iki saat kadar da sahtî birer ders okunduktan sonra talebe hep bir ağızdan tatil için istirham zımnında hakikaten mahir bir mûsikî üstadı tarafından bestelenmiş olan şu, " Âkucââm , bâlucâm, ısparalı sâlûcâm" (Okuyacağım, bileceğim, elifbâyı sallıyacağım) cümlelerini kemâl-i dikkat ile yanlışlıkla başka bir tele basarak falso yapmak korkusuyla ağır ağır teganniye başlarlar, hoca efendi talebenin notaya muvafık olarak teganni ettiği şu güzel ve mümtaz parçayı bir müddet dinleyerek gaşy u neş'eyâb olur ve bu sırada bütün talebeye izin vererek mektebi boşaltırdı."

3.7.5. Hacı Karşılama

Mektep günlerini neşeli kılan ve talebelerin dört göz ile beklediği bir diğer âdet de Hacı karşılama merasimidir. Mektebin devam ettiği günlerde muhakkak bir hacı karşılama denk gelir, hazırlıklar yapılır ve ibadetini tamamlayan hacı talebeler tarafından karşılanır. Hacı karşılama merasimi ile bir ilgili hatırasını paylaşan İsmail Zühdi o günleri şu sözlerle ifade eder[302]:

> "Ah neydi eski ve güzel adetler! Şimdi ilelebet kayboldu… Düğünler, oyunlar, alaylar, şamatalar, yüzlerce, binlerce cömert hacıağalar tarafından sırf hayır için kurulmuş, nefis taamlarla döşenmiş sofralar ne oldu, nereye kayboldu? Sehanın, cömerdin birer eser-i zî-hayatı olan bugünler bir daha görünmeyecek mi yarabbî?
>
> Şimdi efendim mesela bir kimse Hicaz'a gidecek; gitmezden evvel, geldiği zaman piavında kimler bulunacak, daha doğrusu kimler davet olunacaksa ailesi meyanında evvela kararlaştırılır, ne yolda hareket olunacağına dair programlar tanzim olunur, o derece ki kimlere ne gibi hediyeler getirilecekse onlar bile uzun uzadıya mevzu-i bahis edilir. Vakt u hali yerinde ise, yola

[300] Birinci, Kara, **age,**336.
[301] **age,**337.
[302] **age,**343-344-345.

çıkmazdan evvel aşçılar tutulur, yemekler yapılır, pilavlar pişer, hacı hoca, hısım akraba, konu komşu, çoluk çocuk herkes davet olunur, parası verilmiş türlü türlü et'ime-i nefise ve bilhassa zerdeli pilavla gülüşe oynaşa mideler şişirilir, dualar yapılır, bir iki gün sonra da hacı yola çıkarılır.

(…) Hacının gelmesi yaklaştıkça ailesi tarafından, geci gömlekler ,güllapdanlı çevre ve peşkirler, telgraf haberini getirene verilmek üzere hazırlanır.(…) Bir taraftan hacıyı gidip karşılamak üzere birkaç mektebe haberler îsal edilir. Mektebe bu haber gelir gelmez , kız oğlan karışık birkaç yüz çocuğun vığıltısı ve kokmuş nefesleri arasında uyuşup kalmış olan hocanın nuru sönmüş gözleri birdenbire bir ihtiras-ı şedid ile şimşek gibi parlar. Elinde iki gün evvel kavaktan kesilmiş yeni ve taze bir değnek olduğu halde erkekli dişili talebesine şu emri verir:

-Yarın hacı karşılamaya gideceğiz. Kaşıklarınızı belinize sokun da sabahtan erkenden gün doğmadan gelin!

Bunu işiten talebe arasında bir çığlıktır kopar. Herkes sevincinden nereye bastığını bilmez, azim bir gürültü ile umûmiyetle torbaların asılı olduğu büyük orta direğe, arıların bala üşüştükleri gibi üşüşürler. Direkten indirilirken ipi kopan torbaların altında kalıp ezilenlerin hesabı yoktur. Hele mektep kapısından çıkarken artık hocayı filan dinlemezler. Birbirini iten kakan, yerlerde yuvarlanan, elindeki torbaları birbirinin başına vuran, daha neler neler?

(…) Şafak söker sökmez bellerinde kınalı kaşıklar olduğu halde fesli fessiz, kunduralı kundurasız bir alay çocuk mektebin önünde toplanırlar. İhtimal ki daha hocaları yatakta! Takriben yarım saat sonra bir elinde teşbih, diğer elinde mektebin anahtarı olduğu halde bir şeyler okur gibi dudaklarını oynata oynata başını öne eğerek hocanın gelmekte olduğu görülür. Bunu gören talebe, hocalarına karşı bir vaz'-ı ihtiramkârânede bulunmak üzere boydan boya duvar dibine bir mezartaşı cemadetiyle diziliverirler.

Hacıyı istikbale birkaç mektep gidecek ve merkez-i içtimada orası ise biraz beklerler, değilse ikişer ikişer dizilerek önde hoca olmak şartıyla kalfa tabir olunan ve yaşı diğerlerine nisbeten biraz ilerde

Olan birkaç erkek talebenin kumandası altında ağır ağır hareket olunur. Şehirden çaryek(çeyrek) veya yarım saat uzaklaşıldıkça aheng-i mahsûsasıyla ilahiler okunmaya ve durak başlarında kalfaların mendillerle verecekleri işaret üzerine talebe de arkadan yüksek perdeden ve inceli kalınlı seslerle âmin demeye başlarlar.

İlâhî, kalfalar tarafından âtideki vech üzere okunur:

-Kâdir mevlam nasip etse varsam ağlayu ağlayu

Çocuklar tarafınfan yekahenk olarak âmin sadâları

-Yedi kere tavaf etsem ağlayu ağlayu

Kemâ fi's-sâbık : âmin!

-Medine'de Ravza'yı görsem ağlayu ağlayu

Âmin!

-Eşiğine yüzüm sürsem ağlayu ağlayu

Âmin!

-Arafat dağının taşı, akar gözlerimin yaşı

Âmin!

-Kabe yeryüzünün arşı, sokakları nurdan çarşı

Âmin!

-Arafat dağına kaşı dursam ağlayu ağlayu

Âmin!

(…)Hacı müteazzimâne durur ağır ağır yaklaşır, nihayet vâsıl olur. Dua başlar. Bu aralık kalfalar mütematiyen talebeye karşı mendil sallar ve talebe de hiçbir saniye fasıla vermeksizin âmin! âmin! âmin! âmin! sadâlarıyla bağırışmalarını müteâkib mendil aradan kaybolur. Herkes susar, hacı önde maiyeti arkada olmak üzere talebe ile sakinâne hareket olunur. Kendi veya

akrabasından birinin evine muvasalat olunurken kapı önünde beklemekte olan kadın, çoluk çocuk ellerinde keşküllerle fakirler tarafından kemâl-i ihtişam ile istikbal olunur."

3.7.6. Geldi - Gitti Tahtası

Talebelerin ders esnasında dışarı çıkmaları Hocanın iznine bağlıdır. Talebe direkt söz alıp konuşmaz, bir ayağını öteki ayağının üstüne basıp elini yukarı kaldırarak hocaya niyetini belli eder. Hoca da ona işaret verir. Çocuklarla izin konusunda iletişim için bu levha vasıtasıyla iletişim kurulur. Musahipzâde Celâl şöyle anlatır[303]:

> "Geldi-gitti tahtası: Bu, sülüs yazı ile yazılmış ikiyüzlü levhanın "geldi" tarafı, çocuklardan herhangi birinin dışarı çıkabilmesine bir işaretti. "Geldi" tarafını gören çocuk hocanın önüne gider, bir ayağını öteki ayağının üstüne basarak elini yukarı kaldırıp durur, hoca başını sallayarak izin verir. İzni alan çocuk geldi-gitti tahtasının "gitti" tarafını çevirerek çıkar; dönüşte "geldi" tarafını çevirerek yerine oturur. "

Talebeler bu kurala uymak mecburiyetindedirler çünkü Hoca bu konuda onları tembihler. İsmail Zühdi Hocanın sözlerini şöyle aktarır:

> "Tahtadan mamul müstatil'uş-şekl bir levha alıp bir tarafına 'geldi' , diğer tarafına 'gitti' yazarak bütün talebenin göreceği ve elinin dokunacağı bir yere asarak ilan eder: "Herkim abdesthaneye gidecek olursa, benden izin istemeyerek gelsin bu tahtanın 'gitti' tarafını çevirerek gitsin, geldiği zaman ise 'geldi' tarafını çevirip yerine otursun. Hülasa levhanın 'geldi' tarafını çevrilmiş görmeyen hiçbiriniz yerinizden kımıldamayınız."

3.8. Sıbyan Mektebinde Görülen Dersler

Sıbyan mekteplerinde kurulma amaçlarıyla beraber dini bilgilerin öğretimi söz konusudur. Osmanlı Dönemi'nde söylenen söz mektebe ve derslere bakış açısını özetler niteliktedir. Söylenen: "Mektep bir mekseb-i edeptir" sözü "okul edep öğrenilen yerdir" manasındadır[304]. Bu sözden hareketle örgün eğitim için ahlak eğitiminin oldukça mühim olduğundan ve örgün eğitimde öncelikli hedefin ahlak olduğundan söz edilebilir. Önceleri, asıl amaçlanan Kur'an-ı Kerîm okumayı öğretmektir fakat zamanla okuma ve yazma dersleri de dâhil edilmiş ve ilköğretimi sağlayan bir mektep şeklinde varlığı devam eder. Bu mekteplerde; Kur'an okutma, namaz kılma ve namaz için gerekli olan ayetleri öğretme az miktarda da yazı yazdırma gibi üç temel hedef bulunur[305]. Kısa bir zamana kadar dile getirilen Osmanlılarda örgün eğitim veren mekteplerin olmadığı, bu sebeple çocukların Osmanlı Klasik Dönemi'nde kayda değer bir eğitim ve öğretim almadığı iddiaları doğru olmadığı gibi bu fikirlerin yetersiz bilgi sebebiyle ortaya çıktığı yapılan bilimsel çalışmalar

---

[303] **age,**264.
[304] Yahya Akyüz, **"Türk Eğitim Tarihi",** (İstanbul: Alfa Yayınları, İstanbul, 2000): 393.
[305] Yücel Gelişli, **Türkler Ansiklopedisi,** c.10,(Ankara: Yeni Türkiye, 2002): 38.

sayesinde açıklığa kavuşmaktadır. Örneğin, Bursa sıbyan mekteplerine ait ders programlarında bulunan dersler incelenmiş ve bir bildiri olarak sunulmuştur[306].Bu çalışmada iddia edilen durumun aksi niteliğinde bilgiler bulunmaktadır. Öyle ki Bursa'daki uygulamaların Osmanlı coğrafyası için bir örnek teşkil ettiği düşünülebilir[307].

19. yüzyılın ikinci çeyreğine gelinceye kadar sıbyan mekteplerinde verilen dersler mektebin vakıfnamesi ile yer aldığı mevkiye göre farklılık gösterir. Kırsal yerlerde genellikle dersler sözlü olarak işlenirken, İstanbul gibi ilim merkezlerinde ve şehirlerde ise derslerin çeşitliliğinde artış görülür[308]. Vakfiye ve diğer belgelerden hareketle Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde verilen en mühim ders ders Kur'an-ı Kerim'in öğretimidir. Bununla birlikte sarf-nahiv, hüsn-i hat, fıkıh/ilmihal, dinler tarihi, edep/ahlâk ve aritmetik derslerinin de verildiği anlaşılmaktadır.[309]

Sıbyan mekteplerinde çocukların aldığı eğitim daha ziyade dini eğitim ağırlıklıdır. Talebeler; talebe, suhte, tilmiz, puser ve şakird olarak adlandırılırlar[310]. Mektepte farklı yaşlarda çocukların olması, eğitimin yalnızca bir odada verilmesi bazen bireysel öğretme yöntemini mecbur kılar. Ara sıra da olsa halife ya da daha önce bu mektepte eğitim gören bir kıdemli talebe çocuklara derslerini okutmada yardımcı olmaktadır[311].Bu mekteplerde Türkçe veyahut Arapça kullanıldığı konusunda bir uzlaşma yoktur. Kaynakların bazılarında eğitimin tümüyle Arapça yapılmadığı, dualaın ve okumaların açıklamalarının Türkçe yapıldığı belirtilirken bazı yerlerde ise eğitimin tamamıyla Arapça verildiği yazılıdır[312]. Medreselerde verilen eğitimlerde dahi fazla olmasa da eğitim dilinde Türkçeye yer verildiği bilinir, bu nedenle sıbyan mekteplerinde verilen eğitimin tamamen Arapça olduğu kanısı yanlış olabilir. Talebeler bu mektepte ilmihal bilgilerini de öğrenirler bu nedenle de eğitimin Türkçe verilmesi durumu söz konusudur.

---

[306] Mefail Hızlı tarafından hazırlanan ve "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)" başlığını taşıyan bildiri 1999'da İstanbul'da düzenlenen Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi'nde sunulmuştur.

[307] Mefail Hızlı, "Osmanlılarda ilköğretimin Tarihi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. c.6. s. 12 (2008): 90

[308] Kara, **age,** 13.

[309] Hızlı, **age,**87.

[310] Baltacı Cahit. "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim",**" Türkler",** c.11, (2002):446-462.

[311] Yahya Akyüz, **"Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)"**,(Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi,1982):59.

[312] **age,**59.

Sıbyan mekteplerinin Müslüman toplumlarda, genellikle temel olan tek dersi Kur'an'ın manasının açıklanmaksızın sadece nasıl okunduğunun öğretilmesidir. Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde bunun yanı sıra talebelere farklı olarak dini bilgilerin başlıcaları ve uygulamaları; ahlak bilgisi, ibadet ile maharetli ailelerinin isteğiyle hafızlık öğretilmektedir[313].Sıralamak gerekirse çocuklara; kıraat, inşa, amalı erba ve ilmihal bilgileri öğretilir. Bu sayede, Osmanlı Dönemi'nde vatandaşların çoğu ilkokul döneminde kendi dili ile okuma ve yazma bilmektedirler. Ayrıca Kur'anı Kerim okuyabilir ve kafi derecede ilmihal bilgisine sahiptirler[314]. Talebeden üç yılda Kur'an'ı ezberlemesi istenir. Ama bu, çoğu zaman ezber olmaz, Kuran'ın hatmi olur. Hatim yapan çocuk Kur'an'ı baştan sona bir kez yüzünden okur ve bazı sayfalarını ezberler. Programın içinde yazı da vardır. Yazılar, şiir ve atasözleri üzerinedir. Bu derslere ek olarak hikâyeler, aritmetik ve ibadet şekilleri de öğretilir. On yasına kadar Kuran'ı hatmeden çocuk, daha sonra kelime bilgisi, hitabet, dilbilgisi, edebiyat, tarih gibi ek konular üzerinde üç yıl daha çalışabilir[315].

Sıbyan mekteplerinde ilk defa eğitim gören çocuklara, mümkünse hocanın kendisi, değilse özel bir muallim tarafından haftada iki kez sülüs ve nesih hatları çalıştırılır, yazdıkları yazılar incelenerek gereken yerler tashih edilir ve çocuklara gösterilir bu şekilde çocuklar yazı yazmaya alıştırılır[316].

Sultan I. Abdülhamid Dönemi'nde yaptırılan sıbyan mekteplerinde din dersi hocasının dışında güzel yazı, yabancı dil ve müzik hocasının da olduğu bilgiler arasındadır. Bu bağlamda 1780'li yıllarda Osmanlı sıbyan mekteplerinin bir kaç noktada Avrupa'daki bazı şehirlerdeki ilkokullardan daha iyi eğitim verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, belirli bir vakfa bağlı olmadığı için bir vakfiye ile mevzuatı kararlaştırılmamış mektepler, gerçek manada denetlenmediklerinden bu mekteplerde zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır[317].

---

[313] Akyüz, **age,**94.
[314] Ali Rıza Erdem, "19. YY. 'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim: II. Mahmut ve Tanzimat Döneminde ilköğretimde yapılan yenilikler ve değerlendirmesi",**" Yeni Türkiye dergisi",** s. 32, (2000): 755.
[315] Mustafa Ergün "Medreseden Mektebe Osmanlı eğitim sistemi,**" Yeni Türkiye",** s. 32, (2000): 735-753.
[316] Abdülaziz Bey **age,**64.
[317] Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, c.22 (1964): 20

3.9. Ödül ve Uygulamalar

Osmanlı eğitim sisteminde eğitim verilirken genelde "cezanın" var olduğu, "ödülün" pek bulunmadığı düşünülür. Hâlbuki her kültürün eğitim sitemi içinde bir ödül uygulaması mevcuttur. 1571 yılında Kıbrıs'ı topraklarına katan Osmanlı, Lefkoşa'da sıbyan mekteplerinin açılmasına ve kendi tarzında eğitim verilmesine vesile olur. Yine bu mekteplerde Aferin Belgesi'yle Kıbrıs'taki Türk mektep hocalarının da ödül sistemini tercih ettiğini görülür. Aferin belgelerinin matbu-basılı kâğıt şeklinde verildiği söylenebilir. Ödül olarak verilen bu belgeler; Aferin Belgeleri, Tahsin Belgeleri ve İmtiyaz Belgeleri olmak üzere üç çeşittir.

Aferin belgesi, talebenin başarılı olduğu dersler için ve hocanın kanaatince uygun görüldüğünde verilen belgelerdir. Aferin belgeleri gayretli talebelere verilir ve "aferin, bravo, çok yaşa" manalarında bir ödüldür. Aferin kâğıtlarının sayısı ona ulaştığında "Tahsin" belgesi, Tahsinler de beşe ulaştığında talebe imtiyaz belgesi almaya hak kazanır. Tahsin "beğenme, güzel bulma" manasında, imtiyaz ise "ayrıcalık, üstünlük" manasındadır. Osmanlı eğitim sisteminde bu üç ödül belgesi talebelere sunulur. Yapılan imtihanlarda birinci olanlara "imtiyaz", ikincilere ise "Tahsin" belgesi verilir[318]. Bazen de dört ferin belgesi bir Tahsin belgesi sayılırken, iki Tahsin belgesi bir imtiyaz manasına gelmektedir[319]. Ayrıca, sıbyan mekteplerinde eğitim görmekte olan talebeler, sınavlarda başarılı olduğunda "Zikr-i Cemil" varakası[320] verilerek ödüllendirilir[321].

Talebeler genellikle mektebin düzenine uyarlar ve Hocalarına saygı gösterirler. Ders esnasında hocayı dinlerken dikkatlidirler. Aileleri tarafından bu konuda defalarca tembihlenen talebeler evlerine şikâyet gitmesinden de çekinirler.

Ziya Gökalp, "Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri" isimli eserinde çocuğa verilecek ceza ya da ödülün terbiye açısından nasıl tesir edeceği hakkındaki

[318] Oğuz Karakartal, "Kıbrıs Eğitim Tarihine Bir Katkı: Lefkoşa Ayasofya Sıbyan mektebi "Aferin Belgesi (1916)", **Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi**", s. 3 (2018): 83-85.
[319] Halûk Perk, Eğitim Tarihimizde (1869-1950) Mükâfat Belgeleri, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 392 s.
[320] Bkz. Ek. 11
[321] Güldal, **age,**77.

görüşlerini: "Hiçbir terbiye mükâfatsız ve cezasız olamaz, her mükâfat ve ceza sistemi mutlaka bir terbiye mahiyetini haizdir." sözleriyle belirtir[322].

3.10. Sıbyan Mektebinde Disiplin ve Cezalandırma: "Mücazat"

Ceza "bir şeyin bedeli ya da iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek" manasındadır ve toplumsal hayatta birçok yerde karşımıza çıkar. Hukuk, din ve eğitim alanlarında üzerinde durulan kavramlardandır[323].Tarihin ilk dönemlerinden bu yana çocuk terbiye etmek için farklı cezalandırma şekilleri vardır. Sümer okullarında eğiticilerin bazıları dayak konusunda görevlendirilmektedir. S. Kramer, o zaman da çocukların bu günkü çocuklar gibi dayaktan korktuklarını, babaları tarafından azarlandıklarını ve şiddet gördüklerini yazar. Bir tablette mevcut olan ve günümüze ulaşan bu bilgiler vasıtasıyla eğitimde çok uzun zamandır ceza uygulamasının var olduğu görülmektedir[324].Osmanlı günlük hayatına ve eğitim sistemine dair özellikle 18. Yüzyıl öncesi üzerine araştırma yapılırken fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Eğitim tarihi ile ilişkili araştırmalar için mektep hatıraları ve otobiyografilerin en zengin kaynaklar olduğu belirtilmektedir.

İmam Gazâlî Osmanlı toplumunun dini, ahlaki ve dünya görüşü olarak teşekkül etmesinde mühim bir yere sahiptir. "İhya u ulûmi'd-din " isimli tanınmış eseri hala birçok kişi tarafından rehber edinilen eserlerdendir. Çocuk eğitimi hakkında bilgiler bulunan " Ey Oğul" 10'dan fazla anne ve baba karakterine değinir. Bilhassa anne babaların önce kendi hâl ve hareketlerinden sorumlu olduklarını belirtir.[325] Gazâlî çocuklara uygulanan fiziksel şiddete değinmez. Kınalızâde ve Nasır-ı Tûsî: "Muallim eğer terbiye esnasında darb edecek olursa, çocuğu feryaddan ve şefaat istemekten tahzir etmelidir. Zira bu kölelerin ve zayıfların işidir" şeklinde konudan bahseder[326].

Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alâî isimli eseri de muhakkak Osmanlı toplumunun ahlaki şekillenmesi için önemli bir eserdir. Hocanın in sahip olması gereken nitelikler

---

[322] Ziya Gökalp, "**Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri", (**Ankara: Milli Eğitim Basımevi,1992): 113.

[323] Nesrin Kale, "Çocuk Ve Ceza, Ceza Olgusuna Felsefî Bir Yorum", **"Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi" ,** c. 28, S. 1, (1995): 51.

[324] Samuel N. Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, çev. M. İlmiye Çığ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1998.

[325] İmam Gazâli, **"Ey Oğul, Hüccet-ül İslâm, Eyyühe'l-Veled",** (İstanbul: Merve Yay.1990): 165.

[326] Yusuf Ziya, "Nasır-ı Tusi'nin Terbiye Hakkındaki Fikirleri, Çocuk Terbiyesi", s. 5, **"Mihrâb", (**1340): 137.

Kınalızâde tarafından sıralanır. Ayrıca talebeye nasıl davranması gerektiği konusunda da nasihatler verir:

> "Mu'allim sâlih ü dindâr u âkıl ve perhîz-kâr-ı selimü'l hulk u sahihu'lakl kimesne ola. Ve ahlâk-ı hasene ve âdâb-ı mülûk ü ekâbire vâkıf, gazab u hilmde mu'tedil ola; gâyet hâlim olmaya ki te'dîb ü tehzibden âciz olur (…). Ve gâyet gazub u mütehevvir dahi olmaya ki, bîhûde gazabdan tıfl melûl ve tâ'allüm-i ilm ü edebden mefûr olmaya (…). Ve mua'allim darbda te'dib ettikte feryâd u şenâ'at etmekten men' edip bu fi'l-i zu'afadır diyeler. Ve mu'allim dahi ol darbı az ede, amma gâyet mü'lim ede ki şekâvet etmekten muhtezir ola."

Bu bilgilere bakıldığında hoca; dindar, zeki, sakin, ahlâk kurallarına dikkat eden, öfke ve fazla sinirlenmeyen mizaçta olmalıdır. Fakat fazla anlayışlı da olmamalıdır. Hocanın öfke kontrolü olmalıdır ve bu konuda bilinçli olmalıdır. Gereksiz yere sinirlenerek talebeleri ilimden ve eğitimden uzaklaştırmamalıdır. Terbiye için çocuklara hafif dayak uygun görülür. Yine de bu fazla olmamalıdır zira bu zayıflık göstergesidir. Hoca kendi eksikliklerini de değerlendirebilmeli, fazla şiddet yanlısı olmamalıdır.

Hocalara rehber niteliği taşıyan iki önemli eser dönem için oldukça önemlidir. İlki ve önemlisi, Selim Sabit'in Rehnümâ-yı Muallimin adlı eseridir. Eserde çağdaş pedagojinin ilkelerine yakın tavsiyelerde bulunulmaktadır. Selim Sabit de, hocaların yumuşak huylu olmasını önerir ve şöyle der[327]:

> "Muallimler şakirdanın pederi makamında bulunacaklarından tavır ve hareketlerinde vuku bulan kusur ve hataları tashih ederek hüsn-i terbiyelerine dikkat ve itina etmelidir (…). Muallimler şakirdan haklarında rifkla muamele edip, tektir ve mücazat icap ettikde münasip suretle icra ederler."

Selim Sabit Efendi[328] ise hocaların imkân oldukça ceza kullanmamalarını tavsiye eder. Ceza vermek söz konusu olduğunda da sinirlilik anının geçmesini beklemek gerektiğini savunur. Bunlara ek olarak, talebenin kabahati ile verilecek olan cezanın dengeli olması gerektiğini belirtir. Ayrıca eserinde[329] hocalara bu konuda yedi temel tavsiyede bulunmaktadır[330].

---

[327] Selim Sabit, **"Rehnümâ-yı Muallimîn, Sıbyan Mekteplerine Mahsus Usul-i Tedrisiye**", (İstanbul: 1290): 27.

[328] Edirne'nin Vize kasabasında doğdu. Öğrenim görmek için gittiği İstanbul'da önce Gazanfer Ağa Medresesi'ne, ardından Fâtih Medresesi'ne devam etti. 1851'de Dârülmuallimîn'e kaydoldu ve 1854'te öğrenimini tamamlayarak okulun ilk mezunları arasında yer aldı. 1855 yılında Paris'te öğrenim görmekte olan Türk gençlerini eğitmek, buradaki Osmanlı Hıristiyan tebaasına Türkçe öğretmek ve dönüşünde Dârülfünûn-ı Osmânî'de hocalık yapmak üzere Paris'e gönderildi. 1861'de İstanbul'a döndü. İstanbul'dan imparatorluğun diğer şehirlerine yayılmaya başlayan ve "usûl-i cedîde" diye adlandırılan çağdaş pedagoji hareketinin öncüsü oldu. Süleymaniye semtinde açtığı Numune Mektebi'nde XIX. yüzyılda Batı ülkelerinde öne çıkan öğretim yöntem ve tekniklerini uyguladı.

[329] Selim Sabit,**" Rehnümâ-yı muallimin"** isimli eser.

[330] Hamza Altın, "Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül Ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s. 57 (2016): 1878.

II. Meşrutiyet Devri pedagoglarından Sabri Cemil, eğitim verilirken cezanın belirli oranda kullanılabileceğini, ceza olarak da talebenin sevdiği şeylerden uzak tutulabileceğini söyler. Cemil'e göre, uyarma ve azarlama da mücazat için uygundur. Ancak uygulanan ceza gereksiz yere verilirse ya da aralıksız olursa talebe üzerinde bir tesirinin olmayacağını da belirtmektedir[331].

Musa Kâzım Bey de "Rehber-i tedris ve terbiye" isimli eserinde, hocaların mücazatın ödül vermekten daha çok dikkat isteyen bir mesele olduğunu savunmaktadır. Ceza verilecek talebenin suçundan iyi bir şekilde emin olunması gerektiğini, bir kanıt yoksa caza uygulanmamasını söyler. Nitekim çocuğa ceza vermek başvurulmaması gereken bir durum olduğunu ancak çok mecbur kalınırsa uygulanabileceğini dile getirir. Kâzım'a göre, asıl önemli olan, hoca ve talebe arasındaki güven ilişkisidir. Ayrıca, hocanın talebe nazarında saygın ve sevgi dolu bir itibar bırakması gerektiği kanaatindedir. Bu konuda şu sözleri de söylemiştir[332]: "Şakirdan ile muallim beyninde hüsn-i itimad hâsıl olunca mücazata müstahak ve kabahiye nadiren tesadüf olunur."

Amasyalı Ali bin Hüseyin'in eseri olan Tarikü'l-Edeb de; aile ve hocalar için o dönem bir rehber niteliğindedir. Aynı dönemde kaleme alınmış eserlerin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Eserde, hocanın yeterli niteliklere sahip olmasının önemi sıkça vurgulanır. Bu nitelikler ise; sakin, sağlam bir psikolojiye sahip, sadece hocalık mesleği ile ilgilenen, talebeler arasında ayrım yapmayan bir hoca olmasının gerekliliği şeklinde sayılmaktadır[333].Günümüz öğretmenlerinde de aynı özelliklerin bulunması gerektiği aşikârdır. Bu minvaldeki kıymetli eserler, geçmişe ait önemli noktalara ışık tutarlar.

Eğitim ve ahlak kitapları fiziksel cezayı daima yasaklayan görüşler sunmuştur. Yine de bu hatalı uygulama varlığını hep devam ettirmiştir. Yazarlarımızdan başta Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi ve Ömer Seyfettin olmak üzere Osmanlı Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi zamanlarına ait uygulama ve cezalar yazarlarımız tarafından eserlerde işlenmiştir. Özellikle falaka üzerinde çokça durulmuştur. Sıbyan mektebi ve Osmanlı zamanında ilkokul denildiğinde belki de ilk düşündüğümüz şeylerden biri

[331] Altın, **age,**1878.
[332] **age,**1879.
[333]Halil Çeçen, **"Ali bin Hüseyin el-Amasî Tarikü'l-Edeb Metin-Sözlük",** (Ankara: Bizim Büro, 2010): 77.

falakadır. Falakanın aklımızda bu kadar yer etmesinin sebebi muhtemelen hatıratlarında ve eserlerinde çok defa dile getiren yazarlarımızdır.

Klasik Dönem sıbyan mekteplerinin ekseriyetle falaka ile anılması hususunsa Tarihçi ve yazar İlber Ortaylı bu kurumlara haksızlık edildiği kanaatindedir. Bu görüşünü ise 1578'de ülkemizde bulunmuş olan Protestan papaz Salomon Schweigger'ın sıbyan mekteplerine yönelik anılarıyla destekler. Salomon Schweigger'ın gözünden İstanbul sıbyan mektepleri şu şekilde tasvir edilir: İlk dereceyi temsil eden bu mekteplerde erkek çocuklar eğitilir ve okuma yazma öğretilir. Bu mekteplerden Constantinopel (İstanbul) şehrinde ve diğer şehirlerde de çok vardır. Burada dileyen herkes hocalık yapabilir. Düzenli mektep binaları mevcut değildir. Aksine hocanın evi bir nevi mekteptir. Zengin ailelerin çocukları için evlerinde özel hocaları bulunur.

Türklerde çocuğa Almanlardaki gibi sert bir şekilde disiplin verilmez ya da korkutulup sopa veya kamçı kullanılmamaktadır. Çocukları cezalandırırlar; ama bu dikkatli bir şekilde yapılır ve sabır gösterilir. Neticede talebeler de hocalarının yanında kibar ve saygılı bir şekilde bulunurlar. Çocukları döverken çocuğu yere yatırırlar ve değnekle döverler, fakat kamçı kullanmazlar[334].

Yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır ki, Osmanlıdaki sıbyan eğitimi, Avrupa'daki eğitime nazaran çok daha yumuşaktır. Osmanlıdaki cezalandırma sistemine dair elimizde Klasik Dönemle alakalı kaynak yetersizliğinin aksine Tanzimat Dönemi eğitim alanındaki cezalandırmaları anlatan birçok hatırat mevcuttur. Çocuğun, hayatının en önemli kısımlardan birini iştigal eden mektep hayatının içerisindeki cezalar büyük olasılıkla akılda en çok yer eden uygulamalardır. Ancak şu gerçek atlanmamalıdır ki, modernleşme ve yayılma politikası güden Osmanlının son Dönem'deki eğitimi, köklü bir değişim ve dönüşümle ortaya çıkmıştır. Oldukça geniş ve her yönden birbirinden farklılık gösteren bir coğrafyada dahi birbirine benzer cezaların olmasındaki öncelikli neden şüphesiz Osmanlının insanı esas alan ideolojisi ve eğitimle ilgili kabulleridir. Elimizde İstanbul'daki sıbyan mekteplerinde uygulanan disiplin hakkında bilgi veren kaynaklara tamamıyla benzeyen iki örnek bulunmaktadır. Birincisi, Kazım Karabekir'in Medine sıbyan ve rüştiye mektebi anıları, ikincisi ise İsmail Zühdi'nin Konya Sıbyan mektebi hatıralarıdır[335].

---

[334] İlber Ortaylı,**" Osmanlı Toplumunda Aile",** 3.bs. (İstanbul: Pan Yayınları, 2006): 85.

[335] İsmail Zühdi, "Konya'nın Eski Mahalle Mektepleri Hayatı", aktaran Kara, Birinci, "Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri",(Kitap,2017): 327.

Mevcut bir diğer kaynak da Mısır'da eğitim alanındaki disiplin uygulamaları ve bunların devletle olan ilişkisini inceleyen, temel zihniyeti ve ders içeriklerini konu alan bir çalışmadır. Timoty Mitchell'in yaptığı çalışmalardan şöyle bir sonuca varılmaktadır: Geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı'nın yönetmelikleri, farklı kültür ve yerlerde uygulanmamış ve falaka, hapis, sürgün gibi cezaların verilmesi söz konusu olmuştur. Sıbyan mekteplerindeki cezalar nelerdir sorusuna ilk olarak falaka yanıtı verilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonraki ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur'un da hatırladığı ilk olay, ilk defa dört yaşında gittiği mektepte yatırıldığı falaka ve hocasının değnekleri olmuştur[336]. Ömer Seyfettin de hikâyesinde falakanın yasaklandığını öğrendikleri zamanı şöyle anlatmaktadır[337]:

> "Falaka yasak olmuş. Dayak korkusu kalkınca biz kırk çocuk öyle azdık, öyle kudurduk ki, ne yaptığımızı bilmiyor, artık hocayı dinlemiyor, yüzüne leblebi atıyor, minderine iğne koyuyor, pabuçlarını saklayıp saatlerce arattırıyor, yalvartıyorduk." Hocanın bu tür durumlar karşısında çıldırması kuvvetle ihtimaldir. Falakanın kaldırılmasının yarattığı disiplinsizliği Kazım Karabekir, "mektebin gürültüsünden, şamatasından ve çocuklarla uğraşmaktan deli olup tımarhaneye düşen hocalar oldu" ifadesiyle ortaya koyar."

1927'de 'Falaka' adlı bir eser kaleme alan ve bu eserde mekteplerdeki başka uygulamaları da geniş bir biçimde anlatan Ahmet Rasim, falaka denince akla gelen önemli isimlerden bir diğeridir. Farklı mahalle mekteplerinde okumasının bir avantajı olarak Rasim, disiplin cezalarının çeşitliliğini de böylece anlatma imkânı bulmuştur. Anlatımlarına göre ceza vermede genel geçer bir kural yoktur. Bu, hocaların veya yardımcılarının tamamen karakter yapılarına ve o anki ruh hallerine bağlı bir durumdur.

Medine'de bulunan mahalle mektebi ile ilgili olarak Karabekir, "Dayak pek boldu. Falaka ve rastgele yere sopa atılırdı, burada hocalar hiddetini yeninceye kadar dövüyordu" der. İsmail Zühdi, bu cezalandırma şeklinin hocanın keyfine kalmış bir durum olduğunu söyler: "Çocuğun ayağına vurulacak değneğin adedi muayyen değildi, hocanın insafına kalmıştır. Birden elliye kadar yolu açıktır" Der. Ahmet Rasim de hocalardaki bu sınırsızlıklardan söz eder. Hatta öyle ki, falaka sırasında veya sonrasında talebeler ölmekte, hocalarda ise bu durum övünç sebebi olmaktadır[338]:

Cemal Nadir Güler, Vedat Günyol, " Arkadaş", s. 14 (1941): 264'ten aktaran Fatih Güldal, "Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi" (Kitap, 2017), 90.

[336] Rıza Nur, **"Hayat ve Hatıratım",** (İstanbul: Altındağ Yayınları,1967): 63.

[337] Ömer Seyfettin, **"Falaka",** (İstanbul: Kare Yayınları, 2006):71-73.

[338] Mustafa Gündüz, "Son Dönem Osmanlı Eğitiminde Disiplin Ve Cezalandırma (1847-1920)", **"Doğu Batı Dergisi",** s. 53, (2010): 142.

> "Aman hanım, evladına nasıl kıyıp da Hafız Paşa Mektebine yollayacaksın? O sarığı boynuna dolanası herif, falakada üç çocuk öldürmüştür denildiğini Dilfezâ'nın Karaanne'me söylediğini Sütninem pay verdiğim sırada intikam alırcasına yüzüme söylemişti. Bu kara haber kulağımda olduğu için o sesler hızlı hızlı yaklaştıkça, o hayal de az çok korkunç bir gerçek duygusu bağlıyordu. Bir yeni yapışkan belâ arasındaydım. Gitmem desem evimizin yanı başında o kanlı bıçaklı, tabancalı enişte var. Gitsem sabahtan akşama kadar ha şimdi falakaya yatıracaklar. Hoca beni ya öldürecek, ya sopalarla tabanlarımı patlatacak azabı var."

Falaka ve dayakların nasıl olduğuyla ilgili genelde birbirine benzer söylemler mevcuttur. Burada cezaların şiddeti için Konya örneğiyle İsmail Zühdi hafif (değnek), biraz müthiş (sırık) ve en müthiş (falaka) gibi sınıflandırmalar yaparken, Ahmet Rasim büyük kabahatler için 'zincirli falaka' ve 'divan dayağı' (divanhanede, topluluğun önünde cezalandırma şekli, dehşet verici bir dayak) gibi iki farklı dayak çeşidinden bahseder. Resmî olan bu dayak türü ile ilgili Rasim şunları söyler[339]:

> "Talebe "bir daha yapmam, diye bağırdıkça benim dizlerimin bağı çözülüyordu. Düşeceğim sanıyordum. Bununla beraber, alıcı gözlerle baktığım için, bu değnek vuruşu ile Hâfiz Paşa Mektebi hocasının sopa vuruşu arasında hayli şiddet fark vardı. Mubassır ağır ağır, ama hafif hafif indiriyordu. Yani, kıyasıya değil, korkutasıya vuruyordu.
>
> Falakanın bir çeşidi daha vardı ki, küçüklerden dayağı hak etmiş olanlar birikir, bir tarafa ayrılır, sonra birer ayak yıkılıp bir vuruşta tabanın kısmetini alacağı şekilde falakaya bir vaziyet verilirdi. 'Elbirliği' gibi buna da 'ayak birliği' denirdi. "

Hem hocaların psikolojilerine dair şaşırtan ayrıntılarla, hem de yaşanılanların üstünden elli yıl sonrasında yaptığı açıklamalarla dayak, falaka gibi cezalandırma yöntemleri Hasan Ali Yücel'in ilk ve ortaöğrenim hatıralarında büyük bir yer tutar[340]:

> "Küçük hafızlardan bir tanesi sarıklı idi. İbrahim ve öbürküler fesli idiler. Yüzleri yıkanmış, burunları temizlenmiş olarak dönenler şimdi birer birer hocanın önüne oturup derslerini dinletiyorlardı. Her biri birkaç tokat yemeden kalkmadılar. Sıra küçük sarıklıya gelmişti. Hoca birden bağırdı: –Ulan hayvan, dünkü dersi pişirdin mi? Bu gidişle sen on senede hıfzını dinletemeyeceksin. …"

Erken tarihli yazılı metinlerde Osmanlı son Dönemi'ne ait eğitim sistemi hakkında bilgiler mevcuttur. Özellikle ceza ve disiplin konularında modern bir şekilde kuramsal açıklamaların yorumlandığı bilinir. Önceki dönemlerde de konuya insani şekilde yaklaşıldığı görülür. Bugünden çok da farklı olmayan yazılı metin ifadeleri ile karşılaşılmaktadır. Fakat kuramsal olarak iyi bir düzeye varılırken uygulama olarak geri kalmışlık söz konusudur. Osmanlı son Dönem eğitimindeki ödüllendirme hakkında Akyüz'e ait olan çalışmada bu konuda veriler mevcuttur. Yine aynı dönem için dikkat çeken diğer nokta ise ödüllendirmenin "cezalandırma" sistemine nazaran

[339] **age,**143.
[340] **age,**143.

hızlı ve müsbet gelişmeler kaydetmesidir. Böylece Türk eğitim tarihine bakıldığında Osmanlı eğitimim sisteminde "cezalandırma" konusundaki çalışmaların hızlı bir şekilde değişmediği fark edilir[341].

3.11. Mektep Gezmeleri: "Mektep Seyri"

Eğitim alanındaki vakıflar Osmanlı Devleti'nde iki kısma ayrılmaktadır. Bu vakıflar sıbyan mektepleri, medreseler, Dârülkurrâ[342] ve Dârülhadislerin[343] meydana getirdiği mektep eğitimi grubu olmalarının yanı sıra cami ve tekkelerin oluşturduğu, halkın eğitim ve terbiyesi için çalışmalar yapan kurumlardır. Mahalle mekteplerinde burs ve harçlığın haricinde, hoca ve talebelere elbiseler verilir. Ayrıca ilkbaharda yapılan gezilerin giderleri de vakıflar tarafından karşılanır[344]. Fakat vakıfların tümünün değil sadece bazılarının gezi masraflarını karşıladığı söylenebilir. Sıbyan mekteplerinin yaşaması için kurulmuş vakıflardan bazıları mektep seyirlerinin masraflarını da karşılar[345].

Sıbyan mekteplerinin çoğu havalar ısındığında talebeleri eğlendirmek ve gezdirmek için mektep gezileri yaparlar. Talebelerin heyecanla beklediği bu geziler de çocuklar Beykoz Çayırı, Kâğıthane mesiresi, Çoban Çeşmesi mesiresi, Silahtar Ağa Çeşmesi Çayırı, Göksu Çavın, Balta Limanı Çayırı denilen kırlara bazen de mesire alanlarına götürülür. Gezi tertiplenecek olduğunda bu haber hocaları tarafından çocuklara bildirilir. Öncelikle talebeler bu durumu anne ve babalarına iletirler, ailelerinden gezi masrafı için varlık durumlarına göre belirli bir miktar alırlar ve hocalarına verirler. Mahalle de bu gezi duyulduğunda mahallenin önde gelenleri yüklü miktarda bağışta bulunur. Bu kimseler, geziye katılacak çocuk sayısına göre değişmekle birlikte üç, dört ya da daha fazla kuzu alır ve pişirilip ikramı için de konaklarından ilgili kişileri görevlendirirler. Ertesi gün de sabah erkenden, gerekli kap kacak, havlu ve sofralar söylenen mesire alanına götürülür.

---

[341]Yahya Akyüz, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ödül ve Günümüz Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme", **"Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim",** s. 49, (2004): 20.

[342] "Yer, mekân, ev" gibi anlamlara gelen dâr ile "okuyan" anlamındaki kārî kelimesinin çoğulu olan kurrâ kelimelerinden meydana gelen dârü'l-kurrâ, Kur'an-ı Kerîm'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin tâlim ettirildiği mektepler için kullanılmıştır. Bu müesseselere Dârülkur'ân ve Dârülhuffâz adı da verilir.

[343] "Yer, mekân, ev" gibi anlamlara gelen dâr ile hadîs kelimesinden oluşan dârü'l-hadîs "hadis okutulan yer" demektir. Bu müesseselere "dârü's-sünne", "dârü's-sünneti'n-nebeviyye" veya "dârü's-sünneti'l-Muhammediyye" adı da verilmiştir.

[344] Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **MEB İslam Ansiklopedisi,** c. 13, (İstanbul: MEB, 1986): 169.

[345] Ergin, **age,**88.

Âdet olarak çocukların anneleri o güne özel zeytinyağlı yaprak sarması, irmik helvası, revani gibi yiyecekler hazırlarlar. Hazırladıkları ikramlıkları sefer taslarına koyarlar ve gezi günü mektebe erken vakitte gönderirler. O gün, çocuklar mektebe gitmeden yeni elbiselerini giyerler. Ailesi hayli fakir olan çocukların ölçüleri alınır ve seyir günü giymeleri için mahallede oturan varlıklı büyükler tarafından onlara uygun elbiseler diktirilir. Böylece, çocuklar arkadaşları arasında mahcup olmaz ve üzülmezler[346]. Eğer aile varlıklı ise çocuklara lalalarının da eşlik ettiği bilinir. Gelen yemekler, mektep kalfası, çocukların büyükleri ve lalalar tarafından daha önce hazırlanan bir yük arabasına yüklenerek iskeleye götürülürler. Götürülen yiyecekler iskelede büyükçe bir Ateş Kayığına ya da bir Pazar Kayığına konur, birkaç kişi ve gelen aşçılar birlikte seyir yerine giderler. Çocuklar bu sırada mektepte toplanmış, büyükleri önde, en küçükler arkada sıra olup üçer üçerli gruplar halinde iskeleye giderler, onlar da heyecanla kendileri için hazır bulunan büyük pazar kayığına veya ateş kayığına binip yola çıkarlar. Mevsim çiçekleri ve defne dalları kullanır ayrıca pırıltılı şamata teli ismi verilen teller ile kayıkların etrafı süslenir. Farklı bir kayık ile hoca arkalarından gelir. Gidilecek yere varıncaya kadar çocuklar türküler, mani ve şarkılar söyleyerek, mutlu bir şekilde seyir yerine ulaşırlar. Çocuklardan önce yola çıkıp çocukları seyir yerinde bekleyen kalfa, aşçılar ve lalalar çocukları karşılarlar ve kayıktan inmelerine yardımcı olurlar. Bu sırada hoca efendiler de oraya varır. Mahallenin ileri gelenleri tarafından ya da çocukların evlerinden gönderilen kırmızı seyir ihramları mesire alanının gölgelik kısımlarına serilir. Bir kısma da hususi alınan kaba hasırlar açılır. Çocuklar bir süre hep birlikte oturup dinlenirler ve sonra biraz gezip eğlenirler. Eğlence ve gezinin sonunda yemeğe geçilir. Öncelikle, yeşil salatalıklar büyükçe tepsilere koyulur. Sular, mevsim meyveleri hazırlanıp sofralar serilir. Çocuklar onar kişilik gruplar halinde sofralara oturtulur. Hemen orada kızartılmış kuzu, irmik helvası, zeytinyağlı dolma, sefer taslarında özenle getirilen sütlaç, mevsimine göre de kavun, karpuz, üzüm ikram edilir. Yemek yendikten sonra hoca efendiler çocuklardan uzak bir yere geçerler. Çocuklar, kırlara dağılarak bir kısmı " kör ebe" , bir kısmı "adım atlamaca" , bir kısmı "esir almaca" ve birçoğu da "amma da kapamazsın" gibi oyunlar oynarlar. Dönüş vaktine kadar keyifle vakit geçirirler. Oradan ayrılmadan akşam vaktine yakın bir zamanda yeniden yemek yenilir. Kırlarda yetişen bir nevi sazdan külahlar yapıp başlarına giymeleri, elvan kır çiçeklerinden demetler yapmaları çocuklar için bir

[346] Mustafa İsmail Bağdatlı, "Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** s.24, (2011): 79-102.

âdettir. Sonra dönüş hazırlığı başlar. Hizmetçiler ve aşçılar beraber iş yaparlar. Yemek takımları ve diğer eşyalar kayıklara taşınır. Çocukların hepsi geldikleri kayıklara binerler. Bu defa kayıklar kırlardan toplanan çiçekler ve ağaç dallarıyla süslenir ve kayıklar yavaş bir şekilde denize açılır. Hocalar, halife ile lalalar farklı kayıklarla gelirler. İstanbul'a ulaşıncaya dek çocuklar türküler, maniler söyleyip dönüş yolunda da eğlenir sonra da evlerine giderler. Çocuklar yorgundur bu sebeple ertesi gün mektep tatil olur. Bu zamanın özellikle Cuma gününe denk gelmesine dikkat edilir.

Bu mektep seyirleri gerekirse yazın birkaç defa tekrarlanır. Çocukların başka yerler görmeleri için bu defa İstanbul civarındaki mesirelerden farklı olanlar tercih edilir. Fakir çocuklar varsa, gezi gününde giymeleri için mahallenin önde gelenleri tarafından ölçüleri aldırılarak uygun kumaşlardan elbiseler yaptırılır, onlar da akranları arasında mahzun ve mahcup bırakılmazlar. Yine bu kimseler tarafından gönderilen ve çocuklardan toplanan paradan artanı ikinci bir mektep seyri için hoca tarafından muhafaza edilir[347].Çocuklar doğa sevgisi ile büyüyüp, doğaya ilgi duyarsa bu hayal gücünü besler ve zenginleştirir. Etrafındaki herkesle iyi anlaşmayı ve saygı göstermeyi öğrenir, güvenle gelişimine devam eder ve hayatın olumlu yönlerini görebilirler[348].

3.12. Talebelere Ketebe Verilmesi ve Cemiyet

Sıbyan mekteplerinde temel seviyede yazı dersi verilir. Yetenekli olan ve devam ederek hattat olmak isteyen talebeler meşhur hattatlardan ders alma şansına da erişirler. Hattatlıkta eğitimini bitiren talebeye "ketebe" verilerek bu durum ilk önce babası ile paylaşılır. Ardından talebeye ketebe için sülüs hatla bir besmele-i şerif ve altına nesih hatla bir hadis-i şerif yazılır ve bunların altına da nesih yazı ile bir hadis-i şerif daha yazılarak verilip bu ödeve bakarak çalışması söylenir. Talebe bu yazıları taklit yoluyla yazar. Yaptığı denemeleri hocasıyla paylaşır. Bunların arasından en iyileri hoca tarafından seçilerek sülüs ve nesih yazıları belirlenir. Cilt yapılmak üzere babasına yollanır. Baba seçilen çalışmayı ciltletir ve kenarlarına altın yaldız ile bazı süslemeler yapılır. Alt kısımlar icazet yazılacağı için boştur. Bunların ardından hoca tarafından icazet töreni yapılacak vakit belirlenir. Hocanın seçtiği üç meşhur hattat da çağırılır. Baba da çocuğun Sıbyan mektebi hocasını, kalfasını, bazı akrabaları ve tanıdıkları

[347] Abdülaziz Bey, **age,**65.
[348] Mualla Selçuk, **"Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler",** Ankara: TDV Yayınları, 2015, 93.

yazılı olarak davet eder. Talebenin annesi de çocuğun ebesini, bazı akrabaları, komşulardan bazı hanımları davet eder[349].

Sıbyan mekteplerinde görev yapan yazı hocaları yazıyı el alıştırmak amacıyla sadece basit bir şekilde öğretirler. Yazıyı basitçe öğrenen talebelerden hevesli olanlar ve hattatlar arasına katılmak isteyenler, hat sanatında meşhur olmuş bir hattata ona bu sanatı öğretmesi ricasında bulunur. Bu rica da yine baba aracılığıyla veya kendi başına yapılabilir. Hattat önce sülüs ile şans getirdiğine inanılan "Rabbi yessir velâ tuassir Rabbi temmim bilhayır" duasını ve nesih diye isimlendirilen küçük yazıyla elifbadan bazı harfleri alıştırma olarak yazar. Ayrıca bunları yazdığı kalem ile birlikte başka bir kalem daha yontar ve talebesine verir. Talebe hocasının yazdığı kalemi bir kâğıt ile sarıp üzerine ismini not ederek hatıra olarak saklar. Hocasının verdiği kaleme bakarak kendisi de bir kalem yontar, verilen güzel yazı örneğinin arkasını ve yanlarını kapatarak yazı görülecek şekilde önü açık bir zarfa koyar, her zaman bu yazıyı taklit yoluyla çalışır. Bu eğitimi alanlar hocasına ve kendisine ait olan yazıları imkânları dâhilinde sade koyun derisinden, kadifeden ya da deri ve kadife üstüne sırma işlemeli "cilbend" olarak bilinen cüzdan içinde muhafaza ederler. Bu tanınmış hattatların evlerinde talebesinin çalışmaları için özel günler mevcuttur. Çalışma günü talebeler yazdıklarını cilbendlerine yerleştirir ve hocasına iletir. Yazılar kontrol edilip altlarına notlar eklenir. Hat eğitimi ücretsizdir, talebelerin dersleri için belirli zamanlar vardır. Varlıklı yardımseverler bazen camilere yakın yerlere sadece hat çalışılması için özel odalar yaptırırlar veya diledikleri bir Sıbyan mektebi için çocuklara hat çalıştırmak üzere muallimler tayin edilmesine vesile olurlar. Bu muallimlerin maaşları vakıftan karşılanır ve talebeler para ödemezler[350].

[349] İsmail Kara, Ali Birinci, **"Mahalle Mektebi Hatıraları", (**İstanbul: Kitabevi Yayınları,1997): 182-188.
[350] Abdülaziz Bey, **age**,70-71.

4. SIBYAN MEKTEPLERİNE GÜNÜMÜZ YAKLAŞIMI

Temelde çocuğun ihtiyaçları mevcuttur ve bunlar fazladır. Güvende hissetme, korunma ve ait hissetme bu ihtiyaçlar arasındadır. Bu ihtiyaçlar ne kadar temin edilirse çocuğun kişiliği o kadar sağlam gelişim gösterir. Temel ihtiyaçların karşılanmasında Allah'ın varlığına olan inancın güçlü bir etkiye sahip olduğu kabul görür[351]. Çocuğu eğitecek kişinin sığınma ihtiyacı noktasında çocuğa uygun biçimde Allah'ın varlığını açıklaması ve yönlendirmesi önemli bir görevdir. Böylece Allah'ı öğrenen çocuk kolay bir şekilde durumu kavrayacaktır. Duygular Allah inancına temel verilmelidir[352].

Allah'ı bulmak insan aklıyla mümkündür. Çocuğun beyni 5-6 yaş sürecinde büyümektedir ve zihin gelişiminin çoğu bu çağda tamamlanır. Beyin aynı dönemde en hızlı gelişen organdır. 5-6 yaş aralığında birey var oluşunu, etrafında olup bitenleri ve yaşam döngüsünün nasıl var olduğunu öğrenmek ister[353]. Bu sebeplerden ötürü çocuğun soru sormasını sağlamak faydalı olur. Süreç ancak çocuğa etrafında sunulacak çeşitli ve fazla sayıdaki materyal ile güvenli ve sağlıklı olabilmektedir. Çünkü tüm bunlar çocukta uyaran görevi üstlenerek görmüş olduğu materyaller ona daima bahsedilen dini hisleri anımsatırken sorgulamaya devam etmesini sağlamaktadır[354].

Bireyde din duygusunun ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Kaynağın ne olduğu hala tartışılmaktadır[355]. Yaygın görüş, çocuğun dünyaya gelirken bu duyguya hazır olduğu dinin de çevresel etkilerle şekil alıp ortaya çıktığı yönündedir. Bilhassa dindar aile ortamında büyüyen çocuklarda bu konudaki gelişimler daha erken dönemlerde kendini göstermektedir. Bu durumun aksine dini kuralları çokça önemsemeyen bir ortam ve ailede büyüyen çocuklarda aynı özellikler daha geç kendini göstermektedir. Sistemli bir şekilde din eğitimi görmemiş olsa dahi çocuklar bir dine

---

[351] Kerim Yavuz, **"Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi"**, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012):129.
[352] Davut Işıkdoğan, "Din Öğretiminde Bireysel Farklılıklar", (Yüksek Lisans Tezi Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001),72.
[353] Yavuz, **age,**128.
[354] Abdurrahman Dodurgalı,**"Ailede Din Eğitimi",** (İstanbul: Timaş,2010): 221.
[355] Hüseyin Peker,**" Din Psikolojisi",**(Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000): 107.

karşı aidiyet hissederler ve kendilerini bir gruba mensup görebilirler. Ayrıca, değerlendirmelerini de buna göre yapmaktadırlar. Çocuğun din hakkındaki inanışlar, korkular ve davranışlar çerçevesindeki ilgisi üç yaşından itibaren kendini göstermektedir. Etrafında en kuvvetli kabul edip kendisine model aldığı kişilerle ilintili bir şekilde Allah düşüncesini şekillendirir. Bu yaşta inanç giderek daha belirgin bir hale bürünür[356]. Bazı uzmanlara göre, dört yaş çocuk için dini hayata olan ilginin altın kadar kıymetli zamanıdır[357]. Bu bağlamda, bebeklik döneminin sonlanıp çocukluk çağına geçiş vakti, çocuk için inanma ve din hislerinin yeşerdiği zamandır. Çocuk psikolojisinde din ile ilgili bu aydınlanma zamanı 3 ile 5 yaş dolaylarındadır[358].Allah'ın mevcudiyeti çocuğa uygun şekilde anlatılırsa muhtemelen çocuk için anlaşılır olur. Bir yetişkindeki kadar olmasa da bu mümkündür. Çocuklarda sayı mefhumu 5 ile 7 yaşlarında oluşur. Bu sebeple sayılar arasındaki alakayı kurabilir. Böylece çocuk yaradan, iman ve inanç çerçevesindeki soyut kavramları öğrenebilir. Çocuk hakkında Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda Allah'ı aramak için çocuğun bazı yollar denediği bilinir[359]. Hem aklı hem de kalbiyle bir arayışta olan çocuk için yapılması gereken yardım etmektir. Bu yardım en iyi eğitim yoluyla mümkün olabilir. Çocuk Allah'ı hisseder ve onun hakkında soru sorarsa onunla gerçek ve kalıcı bilgiler paylaşılmalıdır. Çocukta inancın uyanışını mümkün kılan etmenlerden biri de eğitim-öğretimdir[360].

Bireylerin toplumda fayda sağlaması ve huzur ortamının daimi için ahlak eğitimi sağlanmalıdır. Bu eğitimin hedefi sağlıklı bir şekilde düşünebilen insanların yetiştirilmesi ahlak için lazım olan seviyeye gelinmesidir. Ahlak eğitimi sayesinde bireyin topluma ayak uydurabilmesi ve toplum vicdanıyla aynı çerçevede hareket edebilmesi amaçlanmaktadır. Bunların yanı sıra bu eğitim çocuğun karakterinde ahlaki bir yön bulunmasını sağlamaktadır[361].

Piaget, çocukluk çağının ilk dönemleri için ahlak eğitiminde olması gerekenleri şöyle sıralar; güzel davranışlar ödül ile pekiştirilmelidir, çocuğa daima iyi ya da kötü sebepleriyle izah edilip doğru bilgiler sunulmalıdır, çocuğun zihinsel gelişimine

---

[356] Işıkdoğan, **age,**69.
[357] Ahmet Çın, "İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)", (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 42.
[358] Çın, **age,**42.
[359] **age**,43.
[360] Adler, Alfred **İnsanı Tanıma Sanatı,** çev. Şelale Başar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
[361] Hayati Hökelekli**, "Çocukta Ahlak Eğitimi ve Gelişimi, Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak"**,(İstanbul: Dem Yayınları,2007): 634.

uyumlu olarak ahlaki oyunlarla değerler verilebilir[362]. Bireyin, toplum tarafından kabul görmüş olan değeler ile evrensel bir şekilde onaylanan değerler çerçevesinde yetiştirilmesi uygun olandır. Çocuk dünyaya geldikten sonraki ilk 6 yıl bireyin sahip olacağı ahlaki değerler açısından oldukça önemlidir. Bireyin karakterindeki belirleyici unsurlar bu zaman aralığında şekillenmektedir[363].

İbn Haldun'a göre, eğitim bireye nasıl düşüneceğini öğretirken diğer canlılardan ayrılmasını sağlamaktadır. Çocuğun sosyal bir ortamda yetişmesinin gerekliliği de yine önemli noktalardan sayılmaktadır. Çünkü İbn Haldun, bireyin hayatını ve varlığını devam ettirebilmek için desteğe ihtiyacı olduğunu bunu yalnız başına yapamayacağını savunmaktadır. İnsan doğasında toplum içinde yaşama ve yardıma ihtiyaç duyma mevcuttur[364]. İnsan tek başına öğrenirken zorlanmaktadır. Nitekim bireyin öğrenmesi etrafında olup bitenlerle ilişkisi neticesinde meydana gelen bir durumdur. İbn Haldun'a göre, bireyin bilgi edinmesi için iki seçenek vardır. İlki, öğretim yoluyla olur. İkincisi ise, model alarak gerçekleşmektedir. Kalıcı ve etkili olan öğrenmek model alma yoluyla olandır. İbn Haldun, erken çocukluk döneminde verilecek Kur'an eğitiminin çok önemli olduğunu savunur. Bu bağlamda, Kur'an eğitimi sayesinde çocuğun yaşamının ilerleyen safhasında sahip olacağı güzel özellik ve yeteneklerin bu çerçevede şekilleneceğini belirtmektedir. Çocukluk çağında görülen eğitim, etkilidir ve bireye ömür boyu etkisi söz konusudur[365]. Dini duygular çocukta tek başına şekillenmemektedir. Aynı zamanda güven duyma, sevgi, ait olma ve itaat gibi hislerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Çocuğun sahip olduğu aile ve sosyal çevre din ve inanç algısının oluşmasında büyük öneme sahiptir. Aile ve çevre çocuğun iyi ya da kötü değerler öğrenmesine vesile olabilir. Aile içinde ahlaki eğitim almış olan bireyin ilerleyen yaşlarında toplum tarafından yanlış kabul edilen davranışlarda bulunması daha az karşılaşılan bir durumdur. Fakat öğrenilen davranışların ilerleyen yıllarda değişmesi kolay değildir[366].

Beyza Bilgin eserinde, çocuğa din hakkında eğitim verirken bu sürecin onu yemekle beslemek gibi olduğunu, eğitim sürecine bebek doğduktan sonra başlanabileceğini fakat dozuna dikkat edilmesi gerektiğinin bazı eğitimciler ve ruh bilimi araştırmacıları

[362] **age,**638.
[363] Çın, **age,**68.
[364] **age,**69.
[365] Çın, **age,**147.
[366] **age,**68.

tarafından önemle vurgulandığını belirtmektedir. Bununla birlikte, okul öncesi dönemdeki çocuğa din eğitimi verilirken din duygusunun benimsetilmesi aşamasında çocuk tarafından ilk sorular sorulmaya başlandığı evrenin en hassas dönem olduğunu da belirtir[367].

Sosyal çevre vasıtasıyla öğrenilenler hem ahlaki özellikler hem de dini davranışlardır. Çocuk etrafında namaz kılan birini gördüğünde ibadetini yerine getirmekte olan kişinin yaptıklarını taklit edecektir. Bu noktada yalnızca davranışsal bir taklit değil aynı zamanda dini duygu içeren bir taklitten de bahsedilebilmektedir. Nitekim çevresindeki yetişkinlerin Kur'an veya ezan okunduğu vakitlerde konuşmayışları, Kur'an'ın belden yüksekte muhafaza edilmesi şeklindeki saygı göstermek maksadıyla yerine getirilen hareketler de çocuk için bu nesnelere, olgulara ve durumlara karşı saygı duyma hissinin oluşmasına tesir eder[368].

Tüm bu bilgiler ışığında çocuğa 4-6 yaş döneminde sağlanacak olan eğitimin ergenlik ve yetişkinlik dönemine etkisinin fazla olacağı söylenebilir. Çocuğun kendi başına cevabını bulamayacağı sorularla baş başa kaldığında konu hakkında uzman ve gerekli pedagojik bilgiye sahip bir öğretmen tarafından destek alabilecek olması daha sağlıklı bir gelişim göstermesine vesile olabilir. Çocuğun sorularına yanıt verirken kullanılan kaynaklardan biri olan Kur'an'ın bireyin dini olarak tutarlı ve belirli bir çerçevede yetişmesine katkı sağlayacağı düşünülebilir.

4.1. Sıbyan Mekteplerinin Günümüzdeki Yansımaları ve Diyanet İşleri Başkanlığı Projesi

"Oku" ayeti Kur'an ile tanışmanın ve öğretiminin ilk kaynağıdır. Daha sonra Hz. Muhammed (SAV) Hz. Ebu Bekir ile Hz. Erkam b. Ebi'l Erkam hanelerini Kur'an eğitimi için açarlar. Mescid-i Nebevi'nin hemen yanında yer alan Suffa Medine Dönemi'nde yapılır. Ayrıca o dönemde Kuba'da küçük de olsa 9 adet mescit vardır. Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde Kur'an dersleri büyük öneme sahiptir. Bu mekteplerde bazı değişimler olsa temel dini eğitim ve Kur'an'ın öğretildiği geleneksel metotlar kalmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde Kur'an öğretimine Kur'an kurslarında devam edilir. Bugün varlığını devam ettiren Kur'an kursları bu uzun

[367] Beyza Bilgin, "**Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi"**, (Ankara: Gün Yayıncılık,1998):124.
[368] Mualla Erden, "Okul Öncesi Eğitime Temel Yaklaşımlar ve Din Eğitimi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 124.

süreçte devam eden nadir kurumlardandır. Düzenlenen yasalar ile (1997-1999) bu kurslara kayıt olabilmenin şartı ilköğretim 5. sınıfı tamamlamaktır. Fakat Kur'an kurslarına gösterilen ilginin düzenlemenin ardından azaldığı görülür. Neticede 1997 senesinde Türkiye'de mevcut olan 5241 adet Kur'an kursu sayısı, 1998 yıllında 4890 adet iken 2000 yılında 3211 adettir[369].

2005'te yürürlükte iki program yer alır. Bunlar; "Uzun Süreli Kur'an Kursları 29 Öğretim Programı" ile "Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı" dır. Yürürlükle beraber Kur'an kurslarının bilimsel programları da bulunur. Programlara yalnızca Kur'an-ı Kerim öğretimi dâhil değildir aynı zamanda, Siyer, Ahlak, İtikat ve İbadet gibi kısımlar da yer alır. "Kur'an Kurslarında Hizmet Çeşitliliği" isimli pilot çalışma ise 2010 yılında yapılır. Bunlara ek olarak "Kur'an Kursları Temel Öğretim Programları" ile "Ek Öğretim Programları" uygulamada mevcuttur. Uygulamanın Türkiye genelindeki varlığı 2 yıllık bir zaman diliminde mümkün olur. 28057 sayılı 17.09.2011 tarihli yönetmeliğin Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla birlikte de Kur'an kursları için yaş sınırı kaldırılır. Yönetmeliğin onaylanmasının ardından Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 yaş grubu çocuklar için din eğitimi ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Kur'an kurslarını açar. Projenin ortaya çıkışında, tüm toplumun din eğitimi için verilen hizmetlerden aktif ve etkin olarak istifade edebilmesidir. 2012 yılı Mayıs ayına gelindiğinde okul öncesi çocuklar ve ilköğretim birinci sınıflar için ders materyali ve müfredat hazırlanır. Ardından, Ankara, Bursa, Erzurum, İstanbul ve Manisa'da kısa dönemlik çalışmalar başlar. Akademisyenler, Kur'an kursu öğreticileri, yayın evi görevlileri, okul öncesi kademesinde görevli öğretmenler, pedagoglar, DİB görevlileri bu aşamalarda görev alırlar[370]. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait bu proje Türkiye geneline yayılmadan önce 2013- 2014 eğitim-öğretim yılında seçilen 10 pilot ilde denenir[371]. Akabinde talepler doğrultusunda İl ve İlçe Müftülükleri tarafından daha fazla sayıda açılır. 4-6 yaş Kur'an kursları eğitim programının okul öncesi için hazırlanması 2014 yılındadır. Hazırlıkların tamamlanmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kursları okul öncesi din eğitimi vermeye resmi olarak başlar. Kurslar, okul öncesi eğitimin sahip olduğu ilkeler doğrultusunda haftada beş

[369] Elif Acur, "Öğretici Görüşleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarındaki Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,2019), 28.
[370] **age,**29.
[371] Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Samsun, Erzincan ve Rize.

gün ve yarım gündür ders vermektedirler. Bu kursların eğitim programı akademisyenlerin ve din eğitimi görevlileriyle okul öncesi eğitimi uzmanlarının bulunduğu komisyonca oluşturulur[372].

İnsan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır. İnsanın ruh yapısının özelliklerinden en belirgin olanı bir varlığa inanmaktır. Dünya üzerinde bugüne kadar inanma ihtiyacı duymamış bir topluluk yoktur. İnanma ihtiyacı ve inanma henüz çocukken şekillenmeye başladığı için çocuğun inanç anlayışını ve birey olabilmeyi sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi için aldığı eğitim çok önemlidir. Milli, manevi, ahlâkî, kültürel ve insanî değerlere bağlılığını kuvvetlendirmesi, yaşıtlarıyla sosyalleşerek karakterini şekillendirmesi, sağlıklı ve iyi yetişmiş bir birey olması için çocuğun etkin ve yeterli bir okul öncesi eğitime ihtiyacı olduğu bilinmektedir[373].

Türkiye'de okul öncesi dönem İslam dini eğitimi ile ilgili genel olarak şunu söylemek mümkündür; 2016 yılı itibariyle Türkiye'de okul öncesi din eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an kurslarında "Kur'an ve din eğitimi" olarak, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bazı özel anaokullarında ise "değerler eğitimi" adıyla verilmektedir. Devlet anaokullarında okul öncesi din eğitimi uygulaması henüz mevcut değildir[374]. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan projenin amaçları kısaca aşağıda belirtildiği gibidir:

- 4-6 yaş aralığındaki çocuğun Allah'ı ve Peygamber Efendimizi sevgi esaslı tanıması
- Çocuğun İslami değerlerin farkında olması
- İslam'ın esas kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i ses ve şekil olarak tanıması
- Kendi seviyesine uygun olarak sağlıklı bir şekilde din ve ahlak gelişimi gösterebilmesi[375].

Türkiye genelinde 4-6 Yaş Din Eğitimi Projesi tamamen uygulanmadan önce pilot olarak 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 10 ilde başlamıştır. Bu iller; Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Samsun, Erzincan ve Rize'dir. Pilot uygulamanın ardından, talebe bağlı kalınarak tüm İl ve İlçe Müftülüklerince

[372] **age,**30.
[373] Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara 2014): 7.
[374] Acur, **age,**28.
[375] Kur'an kursları 4-6 Yaş Din Eğitimi Projesi 17.09.2011 tarih ve 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamedeki yaş sınırlandırmasının kaldırılmasının ardından sonra 26 Ocak 2012 tarihinde başlatmıştır.

açılmaya başlamıştır. 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde 100.000'e yakın öğrenci öğrenim görmüştür[376]. Bu programda hedeflenen, Türk Milli Eğitiminin genel hedefleri ve temel ilkeleri doğrultusunda çocukların;

1. İslam dininin değerlerini, kendi seviyesinde, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini,
2. Kazanacağı değerleri gündelik hayatta kullanmalarını,
3. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i içerik ses ve şekil olarak kendi seviyesinde tanımalarını,
4. Kendi seviyesine uygun olarak Allah'ı sevgi temelinde tanımalarını ve yaratılıştaki düzeni fark etmelerini,
5. Kendi seviyesinde Peygamber Efendimizin kişiliğini ve karakterini tanımalarını, sevmelerini ve model almalarını,
6. Sağlıklı bir din ve ahlak gelişimi göstermelerini,
7. Din ve ahlak gelişiminin yanı sıra diğer gelişim alanlarına da katkısı olacak şekilde bir ortam sağlamaktır[377].

Osmanlı Dönemi'nde uzmanlık düzeyinde Kur'an ve Kıraat eğitimleri genel olarak Darü'l Kur'anlarda verilse de özellikle çocukların Kur'an okumayı esas sıbyan mekteplerinde öğrendikleri bilinir[378].

Esaslar:

1. Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu); iki ayrı öğrenme alanından oluşmaktadır. Birinci öğrenme alanı Dini Bilgiler 1-2, ikinci öğrenme alanı ise Kur'an-ı Kerim 1-2'dir.
2. Bu iki öğrenme alanı; "Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş grubu)'nda Dini Bilgiler-1/ Kur'an-ı Kerim-1 ve Dini Bilgiler-2/Kur'an-ı Kerim-2 öğrenme alanları birlikte verilecektir.
3. "Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş grubu)'nda, Dini Bilgiler-1 ve Kur'an-ı Kerimi ve Dini Bilgiler-2 ve Kur'an-ı Kerim-2 öğrenme alanları için de geçerlidir.

[376] Kur'an Kursları Öğretim Programı, **age,**7.
[377] 4-6 Yaş grubu Kur'an kurslarının yasal dayanağı ise, yaş sınırlandırmasını kaldıran 17.09.2011 tarih ve 653 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamedir.
[378] Mustafa Çağrıcı, "Kur'an Kursu", **"T.D.V. İslam Ansiklopedisi**", c. 26, (Ankara: T.D.V. Yayınları, 1998): 30- 31.

4. Yaz döneminde 135 saatlik, kış döneminde ise 108 saatlik alternatifi uygulayacak olan öğretici, 162 saatlik hazırlanmış olan kazanımlardan öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre kazanım belirleyecek ve belirlediği kazanım için hazırlanmış olan etkinlikleri uygulayacaktır.
5. Sınıf açılabilmesi için en az 12 öğrencinin kayıtlı olması şarttır. Öğrenci sayısı toplamının 23 sayısını aşması halinde ikinci sınıf açılır. Ancak Kur'an Kursları Öğretim programı (4-6 Yaş Grubu)'nun istenilen başarıya ulaşabilmesi için öngörülen sınıf mevcudu en fazla 15'tir.
6. Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)'na katılan öğrencilere katıldığı programı tamamladığı takdirde "Katılım Belgesi" verilecektir.
7. Öğretici uygulamalarını öğretim programında yer alan temel ilke ve esaslara göre yapacaktır.
8. Öğretici, planlı ve programlı bir şekilde, dokümanlarını dosyalayacak, dosyalarını gerektiğinde yönetici ve meslektaşlarıyla paylaşacaktır.
9. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri derste uygulamadan önce hazırlık yapacak ve derse hazırlıklı girecektir.
10. Programda görev alacak öğreticiye bir kereye mahsus verilecek olan "Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu) ve "Öğrenci Etkinlik Kitabı" uzun süre kullanılacak şekilde muhafaza edilecektir.
11. Öğretici, öğrenci kitabında yer alan oyun ve dramaların uygulanmasında bizzat görev alacak, oyun ve dramalarda çeşitli rollere girme konusunda bir çekince yaşamayacaktır[379].

4.2. Öğretim İlkeleri Hakkında Bilgi

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarının dayandığı temel ilkeler şöyledir:

1. Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu) çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun olmalıdır.
2. Programda çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun eğitim ortamları hazırlanmalıdır.
3. Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının yanı sıra çevrenin ve kursun imkânları da göz önünde bulundurulmalıdır.

[379] Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), 7.

4. Sınıfa girildiğinde çocuklara gülümseyerek selam verilmelidir.
5. Eğitim sürecinde çocuğun bildiklerinden başlanmalı ve deneyerek öğrenmesine olanak tanınmalıdır.
6. Programla verilen din eğitimi ile çocukların sevgi, saygı, işbirliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. duygu ve davranışları geliştirilmelidir.
7. Program, çocukların kendilerine saygı ve güven duymasını sağlamalı, öz denetim kazandırmalıdır.
8. Oyun bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bu sebeple programın etkinliklerinde oyun mümkün olduğunca kullanılmalıdır.
9. Oyunun bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalı, her oyunda din eğitimine yönelik bir amacın bulunmasına dikkat edilmelidir.
10. Çocuklarla iletişimde, onların kişiliğini zedeleyici şekilde davranılmamalı, bu yönde baskı ve kısıtlamalara yer verilmemelidir.
11. Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmesi desteklenmeli, yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı sağlanmalıdır.
12. Çocukların kendilerinin ve başkalarının duygularını fark etmesi desteklenmelidir.
13. Çocukların hayal güçleri, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri, iletişim kurma ve duygularını anlatabilme davranışları geliştirilmelidir.
14. 4-6 Yaş Grubu din eğitimi sürecine çocuğun ve ailenin etkin katılımı sağlanmalıdır.
15. Harf ve kelimelerin doğru telaffuzuna özen gösterilmeli, ancak mahreç üzerinde öğrencilere bıkkınlık verecek şekilde ısrar edilmemelidir.
16. Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) ile ilgili konular işlenirken, onun model kişiliği ile ilgili bolca örnekler verilmelidir.
17. Öğretici uygulamalarını öğretim programında yer alan temel ilke ve esaslara göre yapacaktır.
18. Öğretici, planlı ve programlı bir biçimde, dokümanlarını dosyalayacak, dosyalarını gerektiğinde yönetici ve meslektaşlarıyla paylaşacaktır.
19. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri derste uygulamadan önce hazırlık yapacak ve derse hazırlıklı girmeye özen gösterecektir.

20. Öğretici, öğretici kitabında yer alan oyun ve dramaların uygulanmasında bizzat görev alacak, oyun ve dramalarda çeşitli rollere girme konusunda bir çekince yaşamayacaktır[380].

Çocukların öğretim süreçlerinde; Güvenilirlik ve Doğruluk, İyilik, Sevgi ve Merhamet**,** Saygı**,** Görev ve Sorumluluk**,** Adalet**,** Dua, Şükür ve Özür dileme**,** Yardımlaşma, Paylaşma ve Sabır gibi değerlerin önemi de öğretilmektedir. Dini bilgiler olarak; Allah'ı Seviyorum, Peygamberimi Seviyorum, Dinimi Seviyorum, Kitabımı Seviyorum, Kâinatı Seviyorum, İnsanları Seviyorum, Vatanımızı Seviyorum, Bayramlarımızı Seviyorum ve Dini Mekânlarımızı Seviyorum konuları da işlenmektedir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim ile ilgili ders içeriği şu şekildedir:

- ا، ب، ت ث Harflerini Tanıma ve Ezber
- ج، ح خ Harflerini Tanıma ve Ezber
- د، ذ، ر ز Harflerini Tanıma ve Ezber
- س، ش ض،ص Harflerini Tanıma ve Ezber
- ط، ظ Harflerini Tanıma ve Ezber
- ع، غ Harflerini Tanıma ve Ezber
- ف، ق، ك ل Harflerini Tanıma ve Ezber
- م، ن، و، ه ى Harflerini Tanıma ve Ezber
- Harfleri Tanıma ve Ezber
- Harekeleri Tanıma ve Ezber
- Cezm İşaretini Tanıma ve Ezber
- Şedde İşaretini Tanıma ve Ezber
- Tenvin İşaretini Tanıma ve Ezber
- Uzatma Harflerini Tanıma ve Ezber
- Ezber ve Kur'an-ı Kerim Okuma

Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile M.E. B. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ortak bir çalışmayla "4-6 Yaş Çocuk Etkinlikleri ve Eğitimi" ismiyle 296 saatlik sertifikalı eğitim programı hazırlanmış ve İlçe

[380] **age**,8.

Müftülükleri ve Halk Eğitim Merkezlerinin koordine olarak, münasip yerlerde eğitimin verilmesiyle bu kurslarda çalışmak isteyen öğreticilere görev verilmiştir[381].

4.3. Kur'an-ı Kerim Öğretim İlke ve Yöntemleri

1. Kur'an-ı Kerim dersleri "sevilen bir Kur'an" anlayışı perspektifinde işlenmelidir.
2. Tüm süreçte Kur'an okuma becerisinin kolayca kazanılabileceğine vurgu yapılmalı, aksi ifadeler kullanılmamalıdır.
3. Elifba, yüzüne, ezber vb. Kur'an öğretiminde öğrenmenin bireyselliği daima göz önünde bulundurulmalıdır.
4. Çocukların birbirleri ile rekabet ortamına sokulmasından uzak durulmalıdır.
5. Harflerin doğru bir telaffuzla okunmasına özen gösterilmelidir. Bununla birlikte çocukların bilişsel ve psiko-motor gelişim düzeyleri dikkate alınarak bıkkınlık seviyesine getirecek düzeltmelerden kaçınılmalıdır.
6. Elif-Bâ'daki çocukların Kur'an'a geçirilmesinde acele davranmaktan kaçınılmalıdır. Bunun yerine, usanma ve bıkkınlığa sebep olunmaması için çocukların seviyesine göre Kur'an öğrenmenin mutluluğunu yaşatacak nitelikte etkinlik ve motivasyonlarla kuralların yerleşmesi sağlanmalıdır.
7. Kur'an öğretiminde metnin görsel sunumu, örnek okuyuş sunumu, bireysel okumalar, toplu tekrarlar gibi öğretim teknikleri etkin bir şekilde kullanılmalıdır.
8. Öğretici, ezber konuları başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'den örnek okuyuşlar sunarak model olmalıdır.
9. Öğretimde daima bilinenden bilinmeyene ve kolaydan zora doğru bir yöntem izlenmelidir.
10. Çocukların harfleri tanıma, hareke, cezm, şedde vb. konuları kolay öğrenmelerine yönelik çocuğun seviyesine uygun etkinlikler uygulanmalıdır[382].

4.4. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretici Yeterlikleri

4-6 yaş grubu Kur'an kurslarında görev yapan öğreticiler, Kur'an kursu öğreticisinin temel ve özel yeterliklerini sağlamanın yanında;

[381] 27289 sayılı, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 29.12.2014 tarihli yazı.
[382] Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), 2018, 30.

1. Kur'an Kursları Öğretim Programının (4-6 yaş grubu) temel amaç ve ilkelerini bilir.
2. Erken çocukluk dönemi bilişsel, sosyal, dil ve psiko-motor gelişimi ile öz bakım becerileri gelişimsel özelliklerini bilir.
3. Çocukla etkili iletişim kurma becerisine sahiptir.
4. Erken yaş dönemi değerler eğitiminin genel özelliklerini bilir.
5. Eğitim sürecini planlandığı şekliyle uygular.
6. Eğitim ortamını ilgili yaş grubunun özelliklerini göz önünde bulundurarak düzenler.
7. Programın temel ilkeleri çerçevesinde etkinlikler hazırlayıp uygular.
8. Çocukların hazır bulunuşluk düzeyine göre neyi ne kadar uygulayacağını belirler.
9. Program içeriğine uygun materyal geliştirme becerisine sahiptir.
10. Eğitim sürecine ailenin katılımını sağlar.
11. Alanıyla ilgili paydaşlarla (aile, meslektaş, kurum vb.) olumlu ilişkiler kurma becerisine sahiptir.
12. Çocukların bireysel farklılıklarını dikkate alarak onların aktif öğrenmesini destekler.

4.5. Sıbyan Mektebi Bağlamında Bugünkü 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları ve Diğer Sıbyan Mekteplerindeki Çalışmalar ve Yapılan Uygulamalar

Okul öncesi eğitim bireyin hayat boyunca devam edecek bir eğitimin serüveninin aileden sonraki en önemli ikinci basamağıdır. Çocuğa iyi bir gelecek sunmak için ilk tohumlar burada atılır. Bu eğitimle birlikte çocuğun karakteri de şekillenmeye başlayacağından alınan eğitim hayati öneme sahiptir. 0-6 yaş döneminde edinilen çoğu davranış birey yetişkin olduğunda karakteristik bir özellik olarak, inanç ve değer yargıları noktasında kendisini göstermektedir. Bu nedenle çocukların, hem fiziksel hem de ruhsal açıdan sağlıklı ve iyi yetiştirilmiş bireyler olabilmeleri için okul öncesi eğitimlerinin kaliteli olması gerekmektedir.

Çocuk, dini ve ahlaki değerlerini ilk önce ailede öğrenmeye başlar. Çevreyle iletişime geçebilecek kadar dil gelişimini tamamlayan çocuk, artık mensup olduğu din hakkında da yavaş yavaş öğrenmeye başlar. Öğrenmek için hazır bulunuşluk noktasında okul öncesi dönemin önemi tartışılmaz niteliktedir. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulamaya geçirilen 4-6 yaş grubu Kur'an kursları çocuğun din eğitimi

alabilmesi için birçok açısından önem arz etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığınca desteklenen bu projede verilen eğitimi ve sistemini Osmanlı sıbyan mektepleriyle birebir aynı olarak değerlendirmek çok doğru olmayacaktır. Fakat bazı uygulamalar ve ders içeriği noktasında ortak kısımların olduğu görülmektedir. Nitekim çocuğa verilmesi gereken ahlaki ve dini eğitim noktasında ailelerin yetersiz kalmaları durumunda bu kurumlarda eğitim alarak daha bilgili ve şuurlu nesiller olmaları muhtemeldir[383]. Çalışmada söz edilen 4-6 yaş Kur'an kursları, dini eğitim ve eğitim verilen yaş gurubu sebebiyle sıbyan mekteplerini hatırlatmaktadır. Bu Kur'an kursları sıbyan mektepleri ile benzeyen ve ayrılan yönlere sahiptir. Bugün devam etmekte olan 4-6 yaş Kur'an kursları tıpkı sıbyan mektepleri gibi bir eğitim içeriğine sahiptir. Fakat çağdaş eğitim yöntemleri uygulandığı için bu kısımda sıbyan mekteplerinden farklı olduğu görülür.

Çocuklara sade bir şekilde dini bilgilerin verildiği aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in okunuşunun öğretildiği yerler halk tarafından "Sıbyan mektebi" olarak isimlendirilmektedir. Bu kurumların "sıbyan okulu" olarak adlandırılmasının sebebi üzerine birkaç cümle söylenebilir. Kurslardaki mevcut dersler, sıbyan mektepleriyle içerik açısından örtüşmektedir. Ayrıca Osmanlı Dönemi sıbyan mektebinde olduğu gibi öğretmenler genellikle üç defa "Ya Rabbi kolaylaştır, zorlaştırma, Ya Rabbi okumamı hayır ile tamamla" manasındaki dua ile derse başlar. Bununla birlikte verilen eğitim sıbyan mekteplerinde olduğu gibi dini eğitim özelliklerine sahiptir ve Kur'an-ı Kerim esas derstir. Osmanlı sıbyan mekteplerinde de mevcut olan bazı âdet ve uygulamalar da bugün bu kurslarda hala mevcuttur. Bu âdetler sayıca az değildir. Tüm bu sebepler bir arada değerlendirildiğinde bu isimlendirilmenin halk tarafından neden uygun görüldüğü sorusu cevap bulmaktadır.

Kültür açısından büyük öneme sahip geleneklerin, âdetlerin ve uygulamaların gelecek nesillere aktarılması için, içinde bulunulan çağda da yaşatılması çok önemli bir husustur. Toplumları diğer toplumlardan ayırarak onlara ayrıcalık sağlayan bu gelenekler ancak çocukluk döneminden itibaren şahit olunan güzel hatıralarla hafızalarda taze kalacak ve uygulanmaya devam edecektir. Bu çalışmada folklorik olarak incelenen Sıbyan mekteplerindeki uygulamalar ve Bed'-i Besmele töreni bu bağlamda verilebilecek örneklerdendir.

[383] **age,**9.

4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının[384] ve verilen eğitimin birçok noktada Osmanlı sıbyan mekteplerinden farkları da bulunmaktadır. Örneğin, farklardan ilki ebeveynlerin yaklaşımıdır. Ebeveynlerin sahip oldukları dini bilgilerin yetersizliği ya da bu bilgileri çocuğun anlayabileceği düzeye indirgemek konusunda kendilerini yeterli görmedikleri ve hatta çocuklarının sorularını yanıtlamakta güçlük çektikleri öğretmenlerle paylaşılan bilgiler arasındadır. Fakat Osmanlı sıbyan mektepleri zamanında çocuğu mektebe başlayan ailelerin bu gibi kaygıları olduğu bilgisine araştırmalarımızda rastlanmamıştır. O dönemde çocukların mektebe başlatılmasındaki amaç hem ilim yolunda ilk adımı atmaları hem de dini ve ahlaki bir eğitim almalarıdır.

Sıbyan mektebi olarak adlandırılan ve okul öncesi eğitim için proje ile desteklenen bu kurumlardaki bir diğer fark ise kurum öğretmenlerinin kadın olmalarıdır. Osmanlı sıbyan mektepleri çatısı altında sadece erkek öğretmenler eğitim verebilirken şu an kadın öğretmenler de eğitim vermektedirler. Ayrıca öğretmenlerin sahip oldukları pedagojik bilgi ve öğrenciye yaklaşımları konusunda da kıyaslanamayacak derecede iyi bir noktada oldukları açıkça görülebilir.

Bunlara ek olarak kurumların binaları fiziki açıdan oldukça yeterlidir ve bilişsel ve duyuşsal açıdan çocukları destekleyecek materyallerle donatılmıştır. Öğretmenler daima güler yüzlüdür. Çocuklar yerde değil özenle hazırlanmış sınıftaki kendi boylarına uygun sandalyelerde oturarak masada ders yapmaktadırlar.

4.6. Dinî Eğitim Verilirken Oynatılan Oyunlara Örnekler

Genellikle oyun, ilk bakışta bir yarar boş vakitleri değerlendirmek ve zevkli kılmak için yapılan etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Tanımın büyüklerin çocuk oyunları hakkındaki görüşlerini yansıttığı fark edilebilir. Çünkü oyunlar, çocuğu oyalamak ve eğlendirmek için uygulanırlar. Aksine çocuklar için oyunun varlığı ve işlevi bu sadece bu kadar değildir. Çocuk için en önemli şeylerden biri olan oyuna çocuğun hayata gelmesiyle beraber başlanmaktadır[385]. Çocuğun okul öncesi dönemde tek meşguliyeti oyundur ve dünyası oyundan ibarettir. Okul çağına gelindiğinde de oyunun çocuk için önemini hala koruduğu söylenebilir. Çocuğun vaktinin çoğu oyun ile geçmeye devam etmektedir. Bu durum neden çocuğun bu etkinliğe ihtiyacı olduğunu düşündürebilir.

---

[385] Abbas Çelik," Çocuk, Oyun Ve Din Eğitimi", **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,** s. 9 (2004): 190.

Oyun, bedeni ve ruhu tazelemek, enerjinin fazlasını harcarken haz almak hatta hayata hazırlanmak için oynanmaktadır[386].

Tartışmaya açık olmadığı düşünülen bir konu olan eğitim-öğretimde yaparak ve yaşayarak öğrenmedir. Bir şey yapılırken insan tarafından daha kolay öğrenilmektedir. Bu durumda din eğitimi için oyun bir araç olarak kullanılabilmektedir[387]. Öğretilmek istenen ahlaki ve dini mefhumların oyunlara dâhil edilmesinin gerekliliği de bu şekilde açıklanabilir. Oyunda yer alan; ibadet, Allah, melek, sevap-günah gibi kavramlar ile yardımlaşmak, namaz kılmak, sadaka vermek gibi öğretilmek istenen durumlar çocuğun ilgisini çekmek için etkili bir araçtır. Oyunun yanı sıra çocukların öğrenip eşlik edeceği çocuk şarkılarının da aynı düzeyde etki bırakacağı düşünülebilir. Çocuğun tanıması ve öğrenmesi için bazı maketler ya da ibadet için kullanılan eşyalar da oyuna dâhil edilebilir. Bazen bir teşbih bazen de bir Kâbe maketi fayda sağlayabilir. Çocukların yapmaktan büyük zevk duydukları boyama etkinlikleri içinde de dini motifler kullanılarak öğrenmeye katkı sağlanabilir[388]. Bu bağlamda çocuklara günümüz sıbyan mektebi tarzında eğitim veren kurumlardaki bu tarz oyunlara örnekler vermek mümkündür[389].

[386] **age,**191.
[387] Nuray Senemoğlu, **"Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya**", (Ankara: Gazi Kitabevi, 2001: 133.
[388] Çelik, **age,**195.
[389] "Hadis Öğrenme Etkinliği" https://okuloncesidinegitimi.com/besmele-ile-ilgili-hadis-etkinligi-bismillah-her-hayrin-basidir/ Bu bağlantı adresinden öğretmenler tarafından çokça istifade edilmektedir ve araştırma sürecinde tavsiye edilmiştir. Adresteki birçok oyun çocuklarla sınıf etkinliği olarak oynanmaktadır.

Tablo 3: Bismillah Her Hayrın Başıdır Oyunu

Oyun Adı	Bismillah Her Hayrın Başıdır
Bu oyunda öncelikle Besmele hakkında bir hadis öğretilir. Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş Kur'an kurslarında Kur'an-ı Kerim ve değerler eğitimi konularını kapsayan Dua Ünitesinde çocuklara Besmele öğretilmektedir. Manasının kavranması hususuna dikkat edilir. Ardından Besmelenin söylenmesi gereken durumlardan bahsedilir ve bu konuda sohbet edilir. Aslında Besmeleye hayatın birçok anında ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulur. "Uyanınca, uyurken, yemek yerken, su içerken, eve girerken ve evden çıkarken, bir araca binerken, ders çalışırken kıyafetlerimizi giyip çıkarırken her işin başında" besmele söylemenin gerekliliği anlatılır. Daha sonra sıra Hadis öğretimine gelir ve Hz. Muhammed (SAV)'in "Bismillah her hayrın başıdır" sözü çocuklara bir etkinlikle öğretilir. Besmelenin söylendiği zamanlarla ilgili hazırlanan görseller bir araya getirilir ve küçük bir boyama kitabı oluşturulur. Dikkat çekici metalik renkli bir kartondan kapak yapılır. Hadis kitabın kapağına boyanıp yapıştırılır. Bu çalışma 10-12 sayfalık bir kitap haline getirilir. Daha sonra çocuklar boyadıkları bu resimleri besmele ile başlayıp canlandırarak oyunlar oynamakta ve öğrenmektedirler.	

4-6 yaş Kuran kurslarında ve Okul öncesi din eğitimi veren okullarda Kur'an-ı Kerim eğitimi verilirken görsel algı ile dil gelişimi göz önünde bulundurulmaktadır. Öğrenciler, öğrenirken yaş, dil gelişimi ve ilgilerine göre farklı hız ve düzeyde ilerlemektedirler. Özellikle Kur'an-ı Kerim eğitimi verilirken farkın hissedildiği bilgisi öğretmenler tarafından paylaşılmaktadır. Ayrıca öğretmenler, çocuk dil gelişimini tamamlamaya başladıysa Kur'an-ı Kerim'i de öğrenmeye başlamak için uygundur kanaatindedirler.

Tablo 4: Harfini Kaldır Oyunu

Oyun adı	Harfini Kaldır
Çocukların görsel algılarını ve zihinsel gelişimlerini destekleyen bu oyun ile Kur'an harflerini öğretmek amaçlanır. Oyun için yıldız şekli tercih edilir. Renkli metalik renk özellikli kartonlardan yıldızlar kesilir. Öğrencilerden her biri için Kur'an harflerini yıldızların üzerine yapıştırılır. Öğrenciler, öğretilen Kur'an harflerini önlerine koyarlar ve öğretmen bir harf söylediğinde hızlı bir şekilde bu harfi kaldırmaları istenir. Oyunda başarılı sayılmak için harflerin tümünün doğru bir şekilde bulunup hızlıca havaya kaldırılması gerekmektedir.	

5. GÜNÜMÜZ SIBYAN MEKTEBİ UYGULAMALARI

Günümüzde okul öncesi eğitim veren kurumlar arasında Osmanlı Dönemi "sıbyan mektebi" tarzında eğitim veren ve hatta o dönemi örnek aldığını dile getiren kurumlar mevcuttur. Bu kurumlarda müfredat o dönem ile farklı içeriğe sahip olsa da uygulamalar ve değerler eğitimi gibi birçok noktada kesişmektedir. Bu kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı'na, Müftülüklere ya da özel vakıf ile derneklere bağlı olabilmektedirler. Bazı kurumlar tabelalarında[390], sosyal medya hesaplarında, etkinlik günlerinde ya da broşürlerinde[391] açık bir şekilde "sıbyan mektebi"[392] ifadesini kullansa da bazıları bunu tercih etmeyip özel bir isim tercih etmektedirler[393]. Sözlü kaynaklar bu kurumların gayri resmi olarak 2013-2014 yıllarından önce de var olduklarını belirtmiştir.

Değerler eğitimi bağlamında bu okulların izlediği yol hemen hemen aynıdır. Kullanılan kitaplar, etkinlikler ve öğretmen-veli işbirliği ile yapılan uygulamalar örtüşmektedir. Saha araştırması yapılırken vakıf ya da derneklere bağlı kurumlardaki uygulamaların Osmanlı Dönemi sıbyan mektebi ile daha çok bağdaştığı da görülmektedir. Uygulamalarda bazen yalnızca öğretmen ve çocuklar bulunmazlar. Aileler, aile dostları, komşular gibi çocuğa yakınlık derecesi bulunan kişiler de uygulama esnasında orada bulunabilmektedirler. Bunlar; Âmin Alayı, hatim töreni ya da yılsonu merasimi gibi uygulamalardır.

5.1. Günümüz Sıbyan Mektebi (Kur'an Kursu) Öncesi

Sıbyan mektebi tarzında eğitim-öğretim veren kurumlara devam eden çocuklar için Osmanlı sıbyan mekteplerinden farklı olarak eğitim-öğretim süreci başlamadan evvel aile ve yakın çevrenin dâhil olduğu büyük hazırlıklar yoktur. Fakat aileler çocuğa yeni tanışacakları bu yer hakkında bilgi vermektedirler. Bazen de aileler çocukla birlikte

[390] Bkz. Ek. 12
[391] Bkz. Ek. 13
[392]Bkz. Ek. 14. Bu okulların isimlerindeki "Sıbyan mektebi" ibaresinin tabela ya da sosyal medya hesaplarında "sübyan mektebi", "sübyan okulu" şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.
[393]Adı geçen okullara bir örnek olarak https://www.gokyuzu.com.tr/maltepe-anaokulu/degerler-egitimi/ [27.0502020]

kayıt öncesi kurumları ziyaret etmekte ve çocuğun orada biraz vakit geçirip gözlem yaparak daha istekli bir başlangıç yapmasını sağlamaktadırlar. Çocuklarının bu kurumlarda eğitim görmesini isteyen aileler genellikle çevrelerindeki veliler vasıtasıyla kurslardan haberdar olurken bazen de aileler İlçe Müftülüklerine bizzat giderek ikametlerine en yakın 4-6 yaş grubu Kur'an kursu, Müftülüklere bağlı olan kurslar ya da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı dini eğitim veren bu kurumlar hakkında bilgi almaktadırlar. Öğretmenlerin genellikle Osmanlı Dönemi uygulamalarının belli başlılarından haberdar oldukları görülür.

Gözlem ve araştırma sürecinde iletişim kurulan öğretmenler; genellikle güler yüzlü, sıcakkanlı, naif ve bir öğretmenin sahip olması gereken nitelikleri taşıyan kişilerdir. Çoğu pedagojik eğitime sahiptir. Çocuklarla ve velilerle iletişimleri oldukça güçlüdür.

5.1.1. Bed'-i Besmele Merasimi

Bed'-i Besmele merasimi bugün de birçok aile, sıbyan mektebi ve kurs tarafından tıpkı Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde olduğu gibi evde ve çocuğun eğitim görmekte olduğu yerde hazırlıklar yapılarak uygulanır. Aileler evlerinde ya da çocukların eğitim görmekte olduğu yerde ikram etmek üzere yiyecekler hazırlarlar. Bazı aileler erkek çocuklarının sünnet merasimleri ile bu merasimi birleştirip aynı gün tertip etmektedirler.

Çocuklara merasim günü giymeleri için özel kıyafetler alınır. Genellikle beyaz renk tercih edilirken kurstan kursa ya da ailenin tercihine göre kıyafet seçimi değişiklik gösterebilmektedir[394]. Amacın o dönem ile aynı olduğu yine kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir. Geçmişten farklı olarak günümüzde öğretmenler bu merasimin önemi hakkında pedagojik olarak çocuğa nasıl fayda sağlayacağı konusunda daha bilinçlidirler. Çocuğun güzel ve özenli hem de teşvik edici bir başlangıç yapması bugün de çok önemsenmektedir. Çocuk toplum içinde yeni bir statü kazanırken aileler ve öğretmenler için de bu törende bulunmak oldukça mühimdir. Bazen Bed'-i Besmele merasimi sadece çoğun eğitim gördüğü yerde değil ilçedeki kurslar olarak büyük çaplı bir organizasyonla yapılmaktadır. Toplu yapılan bu törende çocukların okul korkusunun giderilmesi, çocuklara okuma isteğinin aşılanması; ayrıca çocukları beraber eğitim alacakları arkadaşları ile kaynaştırmak gibi hedefler bulunmaktadır.

[394] KK2

2018 yılında Sakarya Üniversitesi Vakfına ait özel okulların okul öncesi sınıflarına kayıtlı öğrencileri için "Bed'-i Besmele" isimli bir tören yapılmıştır. Törenin amacı Kur'an-ı Kerim okumaya başlayacak 4-6 yaş grubu çocuklar için teşvik edici olmaktır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş bu organizasyona katılmış ve konuşma yapmıştır[395].

Bazı kurslar kendi çabalarıyla bazen de belediyelerin veya Müftülüklerin katkılarıyla bu görkemli merasimi öğrencilerine yaşatmaktadırlar. Başakşehir Müftülüğü Gençlik Koordinatörlüğü tarafından çocuklara bu merasimi yaşatmak amacıyla, yaz dönemi kurslarına başlamadan evvel Bed'-i Besmele Töreni düzenlenmiştir[396]. Merasim başlangıcı Kur'an-ı Kerim tilavetiyle olurken, Mutlu Yuva Çocuk Evlerinde kalan çocuklar da törene katılmıştır. Merasimde, Başakşehir ilçesi Kayaşehir merkezde bulunan Hz. Hüseyin Camisi'nin önünde "Âmin Alayı yürüyüşü" yapılmıştır. Alay yürüyüşünden sonra öğrenciler yine cami önünde toplanmış ve öğrencilerin huzurunda cami imam hatibi ve başarılı kurs öğrencisi tarafından Bed'-i Besmele okunmuştur. Müftülük Şube Müdürünün konuşmasının akabinde balon şöleni yapılmış ve kursa başlayacak çocuklar ellerindeki balonları ilahilerle havaya bırakmışlardır. Hayırsever bir vatandaş tarafından da merasimdeki 1.000 çocuk için ikramlar verilmiştir[397]. Bununla birlikte; Bağcılar Belediyesi tarafından yine 2018 Haziran ayında 22 bin öğrenciye eğitim verilecek olan yaz Kuran kurslarının başlangıcı Osmanlı Dönemi'ne ait bu merasimle olmuştur. Tören başlangıcı yine Kur'an-ı Kerim tilavetiyle yapılırken merasim Türk bayrakları ve balonlarla süslenmiş Çiftlik Demircan Camisi'nde yapılmıştır. Çocuklar tarafından "Camide çocuk sesi vatanımın neşesi", "Camiye koşalım Kuranla buluşalım" , "Gel bu yaz Kuranı gönlüne yaz" yazıları tören boyunca açılmıştır. Merasimde çocuklar Müftünün hemen arkasında yer alan sancak ve Kuran-ı Kerim taşıyan çocuklara eşlik ederek hep birlikte camide yürüyüş yaptıktan sonra ilk derslerini almışlardır[398].

---

395 "Bedi'-i Besmele", "Saü Vakfı Özel Okulları Öğrencileri, Kuran'-ı Kerim'e Geçişlerini "Bedi'-i Besmele Töreniyle Kutladı. http://sauvakfiokullari.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/74770/bed-i-besmele [25.08.2018]

396 Bkz. Ek. 15

397 " Bedi'-i Besmele Töreni" Yaz Kur'an Kursları Açılış Programı" https://istanbul.diyanet.gov.tr/basaksehir/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=489&MenuCategory=Kurumsal [06.28.18]

398" Bağcılar'da Çocuklar "Bed'-i Besmele" Töreniyle Yaz Kuran Kurslarına Başladı" http://bagcilar.bel.tr/icerik/472/18219/bagcilarda-cocuklar-bedi-besmele-toreniyle-yaz-kuran-kurslarina-basladi.aspx [06.25.18]

Bu örneklerde görüldüğü üzere Osmanlı Dönemi "Bed'-i Besmele" merasimi ile bugünkü merasimler içerik ve uygulama şekli olarak aynı olmasa da hedef noktasında ortaktır. O dönemden farklı olarak ilahiler çocuklar tarafından okunur fakat onlara öncülük eden ilahici başı merasimde yer almaz ve törene katılan çocuklara harçlık verilmezken bazen çocuklara yiyecek ikram edildiği bilinmektedir. Tören planı ve içerik olarak benzerlikler mevcuttur ancak birebir uygulanmamaktadır.

Bed'-i Besmele merasimi Belediye ve Müftülüklerce yapılan büyük çaplı törenler şeklinde ya da kurslarda yapılan müstakil küçük merasimler olarak; İstanbul, Bursa, Kütahya, Elazığ, Konya, Hatay, Manisa, Antalya ve daha birçok ilde hala düzenlenmektedir. Ayrıca Amerika ve Almanya gibi ülkelerde de Müslüman Türk aileler ve dernekler tarafından bu merasim yapılmaktadır.[399] Konu üzerinde araştırmalar yapılırken özel okullar ve dernekler tarafından anaokulu ya da ilkokul 1. sınıfa başlayacak çocuklar için de bu merasimin yapıldığı görülmektedir.

5.1.2. Çocuğa Mürekkep Yalatma

Osmanlı Dönemi'nde çocuğa şekerli mürekkep yalatılarak yapılan bu uygulama, günümüzde dini eğitim verilen kurumlardan daha çok Osmanlı Dönemi âdet ve uygulamalarını yaşatmak isteyen ebeveynler tarafından aile içinde yapılan "4yaş 4ay 4gün" merasimlerinde görülmektedir[400]. Çoğu insan tarafından kullanılmakta olan sosyal medya uygulamalarında "4yaş 4ay 4gün" ya da " Bed'-i Besmele Merasimi" konulu paylaşımlarda hem çocuğa mürekkep yalatılması hem de diğer âdetlerin uygulanmalarına ilişkin paylaşımlar fazlaca bulunmaktadır[401].

5.2. Okul Dönemi

5.2.1. El İzi, İlk Resim ve İsim Kartı

4-6 yaş Kuran kurslarının bazılarında ve okul öncesi dini eğitim veren çoğu kurumda "El izi" ve "İlk resim" uygulaması mevcuttur. Öğretmenler ilk hafta öğrencinin uyum sorunu yaşamaması açısından çok önemli olduğunu dile getirmektedirler. Bazen çocukların annelerinden ayrı kalma düşüncesinden korkması sebebiyle ilk haftanın akabinde devam etmek istemediklerini belirtmektedirler. Bu noktada öğretmenler

[399] Bkz. Ek. 16
[400] Bkz. Ek. 17
[401]" 4 Yaş 4 Ay 4 Gün"https://www.instagram.com/explore/tags/4ya%C5%9F4ay4g%C3%BCn/?hl=tr [17.02.2019]

tarafından çocukların adaptasyon sorunu yaşandığı düşünülmektedir. Bu uygulamaların amacı çocukların; okula, arkadaşlarına ve öğretmenlerine alışmasıdır. Etkinliklerin çocuklar üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığı, akranları ve öğretmenleri ile daha kolay iletişim kurduğu da paylaşılan bilgiler arasındadır. İlk olarak çocuk eğitim almaya başlamadan önce dersin yapılacağı sınıf öğretmenler tarafından hazırlanır ve öğrencileri cezbedecek şekilde süslenir. Daha sonra ilk gün öğrencilerin boyunlarına asılmak üzere isim kartları hazırlanır. İsim kartlarının amacı öğrencinin ismini biran evvel öğrenmek ve öğrencide aidiyet duygusunu yaratmaktır. İsim kartları çocukların boyunlarına asıldıktan sonra çocuklara öğretmen tarafından eğitim göreceği ya da aktivitelerin yapılacağı yerler tanıtılıp çocukların zihinlerindeki belirsizliklerin giderilmesi ile hızlı bir şekilde öğretmenine, arkadaşlarına ve ortama adapte olması hedeflenir. Tanıtımın ardından çocuk kendisi için özel olarak verilen kâğıda hazırlanmış olan boyaya elini batırmak sureti ile el izini işler. Verilen diğer kâğıda ise o günkü duygularını ifade eden bir resim yapar. Bu iki kâğıt saklanmak üzere teslim alınır ya da muhafaza edilmesi ricası ile veliye teslim edilir[402].

Öğretmenler: "İlk gün bütün öğrenciler için önemlidir ve hiçbir zaman unutmayacakları bir gündür." Şeklinde görüşlerini ifade edeler. Çocuklar, öğretmenin hazırlayacağı ilk gün etkinlikleri sayesinde bulunduğu ortama daha kolay alışmaktadır[403]. Okul öncesi ilk gün etkinlikleri sayesinde çocuklar için okulun ilk günü daha güzel, daha hatırlanası bir gün haline gelmektedir.

5.2.2. Tanışalım Kaynaşalım

Görüşülen öğretmenlerin tümü okulda ya da kursta ilk gününün çok önemli olduğunu dile getirmektedirler. Ayrıca öğrencilerin kendini takdim etme ve duygularını dile getirmek konusunda daha ilk günden cesaretlendirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Bu sebeple, çocukların birbirleriyle iletişim kurmalarına yardımcı olmak için ilk gün bazı etkinlikler yapılmaktadır. Bu etkinlikler; İp ile boy ölçme ve birbirini tanıma gibi oyunlardır. Kaynak kişi uygulamadan şöyle bahseder[404]:

> " İlk gün iplerle çocukların boyu ölçülür ve bu bir oyun halinde yapılır. Her çocuğun ipi kendine ait dosyası içinde saklanır. Daha sonra ilerleyen zamanlarda bu ip ile boyu tekrar ölçülür ve büyüdüğünü görüp mutlu olması sağlanır. İkinci oyunda ise arkadaş olma ve birbirini tanıma

[402] KK2
[403] Bkz. Ek. 18
[404] KK2

hedeflenir. Çocuklardan birbirlerini gözlemlemeleri istenir daha sonra seçilen kişinin üzeri örtü ile örtülerek özellikleri söylenip tahmin edilmesi istenir."

Ayrıca ilk iki haftanın uyum süreci olarak düşünüldüğü ve daha çok iletişim odaklı oyunların tercih edildiği dile getirilmektedir.

5.2.3. Selamlaşma

Günümüz sıbyan mekteplerinde öğrencilere selam verme ve alma konusunda da eğitim verilmektedir. Bunun hem inanç hem de âdâb-ı muaşeret için önemli olduğu öğretmenler tarafından belirtilir. Kaynak kişi bu selamlaşmaya şöyle bir örnek vermektedir[405]:

Öğrenciler toplu olarak öğretmeni karşılarlar ve öğretmen ile öğrenciler arasında şu konuşmalar geçer:

- Selam aleyküm.
- Ve aleyküm selam, bu ne güzel kelam, yaşasın İslam, dost olsun düşman!"

Bu sözlerle selamlaştıktan sonra öğrencilere kollar açılır ve kucaklamak için onların boyuna inilir. Böylece samimi ve neşeli bir karşılama gerçekleşmektedir.

Selamün aleyküm, "Selâm, esenlik ve güven sizin üzerinize olsun" manasına gelirken ve aleyküm selâm cevabı ise "Sizin üzerinize de selâm, esenlik ve güven olsun" demektir. Bu manadan hareketle çocukların bu uygulama ile barış ve güven duygularını da özümsediği düşünülebilir.

5.2.4. "Rabbi Yessir" Duası İle Derse Başlama

Önemli bir işe başlarken okunan ve "Rabbim işimi kolaylaştır, güçleştirme, Rabbim bu işi hayırla tamamla" manasına gelen dua, hem Osmanlı Dönemi'nde hem de bugün birçok sıbyan mektebinde ders öncesinde okutulmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde bilhassa talebenin hocası ile yapacağı ilk derste okutulan bu dua şimdi öğrencilerin selamlanmasının ardından genellikle her ders okutulur. Bu uygulama şu şekilde yapılır: Öğretmen sınıfa girer ve öğrencileri güler yüzle selamlar. "Haydi bakalım duamızı okuyoruz" dedikten sonra üç defa "Rabbi yessir velâ tuassir Rabbi temmim bi'l-hayr" duasını öğrencilerle birlikte okur[406]. Duayı öğrenciler ve öğretmen yüksek

[405] KK2
[406] KK6

bir sesle hep bir ağızdan okumaktadırlar. Daha sonra öğretmen o günün dersinin ne olduğunu anlatır ve ders başlar[407].

Uygulama ile çocuğun günlük hayatında karşılaşacağı zorluklarda ya da yapacağı başlangıçlarda bu duayı okumayı alışkanlık haline getirmesi amaçlanmaktadır.

5.2.5. Haftanın Öğrencisi

Dini ağırlıklı eğitim veren okul öncesi kurumların çoğunda "Haftanın Öğrencisi" uygulaması mevcuttur. Haftanın Öğrencisi uygulaması farklı şekillerde yapılmaktadır. Bu uygulamada amaç, öğrenciyi ödüllendirmek ve teşvik etmektir. Bazen öğrenciye hediye verilip fotoğrafı kursta herkesin görebileceği bir yere asılmaktadır[408]. Böylece çocuk kendine verilen değeri hisseder ve öğrenmeye daha çok arzu duyar. Bu uygulamanın, öğrenci açısından olumlu sonuçlar meydana getirdiği de aktarılanlar arasındadır.

İkincisi ise her hafta bir öğrenci kendisini ve ailesini tanıtmaktadır[409]. Bu uygulama yapılırken fotoğraflar ya da aile ağacı gibi materyaller kullanılabilmektedir. Burada amaç çocuğun topluluk önünde kendini ifade etme tecrübesini yaşaması ve kendine olan güveninin desteklenmesidir.

5.2.6. Dersimiz Dışarıda Günü

Hava şartlarının müsait olduğu zamanlarda öğretmenler tarafından okul bahçesi ya da okula yakın açık bir alanda yapılan uygulamadır. Çocukların o günkü etkinlikleri birlikte dış mekânda yapabilecekleri şekilde hazırlanır ve bu sayede öğrenciler sınıf ortamından farklı bir yerde ders yapma imkânı bulabilmektedirler. Bu uygulamanın amacı; çocuklara daha çok gözlem yapma şansı vermek, doğanın işleyişi hakkında esas bilgiler vererek bu anlayışı kazandırmak, doğa için pozitif davranış ve duygular geliştirilmesine yardımcı olmak, araştırma ve çözüm bulma konusunda beceriler edinmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca öğretmenlerin belirttiklerine göre, çocukların açık alanda daha aktif ve etkinlikler için daha hevesli oldukları gözlemlenmektedir.

Bazen de bu uygulamadan farklı olarak varsa yakında bulunan bir türbe ziyaret edilerek orada dua edilmektedir[410]. Bu durum daha çok konumu itibariyle bir mektebin

[407] KK6
[408] KK3
[409] KK4
[410] KK6

camiye ya da dini olarak kıymetli sayılan bir yere yakın olmasıyla da yakından ilişkilidir. Türbesi yakında bulunan zat hakkında çocuklara yaşlarına uygun şekilde bilgi verilirken vefat etmiş kimselerin ardından okunacak Fatiha'nın da öneminden söz edildiği belirtilmektedir.

5.2.7. Gönül Kumbarası

Gönül Kumbarası, gönülden geçen yardımlaşma hissini temsil eden bir isimdir. Bu uygulamanın temel amacının çocuklara yardımlaşma ve merhamet duygularını aşılamak olduğu ayrıca tutumlu olmanın önemine dair bilgi edinmelerinin amaçlandığı belirtilmektedir. Çocuklar uygulama öncesinde konu hakkında bilgilendirilir ve zorlamadan gönüllü katılımın olduğunun altı çizilir. Konu hakkında bir hikâye okunur ya da bir etkinlik belirlenir. Bazen de konu ile ilgili bir hadis öğretilmektedir. Akabinde sınıfta bir kumbara bulunur ve dileyen çocuklar her pazartesi bu kumbaraya bir lira atmaktadırlar. Dönem sonu geldiğinde ise yardıma muhtaç bir çocuğa kıyafet ya da oyuncak alınarak destek olunmaktadır.

Kaynak tarafından bu uygulama sayesinde çocukların merhamet duygularının geliştiği ve paylaşma ile ilgili etkinliklerde zamanla daha içten bir şekilde katılımda bulundukları hatta arkadaş ilişkilerinde de bu tutumun yansıdığı belirtilmektedir.

5.2.8. Namaza Başlama ve Merasimi

Namaza başlama merasiminin amacı; çocukları namaz kılmaları için teşvik etmek ve çocuklarda namaz bilincini oluşturmaktır. Yine sözlü kaynaklardan edinilen bilgilere göre bu merasim iki türlü yapılır. Birincisi; sadece çocukların eğitim gördükleri kursta öğretmen tarafından hazırlanan küçük merasimdir. İkincisi ise; İlçe Müftülüğü ve bazı dernekler tarafından ortaklaşa düzenlenen merasimdir. Büyük sayılabilecek merasim ilk defa projenin de başlangıç yılı olan 2014 yılında başlasa da hala zaman zaman yapılmaktadır[411]. Bu merasimde çocuklar aileleri tarafından seçilen ve genellikle beyaz, mavi ya da yeşil renklerinde olan kıyafetler giymektedirler. Kıyafetler kız çocukları için; beyaz çorap, uzun elbise ve başörtüsü şeklindedir. Erkek çocuklar için ise; mümkünse hilali yaka bir gömlek, pantolon bazen bir yelek ve namaz şapkasından oluşmaktadır.

[411] KK3

Yalnızca öğretmen tarafından az sayıda öğrenci ile yapılan merasimden önce el işi etkinlikler hazırlanarak çocuğun eğlenerek öğrenmesi hedeflenir. Namazın farzları ve kılınışı hakkında öğrenciler bilgilendirildikten sonra uygulamalı olarak bu ibadetin nasıl yapıldığı anlatılmaktadır[412]. Sözlü kaynak ayrıca, çocuklara öğrenebilecekleri kadar bilginin verildiği farzları fazla ayrıntılı olarak öğretmediklerini dile getirmektedir. Öğrencilere namazın öğretildiği bu ders bazı ilahilerle işlenmektedir. Çocuklar tarafından bu ilahilerin çok sevildiği ve öğrenmeyi hızlandırdığı paylaşılan bilgiler arasında yer almaktadır. Bu ilahilere örnek verilecek olursa şöyledir[413]:

I

"On ikidir namazın farzı
On ikidir namazın farzı
On ikidir namazın farzı
On ikidir namazın farzı

Dışından olanlar altı
Dışından olanlar altı
İçinden olanlar altı.
İçinden olanlar altı.

Dışındakileri sayalım:
Hadesten taharet,
Necasetten taharet,
Setri avret,
İstikbali kıble,
Vakit, niyet,

İçindekileri sayalım:
İftitah tekbiri,
Kıyam, Kıraat, Rükû,
Sücud, Kadei ahire
İftitah tekbiri,
Kıyam, Kıraat, Rükû,
Sücud, Kadei ahire
Hey

İstikbali kıble,
Vakit, niyet Hey "

II

Üç kere pat pat
Üç kere pıt pıt, yüzünü mesh et
Üç kere pat pat
Üç kere pıt pıt, yüzünü kolları mesh et
Su bulamazsan hiç korkma
Toprak var toprak
Hiç durma, teyemmüme niyet et

[412] Bkz. Ek. 19
[413] KK2-KK5

Allah verir elbet sana afiyet”

Başka bir kaynak ise sınıf içinde öğrencilere nasıl namaz kılındığının öğretildiğini ve zaman zaman cami ziyaretlerinin de yapıldığını belirtmektedir[414]. Öğrencilerin bu uygulama ile çoğu zaman dışarıdan gördükleri camilerin içlerini de görme fırsatı bulduklarını ve mutluluklarını dile getirdikleri belirtilmektedir.

5.2.9. Abdest Köşesi

Öğretmen tarafından öğrenciye uygulamalı namaz eğitimi öncesi abdest almayı öğretmek ve onu teşvik etmek amacıyla hazırlanan Abdest Köşesi daha çok namaz ibadetinin önemi ve kaidelerinin işleneceği dersten evvel hazırlanır. Öğrenciler bu köşede temsili olarak abdest almayı ve abdestin farzlarını öğrenirler. Abdest köşesi hemen hemen her kursta yapılan bir uygulamadır[415]. Öğrenciler için öğrenilen bilgilerin bu uygulama sayesinde daha kalıcı olduğu sözlü kaynak tarafından belirtilmiştir. Uygulamanın özelliği öğretmenin imkânları ve yaratıcılığı noktasında çeşitlilik göstermektedir.

Öğrencilerin bu noktada vakit geçirmekten hoşlandığını belirtilirken abdest alma ve namaz kılma alışkanlığı için önce bu uygulamanın yapıldığını daha sonra mümkünse cami ziyaretlerinde bulunulduğunu belirtmiştir[416].

5.2.10. Cuma Günü Beyaz Giyilmesi

Hz. Muhammed’in (SAV) hayatının anlatıldığı kaynaklarda hayatının her döneminde oldukça sade, doğal ve mütevazı bir yaşam biçimini benimsediği anlatılmaktadır. Zor zamanların yaşandığı Mekke ya da biraz olsun rahatlık ve huzurun bulunduğu Medine zamanlarında Hz. Muhammed (SAV) kıyafet seçiminde ve davranışlarında daima tevazu içinde olması dikkat çekicidir. Hz. Muhammed (SAV) giyim kuşamına özen göstererek her zaman güzel ve temiz giyinmektedir. Bu da toplum nezdinde iyi bir intiba oluşturur. Tercih ettiği kıyafetlerde özen gösterdiği noktalar gösteriş ve abartı değildir. Özellikle cuma günleri ve bayramlarda o güne özel kıyafetler tercih eder. Hz.

[414] KK5
[415] Bkz. Ek. 21
[416] KK2

Muhammed'in (SAV) en sevdiği renk beyazken; yeşil, siyah, kırmızı, ya da farklı desenlerden oluşan kıyafetleri de zaman zaman tercih ettiği bilinmektedir[417].

Bu bilgiler ışığında öğrencilere önce Hz. Muhammed'in (SAV) ahlakı, giyim tarzı, yaşadığı sade hayat, kanaat karlığı ve cuma gününün önemine dair bilgiler verilerek bazı etkinlikler yaptırılır. Daha sonra öğrencilere o hafta içinde bulunan Cuma günü beyaz renkli kıyafetler tercih etmeleri söylenmektedir. Öğrenciler de bu uygulamaya uyarak o gün beyaz giyinmektedirler. Uygulamanın içeriği ve sürekliliği değişiklik gösterebilmektedir. Bazı öğretmenler beyaz ya da yeşil olmak kaydıyla iki rengin de kullanılabileceğini belirtmektedirler.

Cuma günü öğrencilerin beyaz renk giyinmesinin haricinde başka bir uygulamanın daha varlığından söz edilmektedir. Kaynaktan aktarılan bilgiye göre Hz. Muhammed'in (SAV) doğum günü olan Mevlid Kandilinde ise öğrencilere o gün kırmızı renk giymeleri söylenir[418]. Kırmızı rengin ise Hz. Muhammed'i (SAV) temsil eden "Gül" çiçeği sebebiyle tercih edildiği bilinmektedir[419].

5.2.11. Kur'an Alfabesini Öğrenen Öğrenciyi Belgelendirme

Arap alfabesinde bulunan 28 harfi öğrenen öğrenci Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan Elifbanın arkasında yer alan belge ile ya da öğretmen tarafından hazırlanan belgeyle ödüllendirilir. Bu belgenin amacı yine öğrenciyi teşvik ve tebrik etmektir. Belgede " … Kuran Harflerini Başarıyla Öğrenmiş ve Bu belgeyi Almaya Hak Kazanmıştır. Tebrik eder, Başarılarının Devamını Dileriz." gibi ifadeler yer alır. Sözlü kaynaklardan alınan bilgiye göre belge, öğrencileri öğrenmeye teşvik etmektedir[420]. Bu belge öğrencilere bazen toplu bazen de bireysel olarak takdim edilir. Küçük çaplı bir merasimle verilen belge için ufak hediyeler ya da ikramlar da hazırlanabilir. Velinin isteği doğrultusunda bu süreç şekillenir. Sıbyan mekteplerinin bazılarında bu uygulama bulunurken bazılarında öğretmenler tarafından uygun bulunmamaktadır yapılmamaktadır.

---

[417] Zehra Baysal, "Hz. Peygamber'in Sözsüz İletişimine Dair Hadislerin Tahric Ve Değerlendirmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 137.
[418] KK2
[419] Yusuf Açıkel," Hz. Peygamber-Gül İlişkisi Ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi" **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** s. 30 (2018): 74
[420] KK4-KK5

5.2.12. Kur'an'a Geçme Merasimi

4-6 yaş grubu Kur'an kursu ve sıbyan mekteplerinde öğrenciler tüm kaideleri öğrenip Kur'an-ı Kerîm okumaya başladıklarında bir törenle tebrik edilirler. Bu tören bazen toplu olarak yapılırken bazen de her çocuk için ayrı ayrı düzenlenmektedir[421]. Törenlerde genellikle Kur'an-ı Kerîm okumayı öğrenen öğrencinin okuduğu Kur'an dinlenir. Öğrenciye bir Kur'an hediye edilerek ailesi ve öğrenci tebrik edilir. Bazı veliler tarafından özel pasta yaptırıldığı ve bu merasimde pasta kesildiği bilinmektedir[422]. Törenlerde genellikle öğrencilere taç takılmaktadır hatta bu sebeple merasim "Taç Giyme" olarak da adlandırılmaktadır[423]. Bu taçların üzerinde genellikle "Allah" ya da "Muhammed" yazılıdır[424]. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İlk adım Anaokulu'nda yapılan törenin şeması şöyledir;

- Kur'an'a geçen[425] öğrencilerin misafirlere takdimi
- Öğrencilere hediye ile belgelerinin verilmesi ve tebrik edilmesi[426]
- Fotoğraf çekimi
- İlahilerin okunması
- Öğretmenler tarafından koreografisi hazırlanarak, ilahiler ve çocuk şarkıları eşliğinde yapılan gösterilerin sunulması[427].
- Çocukların içi şeker dolu balonları patlatarak eğlenmeleri şeklindedir[428].

Törende okunan çocuk ilahilerine örnek verilecek olursa sözleri şöyledir[429]:

İlahi I

"Gönüllerde hasretin var

Yürekler aşkınla çarpar

---

[421] Bkz. Ek. 22

[422] "4-6 yaş Kur'an kursu öğrencilerinin Kur'an'a geçme merasimi" http://www.dinihaberler.com.tr/fotogaleri/kuran-kurslari/4-6-yas-kuran-kursu-ogrencilerinin-kurana-gecme-merasimi/150?page=1 [09.09.2019]

[423]"4-6 Yaş Kur'an Kursunda Taç Giyme Merasimi "https://gumushane.diyanet.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=410 [08.09.2019]

[424] Kurân-ı Kerîm Okumaya Geçen Çocuklara Taç Takıldı" http://www.havza25mayis.net/haber/1371/kuran-i-kerim-okumaya-gecen-cocuklara-tac-takildi.html [10.05.2017]

[425] Osmanlı Sıbyan mekteplerinde "Mushaf'a geçmek" olarak adlandırılan çocuğun Kur'an okumaya başlaması durumu bugünkü sıbyan mekteplerinde "Kur'an'a çıkmak" olarak adlandırılmaktadır.

[426] Bkz. Ek. 23

[427] Bkz. Ek. 24

[428] Bkz. Ek. 25

[429] Adı geçen çocuk ilahilerine verilen bağlantı adresi üzerinden de ulaşılabilmektedir. Öğretmenler tarafından çocuklara dinletilmek ve söyletmek suretiyle öğretildiği bilgisine ulaşılmıştır "Çocuk İlahileri" https://www.youtube.com/watch?v=NyzU9fH3RzY&t=5s. [06.01.2019]

Sensiz dünya bizlere dar

Selam sana ey kutlu yar
Sensin tüm dertlere deva
Göklerden yükselen seda
Canlar sana olsun feda
Son Peygambersin sen Taha
Selam sana ey Mustafa”

İlahi II

“Peygamberi Görmek için
Neler Neler Vermezdim
Harçlığımın Yarısını Yumurtanın Sarısını
Elmaların irisini Hayır Hepsini
En Sevdiğim Oyuncağım
Uçurtmam Yarış Arabam Güzel Bebeğim
Harçlığımın Yarısını Yumurtanın Sarısını
Elmanın irisini Hayır Hepsini
Sana Canım Feda Olsun
Sana Canım Feda Olsun
Gönlümün Sultanı Canım Peygamberimsin
Harçlığımın Yarısını Yumurtanın Sarısını
Elmaların irisini Hayır Hepsini”

İlahi III (Çocuk İlahisi)

“Bir gül aldım elime
Kokladım kokladım
Muhammed diye
Amine anne, Abdullah baba
Dünyaya geldi Mekke’de
Mekke Mekke karanlık
Muhammed’in nuruyla
Aydınlandı insanlık

Dünya dünya karanlık
Muhammed’in nuruyla
Aydınlandı insanlık

Kırkına girince
Cebrail geldi

Peygamber oldu
Dünya sevindi

Altmış üç yaşında
Dünyadan göç etti
Kuranla sünneti
Müminlere hediye

Minik bir goncayım ben
Yeni tanıdım seni
Ne çok görmek isterdim"

Bu merasimlerin tören şemaları genellikle birbirine benzese de hazırlıklar noktasında farklılıklar bulunmaktadır. Araştırma esnasında bu kurslar haricinde bugünkü toplumda bazı ailelerin evlerinde ya da ev dışında bir mekân ayarlayarak bu gün için merasim yaptıkları bilgisine erişilmiştir. Özellikle sosyal medya uygulamalarında ve bazı kişisel internet sayfalarında fazlaca örnek merasim fotoğraflarına rastlamak mümkündür. Bu bunlara ek olarak kurs öğreticilerinden edinilen bilgiye göre, bazı veliler bu tören için fazla özen göstermektedir bu sebeple öğretmenlerden bazıları merasim için hazırlıklar noktasında bazı kural ve sınırlılıklar getirdiklerini belirtmektedirler[430].

5.2.13. Kur'an'a Geçen Öğrencilere Kına Yakılması

Kına Türk kültüründe genellikle, "adamak" niyetiyle kullanılmaktadır. Arzu edilen bir şeyin gerçek olması niyetiyle ya da gerçekleştikten sonra şükür sebebiyle kullanıldığı da görülebilir. Ayrıca bireylere toplum içinde veya şahsi olarak kendisine mana yüklediği, sosyal olarak yeni bir kimliğe sahip olduğu durumların akabinde de kına yakıldığı bir gerçektir. Askere gitme ve evlenme gibi önemli geçiş dönemlerinde şahit olunan bu âdet, artık hayatında kutsal kitabımızı okuyabilecek yetiye sahip olan çocuğun kutlanması ve bu durumdan onur duyması için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Okul Öncesi Din Eğitimi Projesi" kapsamında eğitim vermekte olan bazı kurslarda öğrencilere Kur'an'a geçtikten sonra kına yakıldığı görülmektedir. Kına, genellikle merasim sonunda öğrencilerin avuç içlerine sürülmek süratiyle yakılmaktadır[431]. Bu uygulamaya daha çok Doğu Anadolu

[430] KK5
[431]" Kur'an Öğrenen Miniklere Kına Yakıldı"

ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde bulunan kurslarda rastlanmaktadır. Normalde bu uygulamanın olmadığı fakat bazı anneler tarafından çocuğun Kur'an okumayı öğrenmesi sebebiyle evde kına yakılarak sonraki gün elleri kınalı olarak sıbyan mektebine gönderdikleri ulaşılan bilgiler arasındadır[432].

5.2.14. Kandil Günlerinde Yapılan Uygulamalar

4-6 yaş grubu Kur'an kursu ve sıbyan okullarında kandil günleri yapılan sınıf içi etkinliklerle kutlanır. Öğretmenler tarafından günün anlam ve önemi öğrencilere anlatıldıktan sonra el işi etkinlikleri yapılır ve genellikle sınıfta bu gün için özel bir köşe hazırlanır. Öğretmenler tarafından öğrencilerin hem bilgilenmesi hem de manevi havayı teneffüs etmeleri amacıyla farklı etkinlikler de yapıldığı olur. Örneğin, çocuklar ilahi eşliğinde semazen gibi dönerek ilahiye eşlik ederler[433]. Bu ilahinin sözleri şöyledir:

"Mesneviden ders aldım
Oldum Mevlana gibi
Uçsuz ummana daldım
Yüzdüm Mevlana gibi
Sağ elimi kaldırdım
Sol elimi daldırdım
Dilim kalbe indirdim
Döndüm Mevlana gibi
Yüceldim döne, döne
Umudum Hep o güne
Giderken o düğüne
Gülsem
Hayrani der aşk versin
Şems gibi yoldaş versin
Canlar kemale ersin
Ersem Mevlana gibi"

Bazı kurslarda Kandil günleri için özel programların düzenlendiği, ailelerin ve ilgili Müftülük görevlilerinin de katıldığı bilinmektedir[434]. Örneğin; Mevlid Kandili için yapılan bir programda; Selam Duası, İslâm'ın şartları, imanın şartları, Hadis ezberleri, kısa skeçler, Hz. Muhammed'in (SAV) hayatından bilgiler verilirken ilahilerle kapanış yapılır. Son olarak yapılan kısa yarışmalara katılan öğrencilere ödülleri takdim edilir ve ikramlar verilir[435].

---

http://www.elbistaninsesi.com/egitim-kultur/kuran-ogrenen-miniklere-kina-yakildi-h37485.html

[432] KK5

[433] KK5

[434] "Nevşehir'de4-6Grubu Miniklerin Kandil Heyecanı" http://www.fibhaber.com/gundem/nevsehirde-4-6-yas-grubu-miniklerden-kandil-programi h44362.html [10.12.2018]

[435] "Bedir Kız Kur'an Kursunda 4-6 yaş grubu öğrencilere "Mevlid Kandili "programı düzenlendi." https://bedirhaber.com/ispartada-4-6-yas-kuran-kursunda-mevlid-kandili-kutlamasi/ [08.15.2019]

5.2.15. Millî ve Dinî Bayramlarda Yapılan Uygulamalar

Değerler eğitiminin okul öncesi eğitiminde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Çocuğun okul öncesi eğitim alarak topluma ait kültürel değerleri öğrenmesi ve özümseyerek ayak uydurması hedeflenmektedir. Bunun da ancak eğitim faaliyetleri dâhilinde değerler eğitimi bulunmasıyla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ülkemizde bahsedilen eğitim süreci içinde gerekli bilinci sağlamada aile, okul, kreş, sıbyan mektepleri ve 4-6 yaş Kur'an kursları görev almaktadır[436]. Bu bağlamda Milli ve Dini Bayramlarda günün önemine dair dersler yapıldıktan sonra öğrencilerin önceden hazırlandığı etkinlikler yapılmaktadır. Öğrenciler o gün, şiirler okuyup bazı el işi etkinlikleri yapmaktadırlar. Bazen Müftülüklere ve anıtlara da ziyaretler yapılmaktadır[437]. Bu etkinliklerle vatanına ve dinine bağlı nesiller yetiştirmek hedeflenmektedir.

5.2.16. Özel Günlerde Yapılan Uygulamalar

4-6 yaş grubu Kur'an kursları ve sıbyan mekteplerinde yalnızca dini günlerde değil özel gün ve haftalar da kutlanmaktadır. Öğrencilerin toplum hayatının gereklerinden olan uyum içinde birlikte ve saygıyla yaşama bilincine sahip olabilmesi için yapıldığı paylaşılan bu etkinlikler aileler tarafından da desteklenmektedir. Bu yaş grubundaki çocukları, hoşgörülü, üretken ve yaratıcı bireyler olabilmeleri için desteklemek gerekmektedir. Özellikle, kendilerini anlayabilmeleri, fikirlerini ve hislerini ifade edebilmeleri, duygudaşlık yeteneği kazanabilmeleri için bu konularda oyunlar oynayıp sosyal aktiviteler yapmaları gerekmektedir. Bulunduğumuz çağda birçok insanın hoşgörü sahibi olamadığı düşünülmektedir. Çocuğun, kendinden farklı olana karşı saygı göstermesi ve özenli olmasını sağlamak amacıyla da bu günlerde yapılan etkinliklere önem verilmektedir. Örneğin Kızılay Haftası, Engelliler Haftası, Yerli malı Haftası, Yaşlılar Haftası, Polis Haftası, gibi özel günler sınıf içi etkinliklerle kutlanır ve öğrenciler bilgilendirilir. Yapılan etkinliklerle duygudaşlık gücü yüksek, anlayışlı, saygılı ve merhametli bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

---

[436] Abdullah Koçyiğit, "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Değerler Eğitimine Yönelik Veli Tutumları (Sivas İli Örneği)",(Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2019), 35.

[437] "4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrencilerinden Anlamlı Ziyaret."
http://www.alucrahaber.com/haber/4-6-yas-kuran-kursu-ogrencilerinden-anlamli-ziyaret-6269.html [25.04.2019]

Sözlü kaynak tarafından müdürlüğünü yaptığı kurumun onun için evladı kadar kıymetli olduğu, çocukların görerek ve yaşayarak öğrenmesi için ellerinden geleni yapmakta oldukları ifade edilir. Ayrıca dünya hayvanları koruma gününde bir veteriner ile görüşerek kurumlarına davet ettiğini ve öğrencilere o gün hem hayvanları korumanın öneminden hem de veterinerlik mesleğinden bahsedildiğini dile getirmektedir. Sadece dini eğitimin verilmediğinin altını çizerken tıpkı Osmanlı Dönemi'ndeki eğitim tarzını benimsediklerini bu sebeple hem bu dünya hem de ahiret için öğrenilen her şeyin önemli olduğunun bilince oldukları dile getirilmektedir[438].

5.2.17. Hadis Ezberleme Yarışması

Hadisler din eğitimi ve öğretimi sürecindeki ana iki kaynaktan biri sayılmaktadır. Hadisler aynı zamanda Allah'a ve Hz. Peygamber'e inanmakta olanların yaşamlarını şekillendirirken başvurdukları rehberlerdir. Yalnızca ibadet hakkında değil, hayatın tümüne ait emirler ve bilgiler hadislerde bulunmaktadır. Bu sebeplerle, ilk kaynak Kur'an'dan sonra birey için temel bilgilerin hadislerde olduğu ve din eğitim-öğretiminde çocuk için de ikinci kaynak olarak kullanılması mümkündür[439]. Hadisler, bahsedilen konuyu somutlaştırması ve uygulamalı olarak anlatıp öğretilebilmesi sebebiyle oldukça faydalı bir rehberdir olarak kabul edilir. Bu bilgiler ışığında okul öncesi dönem çocuklarına din eğitim ve öğretimi verilirken yapılan etkinliklerde Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarının bulunduğu hadisler önemli bir kaynak sayılmaktadır.

4-6 yaş Kur'an kurslarında ve günümüz sıbyan mekteplerinde hadis ezberleme yarışmaları yapılmaktadır. Genellikle bu etkinlik yalnızca Mevlid Kandili vesilesi ile yapılan bir uygulamadır. Kandil günü öncesinde öğrenciler öğretmenleri ve aileleri tarafından çalıştırılır ve kandil programında öğrenciler ezberledikleri hadisleri okuyarak derece almaya hak kazanırlar[440]. Program sonunda ise ödülleri takdim edilmektedir. Bu ödüller oyuncak ya da kitaptır[441].

---

[438] KK4

[439] Zeynep Nezahat Cihandide, **"Okul Öncesi Din ve Ahlak Öğretimi"**,(İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 227

[440] "Minikler Arası "Ezbere Hadis Okuma Yarışması" Büyük Bir Heyecanla Son Buldu." https://dingorevlileri.com.tr/minikler-arasi-ezbere-hadis-okuma-yarismasi-buyuk-bir-heyecanla-son-buldu-h5601.html [30.11.2019]

[441] KK2

Bazen küçük çapta sınıf içi hadis ezberleme etkinliklerinin yapıldığı ve daha az sayıda hadisle çalışılarak çocukların tümünün ödüllendirildiği edinilen bilgilerdendir[442].

5.2.18. Öğrencilere Karne Verilmesi

Bir yıl süren eğitimin ardından, öğrencilere görmüş oldukları derslerdeki başarılarının ve kişisel gelişimlerinin değerlendirildiği karneleri verilir[443]. Karne töreni bazen sınıf içinde sade bir törenken bazen de özel bir mekânda tertip edilen bir programla yapılır. Zaman zaman öğrencilere karnelerinin yanı sıra hediye de verilmektedir. Bazı sıbyan mektebi tarzında eğitim veren anaokullarında karne yerine çocuğun kişisel gelişimini gösteren dosyaların verildiği görülmektedir. Bu dosyalarda öğrencinin dönem içindeki çalışmalarından örnekler ve gelişim sürecine dair evraklar yer almaktadır. Karne günü öğrenciler kuruma özenle hazırlanarak gelmektedirler. Yapılan görüşmeler esnasında özellikle karne günü kurum bünyesinde görevli olan Pedagog tarafından ailelere seminer verildiği bilgisi edinilmiştir. Bunun haricinde eğitim-öğretim yılı içinde belirli aralıklarla pedagog ve psikologlar tarafından seminerler verildiği de bilinmektedir[444].

Öğrencilerin karne gününde giydikleri kıyafetler farklılık göstermektedir. Bazen kız ve erkek öğrenciler için o güne özel seçilmiş renkte ve desende kıyafetler tercih edilirken bazen de öğrencilerin kep ve cüppe giydikleri görülür. Çocuklar bazen bu esnada hazırlanan küçük şablon pankartları ellerinde tutarlar. Bu pankartlarda; "Eğlendik Öğrendik Bir Tatili Hak ettik", "İlk Karnem İlk Heyecanım", "Kıpır Kıpır İçim Karne Aldığım İçin" gibi ifadeler yer alır. Ayrıca karne günü için hazırlanan programlarda öğrencilerin yıl içinde yaptıkları faaliyetler misafirlere sine vizyon gösterisi ile izletilmektedir. Şiir ve İlahi dinletisi ile ikramların misafirlere verilmesinin ardından program sonlanmaktadır. Bazen programın kapanışı da çocuklar tarafından söylenen ilahi ile olmaktadır[445]. Kapanışta okunan ilahilere bir örnek şöyledir:

İlahi I (Çocuk İlahisi)

"Yeri yaratan göğü yaratan nice nimetlerle bizi donatan
Birsin Allahım, birsin Allahım sen en yüce, sen en yüce teksin Allahım
Hz. Âdem bizim babamız, Hz. Havva bizim anamız
Birsin Allah'ım, birsin Allah'ım sen en yüce, sen en yüce teksin Allah'ım
Kıblemiz Kâbe sana döneriz en yüce sensin secde ederiz

[442] KK5
[443] "4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Karne Heyecanı" http://www.cukurovahaber.com.tr/2019/05/23/4-6-yas-kuran-kurslarinda-karne-heyecani/ [23.05.20199
[444] KK4
[445] KK4

Birsin Allah'ım, birsin Allah'ım sen en yüce, sen en yüce teksin Allah'ım
Bizim sözümüz La ilahe illallah budur özümüz La ilahe illallah
Birsin Allah'ım, birsin Allah'ım sen en yüce, sen en yüce teksin Allah'ım"

İlahi çocuklar tarafından hep bir ağızdan yüksek ses ile söylenmektedir.

5.2.19. Hatim Töreni

Hatim Töreni sıbyan mektebi tarzında eğitim veren anaokullarının tümünde uygulanan bir merasimdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Okul Öncesi Din Eğitimi Projesi" kapsamında eğitim gören çocuklardan bazıları Kur'an okumayı öğrendikten sonra eğitim aldıkları süre zarfında hatim indirmektedirler. Bu öğrenciler genellikle 6 yaş gurubundadırlar. Öğrenciler hatimlerini tamamladıktan sonra büyük ya da küçük çaplı merasimler yapılmaktadır[446]. Tören öncesinde kursta, okulda ya da programın yapılacağı yerde bazı hazırlıklar yapılır. İkramlıklar ve çocuklara takdim edilecek hediyeler hazırlanır. Genellikle aile tarafından üzerinde "…..'nin Hatim Töreni" yazılı bir pasta yaptırılır. Ailelerden bazıları yine özel olarak hazırlanmış üzeri yazılı kurabiyeler ve hediyelikler de yaptırır. Yine benzer sözlrin yer aldığı renkli kartlar ve yazılarla bir köşe ve masa hazırlanır. Hatim indiren çocuk için özel, gösterişli kıyafetler de alınır. Aileler, öğretmenler ve mekânın müsaitlik durumuna göre aile dostları da bu programa davet edilmektedir. Bu merasim daha çok ailenin isteği doğrultusunda yapılır.

Sözlü kaynak, Hatim İndirme ve Kurana Geçme merasimlerinin başlangıçta çok sık yapılmadığını ama çocuklar üzerindeki olumlu etki görüldükten sonra daha fazla yapıldığını dile getirmektedir. Hatim törenlerinde öğrenciler tarafından okunan bazı ilahiler mevcuttur. Bu ilahilerden bazıları şöyledir:

İlahi I (Çocuk İlahisi)

"İmanın şartı altıdır altı,
İmanın şartı altıdır altı,
Bir; Allaha inanmak,
İki; meleklere inanmak,
Üç kitaplara inanmak,
Dört; peygamberlere inanmak,
Beş; Ahiret gününe inanmak,
Altı; kaza ve kadere, Hayır ve şerrin Allah'tan Geldiğine inanmak,

İmanın şartı altıdır altı,
İmanın şartı altıdır altı,
Altı, altı, altıdır altı,
Altı, altı, altı altıdır"

[446] "4-6 Yaş Kur'an Kursu Hatim Programı" https://sanliurfa.diyanet.gov.tr/viransehir/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=281&MenuCategory=Kurumsal [10.06.2018]

İlahi II (Çocuk İlahisi)

Ela çakır gözler için baldan tatlı diller için
Sevgi dolu kalpler için Rabbim sana çok şükür
Kıvır kıvır saçlar için kalem gibi kaşlar için
Ton ton minik eller için Rabbim sana çok şükür

Göz kulak verdin bana şükürler olsun sana
Güzel nimetler için dua ederiz sana
Kıvır kıvır saçlar için kalem gibi kaşlar için
Ton ton minik eller için Rabbim sana çok şükür"

5.2.20. Yılsonu Merasimi

Bir yıl süren eğitim sürecinin akabinde öğretmenler, öğrenciler ve velilerin çalışmalarıyla yılsonu merasimi hazırlanır[447]. Bu merasimin içeriği öğretmenler ve velilerin istişaresiyle farklılık gösterebilir[448]. Öğretmen ve velilerin ortak kararıyla yapılacak etkinlikte çocukların giyecekleri kıyafetlere büyük önem verilir. Genellikle beyaz, kırmızı ve yeşil renkler ağırlıklı olarak kullanılmaktadır[449]. İkramlıklar aileler tarafından hazırlanır ya da hazır olarak temin edilir. Bazı kurslarda şiirler okunup kısa tiyatro gösterileri yapılırken bazılarında ise çocukların yaptığı el işi etkinlikler sergilenerek yıl boyunca yapılan çalışmalar velilere sunulmakta, ilahi dinletisi ve ikramların ardından program sonlanmaktadır[450]. Bu merasim için genellikle eğitim verilen kurumun bahçesi gibi açık alanlar tercih edildiği görülmektedir. Bazen de kurum içinde veya bu merasim için tashih edilen küçük bir mekânda yapılırlar. İlçede bulunan birkaç kursun öğrencileri için toplu olarak bu yılsonu merasimi yapılacaksa hazırlıklar daha büyük olmaktadır ve bazen ilçe belediyeleri de bu noktada destek vermektedirler.

Sözlü kaynaktan edinilen bilgilere göre bu merasimde bazen yeni başlayacak dönemin aday öğrencileri de bulunmaktadır. Veliler bu merasimi hem çocuklarının kursa ve öğretmene aşinalık kazanması hem de eğlenceli bu güne şahit olarak okul hakkında iyi

[447] "Minik Kur'an Öğrencilerine Mezuniyet Töreni" http://www.erzurumyenigun.com/minik-kur-an-ogrencilerine-mezuniyet-toreni-58767h.htm
[448]"Minik Kur'an Öğrencilerine Mezuniyet Töreni"https://www.haberturk.com/agri-haberleri/69305254-minik-kuran-ogrencilerine-mezuniyet-toreni [24.05.2019]
[449] Bkz. Ek. 26
[450] "4-6 Yaş Grubu Kuran Kursu Öğrencilerinin Yılsonu Heyecanı" http://www.dinibulten.com/4-6-yas-grubu-kuran-kursu-ogrencilerinin-yilsonu-heyecani/4-6-yas-grubu-kuran-kursu-ogrencilerinin-yilsonu-heyecani/1149 [19.07.2017]

bir intiba edinmeleri için bir fırsat olarak görmektedirler. Bu sebeple yakın çevrede ikamet eden bazı aileler o gün kursu ziyaret ederler[451].

[451] KK2

6. SONUÇ

Birlik beraberlik içinde yaşamaya ihtiyacı olan ve bir arada yaşayan, ayrıca doğduğu zamandan çocukluk çağına ulaşması en uzun süren canlı varlık insandır. Birey nasıl bir toplumda doğup büyürse o topluma göre yetişmektedir. İlk durağı aile olan toplumsallaşma, aşama aşama genişler ve halkları oluşturur. Bu noktada topluma yön veren önemli unsurlardan biri de kültürdür. Âdet ve uygulamalar ise bir toplumu özgün kılarak bireyde aidiyet duygusunu geliştirir. Toplumların âdet ve uygulamalarına sahip olmaları için uzun bir zamana ihtiyaçları vardır. Bu uygulama ve âdetlerin yıllar içinde değişkenlik göstermeleri ise kolay olmamaktadır. Bir milleti diğerinden farklı kılan, sahip olunan kültürel değerlerdir. Gelecek nesillerde yaşatılabilen âdet ve uygulamalar da kültürün korunması ve o milletin sahip olduğu değerleri koruyabilmesi adına oldukça mühimdir.

Sıbyan mekteplerinin eğitim tarihimiz açısından önemi yukarıda bahsedilen noktalar göz önünde bulundurulduğunda oldukça büyüktür. Osmanlı Dönemi'nde dini esaslara bağlı olarak eğitim veren bu kurumlar, bugünkü eğitim sisteminden farklı uygulamalarla bir eğitim-öğretim sunumu yaparken daha çok ahlaki ve dini değerleri önemsemektedirler. Mekteplerin bu görüşleri bazı tartışmaları da beraberinde doğurur. Nitekim Meşrutiyet ve Tanzimat Dönemi'nde bu kurumlar için düzenlemeler yapılmak istenmiştir. Bir kısım düzenlemeler hayata geçirilirken bazılarının sıbyan mektepleri sistemine bir etkisi olmamıştır.

Sıbyan mektepleri, sahip oldukları âdet ve uygulamalarla kültürümüzü zenginleştiren sosyal bir kurum olarak da kabul edilebilir. Osmanlı Dönemi gündelik yaşamına dair motiflerin çokça görüldüğü bu mektepler, özellikle çocukluk çağına dair hatıralar barındırdığı için zihinlerde daima taze kalmıştır. Çocuğun evden ilk ayrılışı olarak nitelendirilebilecek okula başlama dönemi, bireyin hayatındaki geçiş dönemlerinden biridir. Çocuğun hayatındaki bu köklü değişim başlangıcı ile artık ömür boyu eğitim ve sosyal hayatında üstleneceği rollere ve kazanacağı alışkanlıklara bir zemin hazırlanmaktadır. Bu bağlamda, hayatında yeni bir sayfa açılan çocuk mektebe başlamasına karar verilmesinden itibaren içinde bulunduğu kültüre ait âdet ve uygulamalarla tanışmaya başlar. Mektep öncesi ve mektep döneminde birçok

uygulama yapılır. Bu uygulamaların her biri bize toplumun sahip olduğu değerler hakkında önemli bilgiler sunar. Bunlar içinde en önemli sayılabilecek uygulamalardan biri şüphesiz "Âmin Alayı" dır. Bu büyük törenle çocuk yeni kazandığı statüyü sosyal ortamını paylaştığı herkese göstermiş olur. Bununla birlikte, artık büyüdüğü ve söz hakkı olduğu da kabul edilmektedir. O dönemde âdet ve uygulamalarında sayıca fazla olması sebebiyle Osmanlı Dönemi sıbyan mektepleri halk bilimsel açıdan araştırılmaya değerdir. Çalışmanın gayelerinden biri de bu unsurların hatırlanması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Her bölümde mümkün olduğunca tarihimizde iz bırakmış kıymetli isimlerin konu ile ilgili hatıralarına yer verilmiştir. Birinci bölüm Osmanlı Dönemi çerçevesinde "Mektep Öncesi" başlığıyla ele alınmıştır. Bu bölümde mektebe başlama zamanıyla birlikte yapılan hazırlıklar ve "Mektep Öncesi İnanç ve Uygulamalar" a dair halk bilimsel unsurlar ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. İkinci bölümde, "Mektep Dönemi" ne ait bilgiler yer almaktadır. Önce sıbyan mekteplerinin fiziksel yapısı ve şartları ile sistemi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından, mektebe başlama töreni olan "Âmin Alayı" için yapılan hazırlıklara ve uygulamalara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Yukarıda sözü geçen ilk iki bölümde yer alan âdet ve uygulamaların; çocuk, aile ve toplum üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Çocuğun mektep yaşına gelmesi ile Osmanlı Dönemi toplumundaki bireyleri birbirine kenetleyen unsurların varlığı hemen göze çarpar. Örneğin; okula başlama döneminde mektep hazırlıkları yapılacak bir yetim veya maddi imkânları yetersiz bir çocuk varsa hali vakti yerinde olan hayırseverler ile komşuları seferber olmaktadırlar. Mektep öncesi evde hazırlıklar yapılırken hane halkına daima destek olan komşu, eş-dost ve akrabaların varlığı da o dönemde toplum içindeki birlik ve beraberliğin ne derece önemli olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Çalışmada bahsedilen âdet ve uygulamaların kültürümüzdeki ehemmiyetini anlamak için bugünkü yansımalarına bakmak ve yaşatılmaları için gösterilen çabaya dikkat etmek kâfi olacaktır.

Uygulama ve âdetler söz konusu olduğunda tümünün herkes tarafından büyük bir heves ve istekle yerine getirilmesi, yaşananlara şahit olan neslin hem milli hem de dini değerler konusunda hassasiyete sahip olmalarına vesile olmuştur. O günden bugüne kadar varlığını sürdüren bu değerler gelecek nesillere de aktarıldığı takdirde yüzyıllar boyu varlığını koruyabilecektir. Bu bağlamda, 21.yy'da aynı fikre sahip ebeveyn ve

çocuklar Osmanlı Dönemi mektepleri âdet ve uygulamalarını çağın bizlere sağladığı pedagojik ve bilimsel bilgilerin ışığında kendi süzgeçlerinden geçirerek uygulamaya devam etmektedirler. O dönemde çok fark edilmese de günümüzde yapılan araştırmalar neticesinde uygulamaların büyük bir kısmının sosyolojik ve pedagojik açıdan oldukça faydalı olduğu anlaşılmıştır.

Büyük bir titizlikle, âdeta bir görev gibi görülen ve heyecanla yerine getirilen bu âdetlerin ve uygulamaların temelindeki duyguların da varlıklarını sürdürmelerinde etkili oldukları düşünebilir. Özellikle; Allah inancı, merhamet, şefkat ve güven duygusu ile yerine getirildiklerinden insani duygular var oldukça herkes tarafından ilgi görmeye devam edecekleri muhtemeldir. Bir çocuğa hediye vererek sevindirmenin mutluluğu ya da bir öğretmene teşekkür mahiyetinde sunulan hediyenin manevi değeri daima aynı kalacaktır. Bunların yanı sıra, Osmanlı Dönemi'nde çocukların genellikle sadece mektepte değil aile içinde de ahlaki ve dini değerler doğrultusunda yetiştirilmekte olduğu göze çarpar. Sadece anne ve babanın değil hane içinde yaşamakta olan yaşça büyük herkese karşı saygı göstermek çok önemlidir. Eş-dost birbirine destek olurken aile içinde de yardımlaşma oldukça önemlidir. Özellikle aile büyükleri, çocukla ilgili âdetlerin yerine getirilmesi noktasında ebeveynlere yardım ve rehberlik ederler. Çocuk tüm âdet ve uygulamalara uyum sağlar ve itiraz etmemektedir; çünkü o dönemde büyüklerine karşı gelmenin ayıp olduğu kabul edilirken çocuğa gösterilen ilgi ve şefkat de çocukta kabul etme isteği uyandırmaktadır. Yine uygulamalarda çocuğa fazlaca kıymet verildiği de görülür. Öyle ki, çocuğun alaya götürülürken sırtta taşındığı ve bunun sevaba vesile olacağına dair bir inancın varlığı elde edilen bilgiler arasındadır. Bu uygulamalardan hareketle Osmanlı Dönemi'nin aile yapısı, çocuklara bakış açısı ya da toplum hayatı hakkında da bir kanaate varılabilir.

İncelemeler yapılırken hatıralar vesilesiyle göze çarpan çokça âdet mevcuttur. İkramlıklar, hediyeler ve harçlık verme bu âdetlerden birkaçıdır. Hocaya, kalfaya, talebelere ve ilahicilere hediyeler ya da para verildiği görülür. Bu âdetlerin hem hürmet göstermek hem de cömertlik sebebiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Çocuk için okul hayatının başlangıcı olan bu dönemin her safhasında evde, mektepte ya da hamamda daima özenle hazırlanmış ve misafirlere ikram edilen yiyecekler söz konusudur. Bu da toplumun cömert olmak ve paylaşmak kavramlarına ne derece önem verdiğinin bir göstergesidir.

Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde yapılan mektep adet ve uygulamaları daha çok büyüseldir. Bu da Osmanlı Dönem'inde günlük hayatta ya da geçiş dönemi sayılan vakitlerde büyüsel uygulamaların azımsanmayacak düzeyde olduğuna bir işaret olabilmektedir. Bunların yanı sıra, sıbyan mektebi uygulamaları yalnızca çocuklar için gibi görünse de aslında; anne, baba, komşular, mahalle, aile dostları ve akrabaları da içine alan, onları birbirine kenetleyen ayıca o döneme ait kesin bilgiler edinebileceğimiz bir kültür mirasıdır. Osmanlı Dönemi'nde çocuğa, ilim öğrenene ve öğretene fazlaca hürmet edilmektedir. Çocuk aile için çok kıymetlidir.

Günümüz sıbyan mektepleri ile Osmanlı Dönemi sıbyan mektebi uygulamaları arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bed'-i Besmele, çocuğa şekerli mürekkep yalatma, fergab gibi uygulamalar devam etse de; haftanın öğrencisi, abdest köşesi, namaza başlama merasimi gibi yeni uygulamalar bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi ile günümüz sıbyan mektepleri kıyaslandığında; göze çarpan diğer husus da kadın öğretmenlerin sayıca hocalık görevini erkeklerden devralmış olmasıdır. Bazı sıbyan mekteplerinde kız çocuklarının sayısı erkek çocuklardan fazladır. Yine bu da Osmanlı Dönemi'ne göre farklılık arz etmektedir.

Üçüncü Bölüm, "Sıbyan Mekteplerinin Günümüzdeki Yansımaları ve Diyanet İşleri Başkanlığı Projesi" başlığı altında incelenmiştir. Bu başlığa ihtiyaç duyulmasının bazı sebepleri vardır. Öncelikle, projeye dâhil olan kursların halk, veliler ve bazı öğreticiler tarafından "sıbyan mektebi" olarak isimlendirildiği fark edilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Dönemi sıbyan mektebindeki âdet ve uygulamaların da bazılarına yer verildiğin görülmesi üzerinde bu kurslardaki uygulamalar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu bölümde, "Programın Genel Amaçları", "Programın Temel Yaklaşımı" ve "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretici Yeterlikleri" gibi başlıklarda yer alan konular hakkında resmi bilgiler ve kurslara ilişkin veriler sunulmuştur.

Son olarak Dördüncü Bölümde ise, "Günümüz Sıbyan Mektebi Uygulamaları" başlığı altında bugünkü uygulamalara yer verilmiştir. Bu uygulama bilgilerini elde etmek için, şartlar dâhilinde belirlenen pilot bölgeler ziyaret edilmiştir. Ayrıca kurs öğretmenleri ve velilerle görüşmeler yapılmıştır. Ziyaretler ve görüşmeler esnasında uygulama ve âdetler noktasında benzerlikler görülürken, bazı kurslarda yeni uygulamaların varlığı dikkat çekmiştir. Bu uygulamalar başlıklar halinde çalışmada yer almaktadır. Hem günümüze hem de geçmişimizde büyük öneme sahip bu uygulamalar Halk bilimi kapsamında değerlendirilip ayrı başlıklar altında incelenmiş ve çalışmaya konu

edilmiştir. Yeni uygulamaların bulunmasının ve eski uygulamalardan bazılarının devam etmeyişinin sebebi olarak günümüz yaşam şartları ve değişen toplum düzeninin etkili olduğu düşünülebilir.

Görev tanımı, "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek[452]" olan Diyanet İşleri Başkanlığı, buradan hareketle halk içinde bulunan her kesime hitap ederek yaygın din eğitimi çalışmalarını Kur'an kursları vasıtasıyla da yapmaktadır. Kur'an kursları için önceden yaş sınırlaması bulunurken artık bu sınırlandırma kaldırılmıştır. Böylelikle 4-6 (48-72 ay) yaş aralığındaki çocuklar için hem Kur'an eğitimi almak hem de İslam dinine ait değerlerini öğrenmek bu Kur'an kurslarda mümkündür. Ayrıca, çocukların edindikleri değerleri yaşamlarının her alanında kullanabilmeleri de hedefler arasındadır. İnsan hayatındaki en önemli dönemlerden biri olan okul öncesi dönemde sağlıklı bir din ve ahlak gelişimine sahip olmasını amaçlayan proje bir ilktir ve 4-6 yaş grubu Kur'an kursları bu açıdan büyük öneme sahiptir.

Bu çalışma vasıtasıyla, hem 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının hem de Milli Eğitim Bakanlığı ya da Müftülükler vasıtasıyla dernek yahut vakıflara bağlı okul öncesi çocuklara dini eğitim vermekte olan kurumların kültür tarihimiz için büyük öneme sahip olan uygulama ve âdetleri yaşatmak noktasında önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Genellikle bu eğitim kurumları ya da araştırmaları sonucu Osmanlı Dönemi sıbyan mektebi âdet ve uygulamalarından haberdar olan birçok anne baba imkânları dâhilinde bazı merasimleri yapmakta ve âdetleri kendi evlerinde de uygulamaktadır. Örneğin; çocuk 4 yaş 4 ay 4 günlük olduğunda ailece türbe ziyaretine gidilip, çocuğa mürekkep yalatılıp rahle üzerinde ilk harfi okutmaktadırlar. Bazen de aileler kendi çabaları ile çevrelerinde bulunan aynı yaş grubundaki çocuklar için küçük çaplı merasimler yaparak Kur'an-ı Kerim öğrenmeye başlamalarına vesile olurlar. Osmanlı Dönemi sıbyan mekteplerinde uygulanan ve günümüzde hala devam eden adetler yalnızca Türkiye'de ikamet eden ebeyenler tarafından değil; Almanya ve Amerika gibi farklı ülkelerde yaşamakta olan Müslüman aileler tarafından da yaşatılmaktadır.

[452] Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (6495 S.K.). 2013 **Resmi Gazete,** 12038, Temmuz.

Geleceğimiz olan çocukların, aileleri ve yakın çevrelerinin de dâhil olduğu Bed-i Besmele ya da Kur'an'a geçme töreni gibi çalışmada sözü geçen çoğu uygulama ve merasim ile geçmişten günümüze kadar ulaşan bu değerleri tanıyacağı ve bu zenginliklerin toplum hayatı içerisinde kendilerine yer bularak nesilden nesile ulaşmaya devam edeceği düşünülmektedir.

Çalışmada sözü geçen ve halk bilimsel açıdan incelenmeye değer olan unsurların daha ayrıntılı bir şekilde ele alınarak çeşitli akademik çalışmalara konu olması kültürümüze daha çok sayıda miras kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey. **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı.** İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1995

Acur, Elif. "Öğretici Görüşleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarındaki Değerler Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019.

Açıkel, Yusuf."Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** s. 30 (2018): 71-103.

Adıvar, Halide. **Mor Salkımlı Ev,** İstanbul: Can Yayınları,2013

Ahunbay, Zeynep."Mektep". **İslam Ansiklopedisi.** c. 29. İstanbul: MEB, 2004: 7.

Akagündüz, Seval Yinilmez. "Türkiye'de Ahlak Eğitimi Üzerine Bir İnceleme". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,2016.

Akgündüz, Hasan. "Sıbyan mektebi". Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

Aksoy, Özgönül. "Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme". Doktora Tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1967.

Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e).** İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994.

_____. "Osmanlıda Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri". **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.** s. 15 (2004): 001-012.

_____. "Tanzimattan Cumhuriyete Eğitimde Ödül ve Günümüz Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme (1839-1923)". **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**. s. 49 (2004): 15-20.

_____. **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1982.

_____. **Türk Eğitim Tarihi Mö. 1000- Ms.** Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015.

_____. **Türk Eğitim Tarihi.** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1989.

Âli İmran Suresi, 3/38, Kur'an-ı Kerim.

Ali Yıldırım İle Sözlü Tarih Görüşmesi 1. Bölüm. http://dspace.sozlutarih.org.tr/handle/20.500.11834/3378 [13.11.2018].

Altın, Hamza. "Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül Ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler". **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. s.57 (2016): 1869-1884.

Arıbaş, Sebahattin. "Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri". **Yeni Türkiye Dergisi.** s. 32 (2000): 711-716.

Arseven, Celal Esat. **Sanat ve Siyaset Hatıraları.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Ateş, İbrahim. "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları". **Vakfılar Dergisi.** s.14 (1982): 29-92.

Aycan, İrfan, Mehmet Mahfuz Söylemez, Fatih Erkoçoğlu, Ramazan Altınay, Nizamettin Parlak. **Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı.** Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

Aydın, Elif. "Tarihimizde Âmin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Bağcılar'da Çocuklar "Bedi'-i Besmele" Töreniyle Yaz Kuran Kurslarına Başladı http://bagcilar.bel.tr/icerik/472/18219/bagcilarda-cocuklar-bedi-besmele-toreniyle-yaz-kuran-kurslarina-basladi.aspx [06.25.18].

Bağdatlı, Mustafa İsmail. "Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama". **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi.** s.24 (2011): 79-102.

Baltacı, Cahit. "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim". **Türkler,** s.11 (2002): 446-462.

_____. **Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti: Devlet yönetimi, İktisat, Askeri Teşkilat, Eğitim Sistemi, Gündelik Hayat.** İstanbul: İz Yayınevi, 1999.

_____. "Mektep". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. c. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, 2004: 6-7.

Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitime Giriş.** Ankara: Ekinoks Yayınevi, 1994.

Baysal, Zehra. "Hz. Peygamber'in Sözsüz İletişimine Dair Hadislerin Tahric ve Değerlendirmesi". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Bedi'-i Besmele Töreni Yaz Kur'an Kursları Açılış Programı https://istanbul.diyanet.gov.tr/basaksehir/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=489&MenuCategory=Kurumsal [06.28.18].

Bedi'-i Besmele, Saü Vakfı Özel Okulları Öğrencileri, Kuran'-ı Kerim'e Geçişlerini Bedi'-i Besmele Töreniyle Kutladı.

http://sauvakfiokullari.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/74770/bed-i-besmele [25.08.2018].

Bedir Kız Kur'an Kursunda 4-6 yaş grubu öğrencilere "Mevlid Kandili" programı düzenlendi. https://bedirhaber.com/ispartada-4-6-yas-kuran-kursunda-mevlid-kandili-kutlamasi/ [08.15.2019].

Berki, Ali Himmet. **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstılah ve Tabirler.** Ankara: Doğuş Matbaası, 1966.

Bilgin, Beyza. **İslam'da Çocuk.** Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.

Bilim, Cahit Yalçın. **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi, 2002.

Birinci, Ali. "Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mektep İlâhileri". **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.** Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi, 1982.

_____. İbrahim Kara. **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri.** İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.

_____. İsmail Kara. **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri: Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler.** İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Boratav, Pertev Naili. **Yüz Soruda Türk Folkloru.** İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999.

Bozdemir, İbrahim. "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim". Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

Bozkurt, Nebi. "Mektep". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** c. 29. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2004: 5.

Cami Külliye Medrese ve Türbeler https://corum.ktb.gov.tr/TR-58710/cami-kulliye-medrese-ve-turbeler.html [15.12.2018].

Can, Halil. "Dinî Musiki Lûgatı-Mektep ilâhileri". **Musikî Mecmuası,** s.218 (1966): 57.

Cevad, Mahmut. **İbnü'ş-Şeyh Nâfi, Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâât.** Ankara: MEB, 2002.

Cihandide, Zeynep Nezahat. **Okul Öncesi Din ve Ahlak Öğretimi.** İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Cunbur, Müjgan. "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi". **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.** c. 22 s. 1-2 (1964): 17-68.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Çağrıcı, Mustafa. "Kur'an Kursu". **T.D.V. İslam Ansiklopedisi.** c. 26. Ankara: T.D.V. Yayınları, 1998: 30- 31.

Çamdibi, Hasan Mahmud. **Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli.** İstanbul: Han Neşriyat, 1983.

Çeçen, Halil. **Ali bin Hüseyin el-Amasî Tarikü'l-Edeb Metin-Sözlük**. Ankara: Bizim Büro, 2010.

Çelebi, Ahmet. **İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi.** çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.

Çelik, Abbas. "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri". **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi.** s.27 (2007): 125-135.

Çın, Ahmet. "İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)". Doktora Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Dağ, Mehmet. Hıfzurrahman R. Öymen. **İslam Eğitim Tarihi.** Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.

Dâi Mehmed ibn-i Receb. **Nevhatü'l Uşşak.** İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1261.

Danışman, Zuhuri. **Koçi Bey Risalesi.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Demirbağ, Uğur. "Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi". **Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi.** s.16 (2018): 408-419.

Develioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Lûgat.** Ankara: Doğuş Matbaası, 1978.

Demirtaş, Zülfü. "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 17, s. 1 (2007): 173-183.

"Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (17.09.2011 tarih ve 653 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname)", **Resmi Gazete,** 28057, Eylül 2011.

Eliade, Mircea. **Ebedi Dönüş Mitosu.** çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Yayınevi, 1994.

Erdem, Ali Rıza. "19. YY. 'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim: II. Mahmut ve Tanzimat Dönemi'nde İlköğretimde Yapılan Yenilikler ve Değerlendirmesi". **Yeni Türkiye Dergisi.** s. 32, (2000): 754-758.

Erden, Mualla. "Okul Öncesi Eğitime Temel Yaklaşımlar ve Din Eğitimi". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Erdentuğ, Nermin. **Sosyal Âdet ve Gelenekler.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Ergin, Osman Nuri. **Türkiye Maarif Tarihi.** İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1939.

_____. **Türkiye Maarif Tarihi.** İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ergün, Mustafa. "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemi". **Yeni Türkiye.** s. 32 (2000): 735-753.

Eyice, Semavi. "Beyazıt II Camii ve Külliyesi". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** c. 6. İstanbul: TDV Yayınları,1992: 40-49.

_____. "Hudâvendigâr Külliyesi". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** c. 28. İstanbul: TDV Yayınları, 1998: 290-295.

Felek, Burhan. **Yaşadığımız Günler.** İstanbul: Milliyet Basımevi, 1974 (Aktaran: İsmail Kara, Ali Birinci. Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri. Dergah Yayınları, 2015.)

Gedük, Serhan. "Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği". **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6**. 2013.

Gelişli, Yücel. "Osmanlı Devleti İlköğretim Kurumlarında Sıbyan Mektepleri". **Türkler Ansiklopedisi.** c.15. Ankara: Yeni Türkiye, 2002: 35-43.

Gennep, Arnold V. **The Rites of Passege.** Chicago: The University of Chicago Press, 1960, (Aktaran: Çobanoğlu, Özkul. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. 3.bs Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.)

_____. **Folklor.** (Aktaran: Boratav, Pertev Naili. Ankara: Ulus Basımevi, 1939.)

Gökalp, Ziya. **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri.** Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1992.

Gül, Gülbahar. "Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen". **Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi.** s. 1 (2004): 223-236.

Güldal, Fatih. **Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi.** İstanbul: Aktiv Palet, 2017.

Gündüz, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Eğitiminde Disiplin ve Cezalandırma (1847-1920)". **Doğu Batı Dergisi.** s. 53. (2010): 127-158.

Günyol, Vedat. "Mektep". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** c. 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1972: 658.

Hamarat, Zehra. "Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul Folkloru". Yüksek Lisans Tezi. İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Hızlı, Mefail. "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Bursa Örneği)". **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, 12-15 Nisan 1999.** İstanbul: 2000: 2-6.

_____. "Osmanlılarda ilköğretimin Tarihi". **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.** c.6. s. 12 (2008): 90

_____. "Osmanlılarda İlköğretim Tarihi". **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi, 12-15 Nisan 1999.** İstanbul: 2000: 109-115.

Hitti, Philip Khuri. **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi.** çev. Salih Tuğ. İstanbul:M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011.

Ilgaz, Hasene. **Unutulmayan Yıllar**. İstanbul: Babıâli Aziz Uçtay Matbaası, 1970.

Işıkdoğan, Davut. "Din Öğretiminde Bireysel Farklılıklar". Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

İmam Gazâli. **Ey Oğul, Hüccet-ül İslâm, Eyyühe'l-Veled.** İstanbul: Merve Yayınevi, 1990.

Kale, Nesrin. "Çocuk ve Ceza, Ceza Olgusuna Felsefî Bir Yorum". **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.** c. 28. s. 1. (1995): 49-58.

Kansu, Nafı Atuf. **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme.** Birinci Kitap. Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.

Kara, İsmail, Ali Birinci. **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle Sıbyan Mektepleri.** İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

_____. **Mahalle Mektebi Hatıraları.** İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

Karakartal, Oğuz. "Kıbrıs Eğitim Tarihine Bir Katkı: Lefkoşa Ayasofya Sıbyan mektebi "Aferin Belgesi (1916)". **Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi.** s. 3. (2018): 83-85

Kazıcı, Ziya, Halis Ayhan. "Tâlim ve Terbiye". **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** c. 39 Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2010: 516.

_____. **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi.** İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

Kına, Mehmet. "Tanzimat Dönemi'nde Eğitimde Çağdaşlaşma Hamlesi ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi". Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Koçak, Aynur, İbrahim Şirin, Faruk Yavuz. **Memleket Hatıraları.** Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012.

Koçer, Hasan Ali. **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**. Ankara: Uzman Yayınları,1987),9

Koçu, Reşat Ekrem. "Sıbyan Mektepleri". **Hayat Tarih Mecmuası.** c.1. s. 2. , (1966): 26-30.

Koçyiğit, Abdullah. "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Değerler Eğitimine Yönelik Veli Tutumları (Sivas İli Örneği)". Yüksek Lisans Tezi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Köprülü, Fuat. **Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti.** Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938.

Kramer, Samuel. **Tarih Sümer'de Başlar.** çev. İlmiye Çığ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu). https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Kur'an%20Kurslar%C4%B1%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%20(4-6%20Ya%C5%9F%20Grubu)%202018.pdf [17.05.2019].

Kur'an Öğrenen Miniklere Kına Yakıldı http://www.elbistaninsesi.com/egitim-kultur/kuran-ogrenen-miniklere-kina-yakildi-h37485.html [03.11.2019].

Kur'an kurslarında 4-6 yaş öğrenci sayısı yarım milyona yaklaştı https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuran-kurslarinda-4-6-yas-ogrenci-sayisi-yarim-milyona-yaklasti/1608323 [10.10.2019].

Kurân-ı Kerîm Okumaya Geçen Çocuklara Taç Takıldı http://www.havza25mayis.net/haber/1371/kuran-i-kerim-okumaya-gecen-cocuklara-tac-takildi.html [10.05.2017].

Kurt, Abdurrahman. **Osmanlı Ailesi (1839-1876).** Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip. **Süleymaniye Vakfiyesi.** Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1962.

Landau, Jacob. "Küttab". **İslam Ansiklopedisi.** c. 27. İstanbul: MEB, 2003: 3.

Lewis, Raphaela. **Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat** çev. Mefkure Poroy. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1973.

Minik Kur'an Öğrencilerine Mezuniyet Töreni http://www.erzurumyenigun.com/minik-kur-an-ogrencilerine-mezuniyet-toreni-58767h.htm [24.05.2019].

Minik Kur'an Öğrencilerine Mezuniyet Töreni https://www.haberturk.com/agri-haberleri/69305254-minik-kuran-ogrencilerine-mezuniyet-toreni [24.05.2019].

Minikler Arası "Ezbere Hadis Okuma Yarışması" Büyük Bir Heyecanla Son Buldu. https://dingorevlileri.com.tr/minikler-arasi-ezbere-hadis-okuma-yarismasi-buyuk-bir-heyecanla-son-buldu-h5601.html [30.11.2019].

Muallim Naci. **Ömer'in Çocukluğu.** Haz. Osman Sevir. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2005.

Nevşehir'de 4-6 Grubu Miniklerin Kandil Heyecanı http://www.fibhaber.com/gundem/nevsehirde-4-6-yas-grubu-miniklerden-kandil-programi-h44362.html [10.12.2018].

Nur, Rıza. **Hayat ve Hatıratım.** İstanbul: Altındağ Yayınları,1967.

Nureddin El-heysemi, **Mecmâu`z-Zevâid ve Menbau'l Fevaid.** çev. İlker Mermerci. İstanbul: Ocak Yayınları, 2015.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı Toplumunda Aile.** 3. bs. İstanbul: Pan Yayınları, 2006.

Ozan, Meral. ”Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları”. **Millifolklor.** s. 91 (2011): 72-84.

Öcal, Mustafa. “Âmin”. **İslam Ansiklopedisi.** c. 3. İstanbul: MEB, 1973: 63.

Örnek, Sedat Veyis. **Türk Halkbilimi.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2000.

Özyalvaç , Ali Naci. “Bir Müfettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Sur içi Sıbyan Mektepleri”. Yüksek Lisans Tezi. YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki. “Âmin Alayı”. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.** c. 1. İstanbul: MEB, 1993: 58.

Pay, Salih. “Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi”. **Türkler Ansiklopedisi.** c.10. Ankara: Yeni Türkiye, 2002: 491-509.

Perk, Halûk. **Eğitim Tarihimizde (1869-1950) Mükâfat Belgeleri.** İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2012.

Rasim, Ahmet. **Falaka.** İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.

Sabit, Selim. **Rehnümâ-yı Muallimîn, Sıbyan Mekteplerine Mahsus Usul-i Tedrisiye.** İstanbul: 1290.

Sakaoğlu, Necdet. **Osmanlı Eğitim Tarihi.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Selçuk, Mualla. **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler.** Ankara: TDV Yayınları, 2015.

Seyfettin, Ömer. “Falaka”. **Yeni Mecmua.** s. 2. (1917): 38-40.

Seyhan Müftülüğünde Kreşler Hazır. https://www.adanahabermerkezi.com/guncel/seyhan-muftulugunde-kresler-hazir-h16908.html [10.7.2017].

Sıbyan mektebi Tarihçesi. http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/tarihce/sibyan-mektebi tarihcesi-3.html [13.10.2018].

Siyasal Vakfı Tarihçesi. http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/tarihce/vakif-tarihcesi-4.html [10.1.2019].

Şahin, Zeynep. “Günler İle İlgili Hadisler”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Taşkın, Ünal. “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.** c. 1. s. 3. (2008): 343-366.

Taymaz, Haydar. "Hizmet İçi Eğitim Elemanı Yetiştirme". **Eğitim Bilimleri Sempozyumu, 5-6 Nisan 1984.** Ankara: Ankara Üniversitesi,1984. 65-70.

Tepeyran, Ebubekir Hâzim. **Hatıralar.** İstanbul: Pera Yayınları, 1998.

Tezcan, Mahmut. **Türk Kişiliği ve Kültür-Kişiliği İlişkileri.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Tokatlı, Buğra, ”Okula Nasıl Başlanırdı”. **Popüler Tarih Dergisi.** s.61 (2005):54-55.

Tuksavul, Muammer. **Doğudan Batıya ve Sonrası.** İstanbul: Tifuduruk A.Ş.,1981.

Türker, Ferah, Vildan Koçoğlu Gündoğdu, ”Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm”. **Türkbilig.** s. 32. (2019): 141-154.

Uygun, Azize, ”Yazılı Büyü Olarak Muska: Kenzü’l-Havâs Örneği”. **SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi.** s. 29 (2012):211-236.

Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan. Çankırı Tarih ve Halkiyatı. İstanbul: Okuyan Adam Yayınları, 2002. (Aktaran: Aynur Koçak. Memleket Hatıraları I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012.)

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. **İslam Ansiklopedisi.** c. 13. İstanbul: MEB, 1986: 169.

Yeşil, Yılmaz. “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”. **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum.** c. 3. s. 9. (2014):117-136.

Yücel, Hasan Ali. **Geçtiğim Günlerden.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Ziya, Yusuf. “Nasır-ı Tusi’nin Terbiye Hakkındaki Fikirleri, Çocuk Terbiyesi”. **Mihrâb.** c. 1. s. 5. (1924): 132-137.

Zühdi, İsmail. **Konya’nın Eski Mahalle Mektepleri Hayatı**. (Aktaran: Kara, İsmail, Ali Birinci. Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.)

4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları. http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/detay/466/4-6-yaş-grubu-kur'an-kursları [10.7.2017].

4-6 Yaş Grubu Kuran Kursu Öğrencilerinin Yılsonu Heyecanı. http://www.dinibulten.com/4-6-yas-grubu-kuran-kursu-ogrencilerinin-yilsonu-heyecani/4-6-yas-grubu-kuran-kursu-ogrencilerinin-yilsonu-heyecani/1149 [19.07.2017].

4-6 Yaş Ku’an Kursu Öğrencilerinden Anlamlı Ziyaret. http://www.alucrahaber.com/haber/4-6-yas-kuran-kursu-ogrencilerinden-anlamli-ziyaret-6269.html [25.04.2019].

4-6 Yaş Kur’an Kurslarında Karne Heyecanı http://www.cukurovahaber.com.tr/2019/05/23/4-6-yas-kuran-kurslarinda-karne-heyecani/ [23.05.2019].

4-6 Yaş Kur’an Kursu Öğrencilerinin Kur’an'a Geçme Merasimi
http://www.dinihaberler.com.tr/fotogaleri/kuran-kurslari/4-6-yas-kuran-kursu-ogrencilerinin-kurana-gecme-merasimi/150?page=1 [09.09.2019].

4-6 Yaş Kur'an Kursu Hatim Programı
https://sanliurfa.diyanet.gov.tr/viransehir/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=281&MenuCategory=Kurumsal [10.06.2018].

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Kaynak Kişi (KK)-1: Abdulkadir Ozulu, 1941

Kaynak Kişi (KK)-2: M. E., 1988.

Kaynak Kişi (KK)-3: Y. G.,1986.

Kaynak Kişi (KK)-4: A. C. Ç., 1977.

Kaynak Kişi (KK)-5: A. D., 1985.

Kaynak Kişi (KK)-6: H. Y., 1980.

Kaynak Kişi (KK)-7: Şaziye Günaltay, 1913.

EKLER

Ek 1. Tanzimat Sonrası Sıbyan mektebinde Ders Dinleyen Öğrenciler

Ek 2. Merasim İçin Hazırlanmış ve Fesine Nazarlık Takılmış Bir Erkek Talebe

Ek 3. Bedi'-i Besmele Merasimi İçin Hazırlanmış, Boynuna Şal Takılmış Bir Kız Talebe ve Babası

Ek 4. Cüz Kesesi

Ek 5. İhsan Tezel 1910 Selanik

Ek 6. Bedi'-i Besmele Merasimi İçin Hazırlanmış Bir Kız Talebe

Ek 7. Âmin Alayı'nda Rahle ve Minder

Ek 8. Âmin Alayı'nda Ata Bindirilen Çocuk

Ek 9. Sıbyan mektebi Talebeleri ve Hocaları

Ek 10. Kahire Sıbyan mektebinde Ders Dinleyen Talebeler

Ek 11. Zikr-i Cemîl Varakası

Ek 12. Fatih Müftülüğüne Bağlı Bir Mektebe Ait Fotoğtaf

Ek 13. Sümbül Bahçesi Sıbyan mektebi'ne ait bir kayıt broşürü.

Ek 14. Gülzari Mualla Vakfı Fatih'in Nesli Sübyan Mektebi'ne Ait Bir Kayıt Broşürü.

Ek 15. "Bedi'-i Besmele Töreni" Yaz Kur'an Kursları Açılış Programı

Ek 16. Almanya'da Bed'i Besmele Töreni

Ek 17. Evde Yapılan Bedi'-i Besmele Töreni İçin Yapılan Bir Hazırlık

Ek 18. El İzim Uygulaması Kağıt Örneği

Ek 19. Çocuklara Uygulamalı Olarak Namaz Kılmayı Öğretmeden Önce Yapılan Hazırlık

Ek 20. Tokat İli Sıbyan Mektebi Talebeleri

Ek 21. Abdest Köşesi

Ek 22. Kur’an’a Geçen Bir Çocuk İçin Düzenlenen Merasimden Bir Kare

Ek 23. Kur’an’a Geçen Bir Çocuğa Hediyesi Takdim Edilirken.

Ek 24. Özel Gaziosmanpaşa İlkadım Anaokulu’nda Yapılan Bir Tören

Ek 25. Yapılan Bir Törende Çocuklar Balonları Patlatıp İçindeki Şekerleri Toplarken

Ek 26. Yıl Sonu Merasiminden Bir Kare

Ek 1. Tanzimat Sonrası Sıbyan mektebinde Ders Dinleyen Öğrenciler, İstanbul'da Bir Sıbyan mektebinde Öğrenciler (Sakaoğlu N. *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi* İstanbul Bilgi Üniversitesi 2003)

Ek 2. Merasim İçin Hazırlanmış ve Fesine Nazarlık Takılmış Bir Erkek Talebe (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 3. Bedi'-i Besmele Merasimi İçin Hazırlanmış, Boynuna Şal Takılmış Bir Kız Talebe ve Babası (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

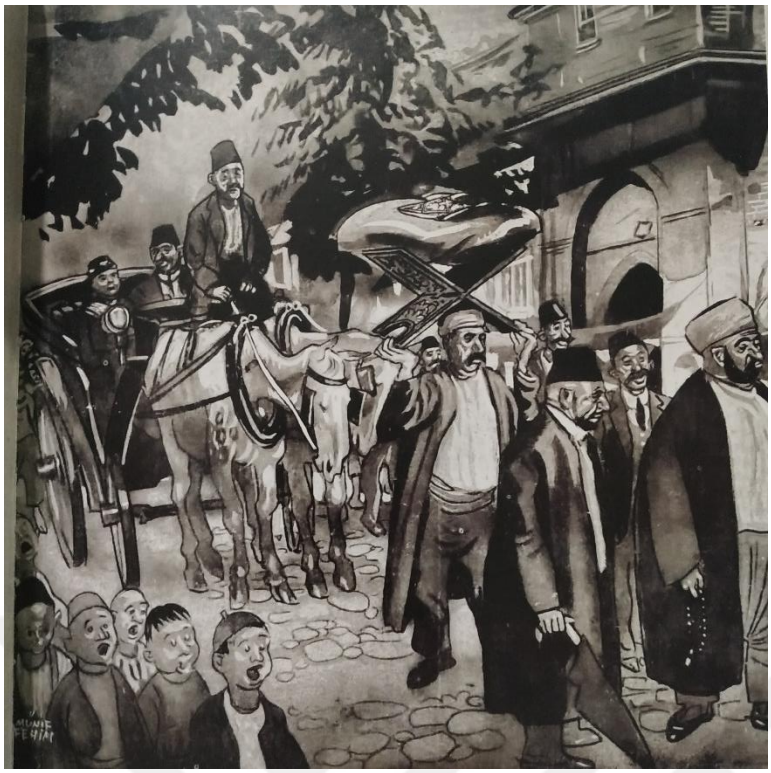
Ek 4. Cüz Kesesi (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 5. İhsan Tezel Çocukluğu 1910 Selanik (Mehmet Tezel *Aile Albümü*)

Ek 6. Bedi'-i Besmele Merasimi İçin Hazırlanmış Bir Kız Talebe (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 7. Âmin Alayı'nda Rahle ve Minder (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

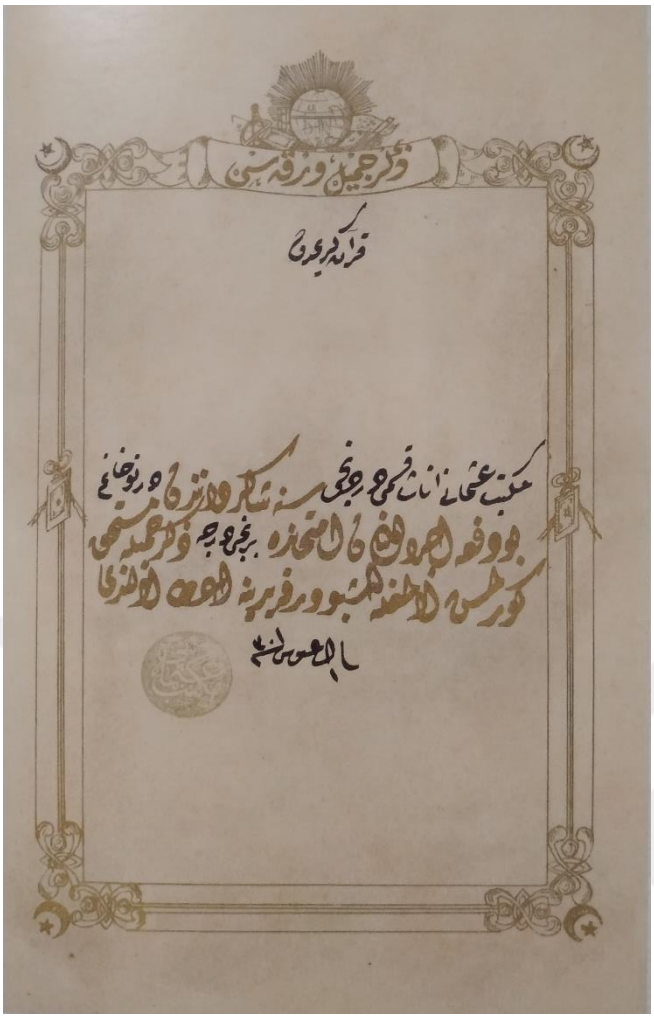
Ek 8. Âmin Alayı'nda Ata Bindirilen Çocuk (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 9. Sıbyan mektebi Talebeleri ve Hocaları (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 10. Kahire Sıbyan mektebinde Ders Dinleyen Talebeler (John Frederick Lewis'in *Kahire'de Türk okulu* Adlı Tablosu)

Ek 11. Zikr-i Cemîl Varakası (Fatih Güldal'ın *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi* İsimli Eserinden)

Ek 12. Fatih Müftülüğüne bağlı Sümbül Bahçesi Sıbyan mektebi'ne ait fotoğraf.

Ek 13. Sümbül Bahçesi Sıbyan mektebi'ne Ait Bir Kayıt Broşürü. (Bu Nüsha Vakıf İnternet Sitesinden Temin Edilmiştir.) https://www.ihyavakfi.org.tr/iskender-celebi-sumbul-4-6-yas-kuran-kursui#.Xnc6kYgzbIU [10.10.2018]

Ek 14. Gülzari Mualla Vakfı Fatih'in Nesli Sübyan Mektebi'ne Air Bir Kayıt Broşürü. (Bu Nüsha Vakıf Sosyal Medya Hesabından Temin Edilmiştir.) [18.09.2018]

Ek 15. “Bedi’-i Besmele Töreni” Yaz Kur'an Kursları Açılış Programı https://istanbul.diyanet.gov.tr/basaksehir/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=489&MenuCategory=Kurumsal [06.8.18]

Ek 16. "Almanya'da Bed'i Besmele Töreni" [26.10.2019]

Ek 17. " Bed'i Besmele Töreni Evde Yapılacak Bir Çocuk İçin Kitapçıktan Hareketle Hazırlanan Malzemeler" [17.02.2019]

Ek 18. Genellikle Kullanılan Uygulama Kağıdı Bu Şekildedir.

Ek 19. Çocuklara Uygulamalı Olarak Namaz Kılmayı Öğretmeden Önce Yapılan Hazırlık

Ek 20. Tokat İli Sıbyan Mektebi Talebeleri 1890'lı yıllar.

Ek 21. Özel Bir Kurumda Görev Yapmış Bir Öğretmen Tarafından Paylaşılan Görseldir.

Ek 22. Kur’an’a Geçen Bir Çocuk İçin Düzenlenen Merasimden Bir Kare.

Ek 23. Kur'an'a Geçen Bir Çocuğa Hediyesi Takdim Edilirken.

Ek 24. Özel Gaziosmanpaşa İlkadım Anaokulu'nda Yapılan Bir Törende Çocuklar Öğretmenleri Tarafından Seçilen İlahi Eşliğinde Hazırlanan Koreografilerini Sunarken.

Ek 25. Özel Gaziosmanpaşa İlkadım Anaokulu'nda Yapılan Bir Törende Çocuklar Balonları Patlatıp İçindeki Şekerleri Toplarken.

Ek 26. Yıl Sonu Merasiminden Bir Kare

ÖZ GEÇMİŞ

1987 yılında Çorum'da doğdu. İlköğrenimini, ortaöğrenimini ve liseyi Çorum'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olduktan sonra Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programına girmeye hak kazandı ve aynı zamanda Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programını tamamladı. Türkçenin Yabancı Dil olarak Öğretimi Sertifikasına da sahip olan Merve GÜNALTAY BAŞAK Öğretim Görevlisi olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. İyi derecede İngilizce ve Arapça bilmektedir.